

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В.Н. КАРАЗІНА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЧАЛАБІЄВА МАРІЯМ РЗАЇВНА

УДК 342.81

ДИСЕРТАЦІЯ

**КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ЕЛЕКТРОННИХ ЗАСОБІВ
МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ**

12.00.02 – конституційне право; муніципальне право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **М.Р. Чалабієва**

Науковий керівник

Марчук Микола Іванович

кандидат юридичних наук,

доцент

Харків – 2019

АНОТАЦІЯ

Чалабієва М. Р. Конституційно-правовий статус електронних засобів масової інформації. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право». – Харківський національний університет внутрішніх справ; Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Міністерство освіти і науки, Харків, 2019.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню конституційно-правового статусу електронних засобів масової інформації в Україні та світі. У результаті критичного аналізу наявних визначень засобу масової інформації у сучасній науці, сформульовано авторську дефініцію «електронного засобу масової інформації» як юридичної особи (організації), діяльність якої спрямована на виробництво і швидкісну передачу інформаційної продукції публічного характеру для необмеженої кількості споживачів, яка функціонує шляхом безперервного використання електронної чи електромеханічної енергії для донесення інформації до споживачів (аудиторії).

Система електронних засобів масової інформації складається з трьох елементів – теле-, радіо- та Інтернет-медіа. Обґрунтовується віднесення соціальних мереж за загальними ознаками до електронних засобів масової інформації, зокрема, до Інтернет-ЗМІ. Соціальну мережу визначено як підвид Інтернет-ЗМІ, що відноситься до системи електронних засобів масової інформації; це спеціальний сучасний канал медіа комунікації, який представляє собою організацію (юридичну особу), з широким аудиторним колом споживачів (які необмежені відстанями та кордонами), функціонує виключно за допомогою мережі Інтернет та додаткових «засобів-приймачів» (телефон, планшет, ноутбук та ін.), та наразі є авторитетним «джерелом» реалізації цілого ряду конституційних прав.

Критеріями класифікації електронних засобів масової інформації є спосіб поширення даних (ефірні, кабельні, мережеві (Інтернет-ЗМІ)); територія поширення інформації (загальнодержавні, регіональні, місцеві); спосіб збирання/поширення інформації (радіо, теле-, кінозасоби, відеозапис, звукозапис, інтернет-засоби); форма власності (державні, комунальні, приватні, суспільні, змішані). За підсумками узагальнення основоположних ідей щодо ознак електронних ЗМІ, автор обґрунтовує думку стосовно поділу Інтернет-ЗМІ на суто мережеві, паперово та аудіовізуально-мережеві, мережево-аудіовізуальні та мережево-паперові;

На думку дисертанта, система конституційних функцій електронних засобів масової інформації складається з загальних (характерні для усіх ЗМІ), родових (притаманні електронним ЗМІ) та спеціальних функцій (характерні для окремих видів електронних ЗМІ). До загальних функцій віднесено інформаційну функцію. Родовими є функція формування громадської думки, комунікаційна функція, контрольно-критична функція. До спеціальних функцій відноситься розважальна функція, організаційна функція, просвітницько-інформаційна функція (та похідні від неї – функцію артикуляції і функції кореляції), функція соціалізації. Обґрунтовано, що функції електронних засобів масової інформації характеризують сутність мас-медіа, як обов'язковий елемент побудови демократичного суспільства, і специфічного механізму впливу, як на громадськість, так і на державну владу.

Досліджена система принципів діяльності електронних засобів масової інформації, яка складається із загальних та спеціальних принципів. Загальними (основними) принципами є принцип свободи слова, заборони цензури, протидії концентрації електронних ЗМІ в одних руках, захисту осіб від небезпечного контенту, захисту авторських та суміжних прав, принцип заборони реклами спонсорства та стимулювання продажу тютюнових виробів. При характеристиці системи принципів діяльності електронних засобів масової інформації дисертантом акцентується увага на тому, що з

огляду на поширеність Інтернет-медіа, для них, крім загальних принципів характерні і свої специфічні принципи діяльності. Відповідно, слід доповнити систему принципів спеціальним принципом безпеки кіберпростору, який розуміється як певний стан віртуального інформаційно-комунікаційного середовища (яке утворено в результаті функціонування кібернетичних комп'ютерних та/або телекомунікаційних систем, мережі Інтернет), яке держава, суспільство і людина повинні захищати, шляхом запобігання негативному впливу інформації (через неповноту, невірогідність чи невчасність) на життєво важливі суспільні інтереси особистостей онлайн.

Критичному аналізу піддано конституційно-правове регулювання діяльності електронних засобів масової інформації в Україні, встановлено, що відповідно до Закону України «Про інформацію», аудіовізуальними засобами масової інформації є організація, яка надає для масового приймання споживачами аудіовізуальну інформацію, передану у вигляді електричних сигналів і прийняту за допомогою побутових електронних пристроїв. Відповідно до колишнього Положення про порядок використання засобів масової інформації для проведення передвиборної агітації під час виборів Президента України у 1999 році, до аудіовізуальних (електронних) ЗМІ відносять – радіомовлення, телебачення, кіно та мережу Інтернет. Чинним законодавством чітко визначений порядок створення, реорганізації та ліквідації друкованих та електронних засобів масової інформації. Але відносини у інформаційній сфері схильні постійно трансформуватися і змінюватися. Науково-технічний прогрес безпосередньо впливає на діяльність електронних засобів масової інформації, що природно вимушує вдосконалювати чинне законодавство.

У процесі дослідження дисертантом доведено, що електронний засіб масової інформації, в особі Інтернет-ЗМІ, розпочинає свою діяльність не з моменту створення веб-сайту або веб-додатку, а з моменту використання вищезазначеної інформаційної платформи, як «контент-агрегатора» або/і

«контент-провайдера» для поширення «автором аудіовізуального контенту» через/без «посередників» аудіовізуального контенту «кінцевим споживачам».

Встановлено, що аккаунт у соціальних мережах чи блог не потребують реєстрації, як юридична особа; не вбачається можливим у подальшому реорганізувати ЗМІ у межах традиційного розуміння «припинення юридичної особи». Де-факто у світі вже склалася певна практика щодо процесу передачі прав та обов'язків до правонаступників, зокрема, ще у 2015 році найвідоміша соціальна мережа Facebook запропонувала нову функцію – «довірений контакт», яка передбачає можливість користувачу обрати собі довірену особу, у розпорядження якої перейде його сторінка після смерті. Дисертант акцентує увагу на тому, що подібний процес і є фактичною реорганізацією Інтернет-ЗМІ, як електронного засобу масової інформації. Доведено, що процес ліквідації Інтернет-ЗМІ залежить від двох факторів: автора інформації та мережевого майданчика, де ця інформація поширюється (контент-агрегатора» або/і «контент-провайдера»). Таким чином, ліквідація здійснюється через знищення того, чи іншого елемента – смерті особи (та, наприклад, відсутності «заповіту» акаунту іншій особі, як у мережі Facebook) чи припинення діяльності веб-сайту.

Досліджена діяльність телерадіоорганізації як різновиду електронного ЗМІ та юридичної особи, що зареєстрована у встановленому законодавством порядку, та яка на підставі виданої Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення ліцензії на мовлення створює або комплектує та/чи пакетує телерадіопрограми і/або передачі та розповсюджує їх за допомогою технічних засобів мовлення; телерадіоорганізація є повноцінним суб'єктом господарювання, а форма її господарювання – це юридична особа, діяльність якої стосується виключно комплектування та/чи пакетування телерадіопрограми і/або передачі та розповсюдження їх за допомогою технічних засобів мовлення. Здійснювати свою діяльність вона може лише за наявності ліцензії, яку видає Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення. Але діяльність телерадіоорганізацій здійснюється на межі

господарської та інформаційної діяльності, відповідно створення електронного засобу масової інформації здійснюється у двох площинах – господарській та інформаційній.

При характеристиці процедури державної реєстрації телерадіоорганізації, відповідно до Правил ведення Державного реєстру телерадіоорганізацій України, встановлено, що підлягають реєстрації суб'єкти господарювання, які отримали ліцензію Національної ради з питань телебачення і радіомовлення (п.1.1 Правил). Так, суб'єкти господарювання, телерадіоорганізації не можуть здійснювати свою діяльність за відсутності ліцензій Національної ради, але можуть зареєструватися, як суб'єкти інформаційної діяльності за власним бажанням (п. 1.2 Правил). Окрім державної реєстрації, Законом України «Про телебачення та радіомовлення» регламентовано порядок створення і розвитку каналів мовлення, мереж мовлення та телемереж. Канали мовлення, мережі мовлення та телемережі, які передбачають використання радіочастотного ресурсу України, створюються та/або територіально змінюються за рішенням Національної ради відповідно до Плану використання радіочастотного ресурсу України та Плану розвитку каналів мовлення, мереж мовлення та телемереж. Визначення можливості та умов користування радіочастотним ресурсом України для потреб телерадіомовлення здійснюється лише за замовленням Національної ради.

На думку дисертанта, журналіст є безпосереднім суб'єктом створення новинного продукту; професійна приналежність журналіста, його правовий статус може підтверджуватися, як посвідченням чи прес-картою, виданою редакцією ЗМІ, так і прес-картою, виданою профспілкою. Якщо блогер чи фрілансер не має змоги отримати прес-карту від редакції ЗМІ, він може отримати її від профспілки. Для того щоб отримати Міжнародну професійну картку журналіста слід мати їхній членський квиток НСЖУ, а також подати заяву відповідного змісту, власні фото, ксерокопію перших сторінок закордонного паспорта та сплатити відповідний грошовий внесок.

Досліджено та встановлено, що у контексті світової глобалізації, суттєво збільшується кількість майданчиків для трансляції інформаційної продукції, і, відповідно, формуються нові форми взаємовідносини між різними засобами масової інформації, зокрема електронними. Нові мас-медіа якісно доповнюють один одного, та вже традиційні ЗМІ. Все це провокує трансформацію українського медіапростору, шляхом конвергенції усіх різновидів медіа.

За підсумками критичного аналізу конституційно-правових засад діяльності електронних засобів масової інформації, встановлено, що право на інформацію, як гарантія діяльності електронного засобу масової інформації, реалізується: органами державної влади, а також органами місцевого і регіонального самоврядування шляхом звітування про свою діяльність; необхідністю створення в державних органах спеціальних підрозділів – інформаційних служб чи систем, які забезпечують в установленому порядку доступ до інформації; вільним доступом суб'єктів інформаційних відносин до статистичних даних, архівів, бібліотечних і музейних фондів (обмеження цього доступу обумовлюються тільки специфікою цінностей і особливими умовами їх збереження, які визначає законодавство); створенням механізму здійснення права на інформацію; здійсненням державного контролю за дотриманням законодавства про інформацію; встановленням відповідальності за порушення законодавства про інформацію.

Обґрунтовано, що українська нормативно-правова база стосовно діяльності ЗМІ характеризується хаотичним виокремленням деяких електронних засобів масової інформації – телебачення та радіо, як аудіовізуальних медіа, і повною відсутністю нормативного регулювання сучасного мас-медіа – Інтернету. Україна неналежним чином забезпечує конституційно-правове регулювання медіа-сфери, передусім, через повільну адаптацію та реформування усієї правової системи, що не відповідає тенденціям світової глобалізації.

Одним з найважливіших кроків для України у напрямку унормування інформаційної діяльності з поширення інформації в електронних засобах масової інформації, стане прийняття «Інформаційного кодексу України», як інструменту, що забезпечить функціонування інформаційної сфери. Він ефективно врегулює питання діяльності усіх видів засобів масової інформації; окреслить статус інформації, що поширюється ними; виокремить відповідальність мас-медіа та журналіста за поширення суб'єктивної інформації; регламентує процес реєстрації ЗМІ; окреслить коло суб'єктів інформаційних відносин, враховуючи їх законні інтереси та права; сформулює єдиний підхід щодо регламентації інформаційних відносин; сформує єдиний понятійний апарат тощо.

Ключові слова: електронний засіб масової інформації, телебачення, радіо, Інтернет-ЗМІ, соціальна мережа, безпека кібернетичного простору.

ABSTRACT

Chalabieva M. R. The constitutional and legal status of electronic media. –Qualifying scientific work as the manuscript.

The thesis for a candidate's degree by the specialty 12.00.02 «Constitutional law; municipal law». Kharkiv National University of Internal Affairs; V. N. Karazin Kharkiv National University, Ministry of Education and Science of Ukraine; Kharkiv, 2019.

The dissertation is devoted to complex research of constitutional and legal foundations of activity of electronic mass media in Ukraine and in the world. As a result of a critical analysis of the existing definitions of the mass media in modern science, the author's definition of «electronic mass media» as a legal entity (organization) is formulated, the activity of which is aimed at the production and rapid transmission of public information products (but with the presence of certain categories, depending on age), for a large number of consumers, and which functions by using continuous operating equipment using electron properties.

The electronic media system consists of three elements –TV, radio and Internet media. The justification of social networking on general grounds to the electronic media, in particular, to the Internet media is substantiated. The social network is defined as a subspecies of Internet media relating to the electronic media system; is a special modern media communication channel, which is an organization (legal entity), with a wide audience of consumers (who are unlimited distances and borders), operates exclusively through the Internet and additional «means» (telephone, tablet, laptop, etc.), and is now the authoritative «source» of the realization of a number of constitutional rights.

The criteria for the classification of electronic media are the presentation method (audiovisual and Internet media); geographical location (state, regional, local); method of collecting / disseminating information (radio, television, film, video, audio, internet); property status (public, communal, private, public, mixed). Based on the generalization of the basic ideas on the characteristics of electronic media, the author substantiates his opinion regarding the classification of Internet media on purely network, paper and audiovisual-network, network-audiovisual and network-paper;

According to the dissertation, the system of constitutional functions of electronic media consists of general (common to all media), generic (specific to electronic media) and special functions (which are specific to certain types of electronic media). The general function is the information function. Generic are the function of forming public opinion, communication function, control-critical function. Special functions include entertainment function, organizational function, educational and information function (and derivatives of it –articulation function and correlation function), socialization function. The author substantiates that the functions of electronic media characterize the essence of the mass media as a compulsory element of building a democratic society, and a specific mechanism of influence, both on the public and on the state power.

The system of principles of activity of electronic mass media, which consists of general and special principles, is investigated. The general (basic) principles are

the principle of freedom of speech, the prohibition of censorship, counteraction to the concentration of electronic media in one hand, protection of persons from dangerous content, protection of copyright and related rights, the principle of prohibition of sponsorship advertising and the promotion of tobacco products. In characterizing the system of principles of activity of electronic media the dissertation emphasizes the attention that Internet media is very widespread now, accordingly it is necessary to supplement the system of principles with the special principle of cyberspace security, which is understood as a certain state of the virtual information and communication environment (which is formed as a result of functioning of cybernetic computer and / or telecommunication systems, the Internet) that the state, society and people should protect by preventing the negative impact of information (due to incompleteness, unbelief or timeliness) on the vital public interests of online personalities.

The constitutional and legal foundations of the activity of electronic mass media in Ukraine have been critically analyzed, it has been established that according to the Law of Ukraine «On Information», audiovisual media is an organization that provides audiovisual information for transmission to consumers, transmitted in the form of electrical signals and received using household electronic devices. According to the Regulations on the Use of Mass Media for Campaigning during the 1999 Presidential Election, audiovisual (electronic) media are referred to as radio broadcasting, television, cinema and the Internet. The current legislation clearly defines the procedure for the creation, reorganization and liquidation of print and electronic media. But relations in the information sphere tend to be constantly transformed and changed. Scientific and technological progress has a direct impact on the activities of electronic media, which naturally forces the current legislation to be improved.

In the course of the research, the dissertation proved that the electronic media, in the person of Internet media, starts its activity not from the moment of creation of a web site or web application, but from the moment of using the above information platform as a «content aggregator» or / and «Content provider» for

distribution by «audiovisual content creator» through / without «intermediaries» of audiovisual content to «end users».

It is established that a social network account or blog does not require registration as a legal entity, and we do not see it as possible to further reorganize the media within the traditional understanding of «legal entity termination». In fact, some practice has already taken place in the world regarding the process of delegation of rights and obligations to successors, in particular, in 2015 the most famous social network Facebook offered a new function –«trusted contact», which provides the possibility for the user to choose a trusted person at his disposal, which will go to his page after death. The dissertation emphasizes that such a process is the actual reorganization of the Internet media as an electronic media. It is proved that the process of liquidation of Internet media depends on two factors: the author of the information and the network site where this information is distributed (content aggregator or / and «content provider»). Thus, liquidation is done by the destruction of one or the other element –the death of a person (and, for example, the absence of a «will» account to another person, as in Facebook) or the termination of the website.

Based on the results of the research, the activity of the television and radio organization as a legal entity, registered in accordance with the procedure established by the legislation, was investigated. By means of technical means of broadcasting; a broadcasting organization is a full-fledged business entity, and its form of business is a legal entity whose activity relates solely to the acquisition and / or packing of broadcasting programs and / or transmission and distribution by technical means of broadcasting. It can carry out its activities only if it is licensed by the National Council of Ukraine for Television and Radio Broadcasting. But the activity of broadcasting organizations is carried out on the border of economic and information activity, respectively, the creation of electronic media is carried out in two planes –business and information.

In characterizing the procedure for state registration of television and radio organizations in accordance with the Rules of keeping the State Register of

Television and Radio Organizations of Ukraine, it is established that the entities that have received a license of the National Council for Television and Radio Broadcasting are subject to registration (paragraph 1.1 of the Rules). Thus, economic entities, broadcasting organizations may not carry out their activities in the absence of licenses of the National Council, but may register as entities of information activity at their own request (clause 1.2 of the Rules). In addition to state registration, the Law of Ukraine «On Television and Radio Broadcasting» regulates the procedure of creation and development of broadcasting channels, broadcasting networks and television networks. Broadcasting channels, broadcasting networks and telecommunications networks providing for the use of the radio frequency resource of Ukraine are created and / or territorially modified by the decision of the National Council in accordance with the Plan of use of the radio frequency resource of Ukraine and the Development Plan. Determination of the possibility and conditions of using the radio frequency resource of Ukraine for the needs of broadcasting is carried out only at the request of the National Council.

According to the dissertation journalist is the direct subject of creation of news product. The journalist's professional affiliation, his legal status, can be confirmed both by a certificate or a press card issued by the media outlet and by a trade union issued by the union. If a blogger or freelancer is unable to get a press card from the media outlet, he or she can get it from the union. In order to receive the International Professional Card of a journalist, the NSCU must have their membership card, as well as apply for the relevant content, their own photos, a photocopy of the first pages of a foreign passport and pay a corresponding financial contribution.

It has been researched and established that in the context of world globalization, the number of platforms for broadcasting information products is significantly increasing, and, accordingly, new forms of interconnection between different mass media, in particular electronic ones, are being formed. New mass media qualitatively complement each other, and already traditional media. All this

provokes transformation of the Ukrainian media space, by convergence of all types of media.

Based on the critical analysis of the constitutional and legal foundations of the activity of electronic media, it is established that the right to information, as a guarantee of the activity of electronic media, is guaranteed by state bodies, as well as local and regional self-government bodies by reporting on their activity; the need for the establishment in government bodies of special units –information services or systems that provide access to information in due course; free access of subjects of information relations to statistics, archives, library and museum funds (restrictions of this access are conditioned only by the specifics of values and the special conditions of their preservation, which are defined by the legislation); creating a mechanism for exercising the right to information; exercising state control over compliance with information legislation; establishing liability for breaches of information law.

It is substantiated that the Ukrainian regulatory framework regarding media activity is characterized by the chaotic separation of some electronic media – television and radio, as audiovisual media, and the complete lack of regulatory regulation of modern media - the Internet. Ukraine does not adequately ensure the constitutional and legal regulation of the media sphere, first of all, through the slow adaptation and reform of the entire legal system, which does not correspond to the tendencies of world globalization and therefore is ineffective.

One of the most important steps for Ukraine in the direction of normalization of information activities on the dissemination of information in electronic media will be the adoption of the Information Code, as a tool to ensure the functioning of the information sphere, it effectively regulates the issues of activity of all types of media; outline the status of the information disseminated by them; identify the responsibility of the media and journalist for the dissemination of subjective information; regulates media registration process; outline the subjects of information relations, taking into account their legitimate interests and rights;

formulates a unified approach to the regulation of information relations; will form a single conceptual apparatus.

Keywords: electronic media, the television, radio, online media, social network, security of cyber space.

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Наукові праці, в яких відображені основні результати дослідження:

1. Чалабієва М. Р. Поняття соціальних мереж як особливого виду електронних засобів масової інформації // Соціальне право. 2019, № 2. С. 289–294.

2. Чалабиева М. Р. Понятие электронных средств массовой информации // Legea si Viata (Право и жизнь). 2019, № 6/2(330). С. 105–109.

3. Чалабієва М.Р. Кібербезпека як спеціальний принцип діяльності електронних ЗМІ // Евразийский Союз Ученых. 2019, № 8(65). Ч. 5. С. 66–70.

4. Чалабиева М. Р. Функции электронных средств массовой информации // Wschodnioeu-ropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal). 2019, № 6(46). Ч. 8. С. 68–74.

5. Чалабієва М. Р. Соціальні мережі як засіб реалізації прав людини в Україні // Jurnalul juridic national: teorie și practică (Национальный юридический жур-нал: теория и практика). 2019, № 3 (37). С.46–49.

Наукові праці, в яких засвідчено апробацію матеріалів дослідження:

6. Чалабієва М. Р. Електронні засоби масової інформації як засіб досягнення суспільно-політичного консенсусу в Україні // Суверенність, незалежність, конституційність : становлення та розвиток української держави : зб. матеріалів II наук.-практ. конф., 12 черв. 2015 р., Харків, 2015. С. 141–143.

7. Чалабієва М. Р. Проблеми правового регулювання сфери кібербезпеки у національному законодавстві України // Актуальні питання протидії кіберзлочинності та торгівлі людьми : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., 15 листоп. 2017 р., Харків, 2017. С. 64–67.

8. Чалабієва М. Р. Поняття кіберпростору як елементу інформаційного суспільства // Забезпечення кібербезпеки : правові та технічні аспекти : зб. тез наук. допов. наук.-практ. семінару, 8 листоп. 2018 р., Харків, 2018. С. 51–53.

9. Чалабієва М. Р. Електронні ЗМІ як невід’ємний елемент конституційної держави // Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні : матеріали міжнародної наук.-практ. конф., 19–20 лип. 2019 р., Харків, 2019. С. 25–27.

10. Чалабієва М. Р. Міжнародний досвід забезпечення кібернетичної безпеки як сучасної ідеології суспільних реалій // Правове регулювання суспільних відносин : актуальні проблеми та вимоги сьогодення : матеріали міжнародної наук.-практ. конф., 26–27 лип. 2019 р., Запоріжжя, 2019. С. 18–21.

11. Чалабієва М. Р. Нормативно-правове регулювання медіасистеми в умовах трансформації держави та права // Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення : тенденції та перспективи розвитку : тези міжн. наук.-практ. конф., 2–3 серп. 2019 р., Харків, 2019. С. 40–42.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	17
ВСТУП	18
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЕЛЕКТРОННИХ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТІВ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН	25
1.1 Поняття електронних засобів масової інформації та їх місце у системі суб'єктів конституційного права.....	25
1.2 Класифікація електронних засобів масової інформації.	48
1.3 Основні принципи діяльності та функції електронних засобів масової інформації.	68
1.4. Національний та зарубіжний досвід конституційно-правового регулювання організації та діяльності електронних засобів масової інформації.....	86
Висновки до Розділу 1	107
РОЗДІЛ 2. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ЕЛЕКТРОННИХ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ.....	110
2.1 Порядок створення, реорганізації та ліквідації електронних засобів масової інформації в Україні.....	110
2.2 Права та обов'язки електронних засобів масової інформації в Україні.....	128
2.3 Гарантії діяльності електронних засобів масової інформації в Україні.....	148
2.4 Шляхи вдосконалення правових засад діяльності електронних засобів масової інформації в умовах розбудови громадянського суспільства в Україні.....	159
Висновки до Розділу 2.	172
ВИСНОВКИ.....	177
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	183
ДОДАТКИ.....	212

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЗМІ – засоби масової інформації

ЗМК – засоби масової комунікації

КУ – Конституція України

НСТУ – Національна суспільна телерадіокомпанія України

Правила – Правила ведення Державного реєстру телерадіоорганізацій України

Реєстр – Державний реєстр телерадіоорганізацій України

ТРО – телерадіоорганізація

ІКУ – Інформаційний кодекс України

ДКТРУ – Державний комітет телебачення і радіомовлення України

ЮНЕСКО – Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Вибір теми зумовлений масштабом впливу електронних засобів масової інформації на суспільство, а отже – і на державу у цілому.

На даний час свобода думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань є невід’ємним правом кожної людини. Проте розвиток сучасних технологій, зокрема інновації у сфері зв’язку, досить суттєво трансформували саму можливість передачі інформації, у тому числі масової. І саме електронні засоби масової інформації наразі надають найбільшу свободу для вираження громадських настроїв і думок. У такий спосіб техногенну цивілізацію стрімко відтісняє інформаційна. Означені зміни потребують наукового осмислення, зокрема в конституційно-правовій площині, аби стати теоретичним підґрунтям для розв’язання нагальних потреб організації та функціонування електронних засобів масової інформації та повноцінного входження України до світової інформаційної спільноти.

Державна влада, розуміючи силу впливу засобів масової інформації на населення, посилює увагу до регулювання організації і діяльності різноманітних засобів масової інформації, особливо електронних. Ключова роль у регулюванні діяльності електронних засобів масової інформації при цьому відводиться саме конституційному законодавству. Тому питання визначення конституційно-правового статусу електронних засобів масової інформації є актуальним, потребує ретельного аналізу та фундаментального дослідження.

Поставлена у дисертації проблематика частково розкрита у сучасній літературі, присвяченій поняттю засобів масової інформації, оскільки питання діяльності ЗМІ, протягом останнього десятиліття, є об’єктом прискіпливої уваги не лише науки конституційного, але й інформаційного права. Серед вітчизняних авторів, які досліджували поняття, сутність, структуру і функції засобів масової інформації, можна відзначити таких науковців, як: О. В. Батанов, Г. В. Берченко, Р. З. Гусейнова-Чекурда, Т. М. Заворотченко, І. П. Ісаєнко, А. М. Колодій, П. М. Любченко, О. В. Марцеляк, А. Р. Крусян, І. В. Людвик,

А. Ю. Олійник, М. П. Орзіх, Б. А. Пережняк, В. Ф. Погорілко, І. І. Припхан, В. О. Серьогін, О. В. Скрипнюк, Т. М. Слінько, В. Л. Федоренко, О. Ф. Фрицький, В. М. Шаповал, Ю. С. Шемшученко та інших. Окремі аспекти даної проблеми, отримавши певне висвітлення у роботах зазначених авторів, потребують подальшого поглибленого дослідження, оскільки конституційно-правовий статус електронних засобів масової інформації в Україні досі ще не був предметом комплексного юридичного аналізу та самостійного дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до п. 1.1, 1.2 Додатку 1 до Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років, затверджених наказом МВС України від 16 березня 2015 р. № 275, а також переліку тем науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Харківського національного університету внутрішніх справ, зареєстрованих в Українському інституті науково-технічної і економічної інформації на 2014–2018 рр. (№ ДР 0113U008192).

Мета і завдання дослідження. *Мета* дослідження полягає у визначенні теоретико-методологічних і конституційних засад статусу електронних засобів масової інформації в Україні, виокремлення властивостей електронних засобів масової інформації як суб'єктів конституційно-правових відносин та встановленні шляхів удосконалення їх конституційно-правового статусу. Досягнення означеної мети потребує вирішення наступних *завдань*:

- сформулювати поняття електронних засобів масової інформації та визначити їх місце у системі суб'єктів конституційного права;
- визначити критерії поділу електронних засобів масової інформації та здійснити їх класифікацію;
- встановити основні принципи діяльності електронних засобів масової інформації та з'ясувати їх функції;

- узагальнити зарубіжний та національний досвід конституційно-правового регулювання організації та діяльності електронних засобів масової інформації;
- розкрити порядок створення, реорганізації та ліквідації електронних засобів масової інформації в Україні;
- окреслити права та обов'язки електронних засобів масової інформації в Україні;
- визначити гарантії діяльності електронних засобів масової інформації в Україні;
- вказати можливі напрямки вдосконалення правових засад діяльності електронних засобів масової інформації в умовах розбудови громадянського суспільства в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, пов'язані з конституційно-правовим регулюванням статусу електронних засобів масової інформації.

Предметом дослідження є конституційно-правовий статус електронних засобів масової інформації.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є система загальнонаукових та спеціальнонаукових методів, що забезпечили об'єктивний та цілісний аналіз предмету дослідження. За допомогою діалектичного методу електронні засоби масової інформації були розглянуті як феномен об'єктивно існуючої реальності та конституційно-правовий інститут (підрозділ 1.1). Системно-структурний метод дав змогу дослідити класифікацію електронних засобів масової інформації, систему принципів та функцій мас-медіа (підрозділи 1.2, 1.3). Формально-юридичний метод був застосований у процесі дослідження засад організації та діяльності електронних мас-медіа, розробці шляхів удосконалення правових засад їх діяльності (підрозділ 2.4). Функціональний метод дав змогу вивчити систему функцій електронних засобів масової інформації (підрозділ 1.3). Історико-правовий метод слугував інструментарієм для аналізу стану наукових доробків у царині функціонування електронних ЗМІ та прогнозування подальшого нормативного розвитку цієї сфери (підрозділ 1.4,

2.4). Порівняльно-правовий метод використовувався у процесі аналізу норм права щодо питань організації та діяльності електронних ЗМІ, а також пошуку шляхів удосконалення правових засад діяльності електронних ЗМІ в умовах розбудови громадянського суспільства в Україні (підрозділ 2.4), а нормативно-порівняльний метод дав змогу зіставити вітчизняне та зарубіжне законодавство у сфері медіа (підрозділ 1.4).

Емпіричну базу дослідження складають матеріали практичного застосування чинного українського й зарубіжного законодавства, що регулює організацію та діяльність електронних ЗМІ, в тому числі укази Президента України, рішення Конституційного Суду України, результати соціологічних опитувань.

Нормативним підґрунтям роботи стали Конституція України й конституції зарубіжних держав, міжнародно-правові акти, профільне національне законодавство, а також підзаконні нормативні акти, що регулюють організацію та діяльність електронних засобів масової інформації.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що представлена дисертація є першим в Україні дослідженням теоретичних та науково практичних проблем конституційно-правового статусу електронних засобів масової інформації, у межах якого одержано наступні результати, що мають наукову новизну і виносяться на захист:

уперше:

- запропоновано авторське визначення «електронного засобу масової інформації» як юридичної особи (організації), діяльність якої спрямована на виробництво і швидкісну передачу інформаційної продукції публічного характеру для необмеженої кількості споживачів, яка функціонує шляхом безперервного використання електронної чи електромеханічної енергії для донесення інформації до споживачів (аудиторії);

- доведено, що соціальні мережі належать до електронних засобів масової інформації, зокрема до Інтернет-ЗМІ;

- охарактеризовано електронні мас-медіа як один із суб'єктів

конституційно-правових відносин в Україні;

- сформульовано авторське визначення терміну «соціальна мережа» – це підвид Інтернет-ЗМІ, який належить до системи електронних засобів масової інформації; спеціальний сучасний канал медіакомунікації, що являє собою організацію (юридичну особу), з необмеженим аудиторним колом споживачів, функціонує виключно за допомогою мережі Інтернет та додаткових «засобів-приймачів» (телефон, планшет, ноутбук та ін.), та є «джерелом» реалізації ряду конституційних прав;

- запропоновано критерії класифікації електронних засобів масової інформації, зокрема, за способом поширення даних (ефірні, кабельні, мережеві (Інтернет-ЗМІ)); за територією поширення інформації (загальнодержавні, регіональні, місцеві); за способом збирання/поширення інформації (радіо-, теле-, кінозасоби, відеозапис, звукозапис, Інтернет-засоби); за видом власності (державні, комунальні, приватні, суспільні, змішані); встановлено, що Інтернет-ЗМІ поділяються на суто мережеві, паперово- та аудіовізуально-мережеві, мережево-аудіовізуальні та мережево-паперові;

- сформована система принципів діяльності електронних засобів масової інформації; виокремлено основоположний спеціальний принцип безпеки кіберпростору як певного стану віртуального інформаційно-комунікаційного середовища, яке держава, суспільство і людина повинні захищати, шляхом запобігання негативному впливу інформації на життєво важливі суспільні інтереси особистостей онлайн;

удосконалено:

- наукові погляди на систему функцій електронних засобів масової інформації; виокремлено загальні (властиві всім ЗМІ), родові (властиві електронним ЗМІ) і спеціальні (властиві окремим видам електронних ЗМІ) функції;

- доктринальні підходи до розуміння системи принципів діяльності електронних мас-медіа; пропонується доповнити її принципами саморегуляції діяльності електронних ЗМІ та опосередкованого впливу держави на їх

функціонування;

набули подальшого розвитку:

- класифікація електронних ЗМІ у частині їх поділу на три види: телебачення, радіо та Інтернет-ЗМІ;

- позиція про особливу роль електронних засобів масової інформації в системі організаційно-правових гарантій прав і свобод людини і громадянина; обґрунтовано, що в інформаційному суспільстві електронні ЗМІ виступають не лише рушійною силою його прогресу, але й однією з найбільш дієвих гарантій реальної демократії;

сформульовано пропозиції щодо:

- розробки і прийняття «Інформаційного кодексу України», як інструмента забезпечення уніфікації підходів щодо регламентації інформаційних відносин в Україні. Запропоновано його орієнтовну структуру та визначено основні напрямки правового регулювання;

- можливості запровадження добровільної реєстрації для локальних електронних ЗМІ, які перейшли з офіційного друкованого варіанту на Інтернет-версії;

- необхідності застосування прав та обов'язків телерадіокомпаній, що встановлені нормами профільного закону, до Інтернет-ЗМІ, з огляду на те, що вони усі представляють собою єдину систему електронних засобів масової інформації.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що викладені у дисертації ідеї розширюють основу для подальших наукових досліджень щодо правового регулювання статусу електронних засобів масової інформації. Теоретичні положення дисертаційного дослідження можуть бути використані в навчальному процесі при викладенні дисциплін «Конституційне право», «Інформаційне право». Вони можуть також використовуватись у процесі удосконалення конституційного та інформаційного законодавства, зокрема, при підготовці проектів актів, спрямованих на поліпшення правового забезпечення діяльності мас-медіа.

Апробація результатів дослідження. Положення й висновки дисертації доповідалися й обговорювалися на: II науково-практичній конференції «Суверенність, незалежність, конституційність: становлення та розвиток української держави» (12 червня 2015 р., м. Харків); всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні питання протидії кіберзлочинності та торгівлі людьми» (15 листопада 2017 р., м. Харків); науково-практичному семінарі «Забезпечення кібербезпеки: правові та технічні аспекти» (8 листопада 2018 р., м. Харків); міжнародній науково-практичній конференції «Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні» (19-20 липня 2019 р., м. Харків); міжнародній науково-практичній конференції «Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення» (26-27 липня 2019 р., м. Запоріжжя); міжнародній науково-практичній конференції «Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку» (2-3 серпня 2019 р., м. Харків).

Публікації. Основні положення та висновки дисертації було висвітлено у 5 статтях у фахових виданнях (у т.ч. 4 зарубіжних) та 6 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається із вступу, двох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків до кожного розділу та загальних висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 213 сторінок, із них основного тексту 165 сторінок, список використаних джерел містить 283 найменування.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЕЛЕКТРОННИХ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТІВ КОНСТИТУЦІЙНО- ПРАВОВИХ ВІДНОСИН

1.1 Поняття електронних засобів масової інформації та їх місце у системі суб'єктів конституційного права

У сучасних умовах можливості для реалізації конституційних прав громадян на інформацію та свободу слова значно розширилися, водночас суттєво зросли потреби потенційно активної частини суспільства в інформаційній взаємодії як всередині країни, так і з зовнішнім світом. Провідна роль у забезпеченні свободи слова та права на інформацію відіграють засоби масової інформації – інститути громадянського суспільства, для яких інформаційна діяльність є головним завданням і формою існування. Згідно зі статтею 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, вільні й незалежні засоби масової інформації мають першочергову важливість для життя демократичного суспільства.

Сучасні засоби масової інформації, передаючи значні обсяги інформації, впливають на сфери роботи, побуту та дозвілля, формують суспільну думку та моделі поведінки. Враховуючи масштаб впливу сучасних електронних засобів масової інформації на суспільство, держава зобов'язана контролювати їх діяльність. Це повинно відбуватися шляхом запровадження нормативно-правової бази, яка буде відповідати усім трансформаційним перевтіленням засобів масової інформації.

Ще канадсько-американський економіст та науковець К. Гелбрейт зазначав, що людина хоче бути почутою [1, с. 55]. Отже, не можна недооцінювати роль спілкування та комунікації в суспільстві. Неминучий розвиток усіх медіа технологій призводить до полегшення процесу пошуку інформації, її систематизації, накопичення та подальшого розповсюдження.

Історія розвитку та формування національної системи засобів масової інформації розпочалась після здобуття незалежності України. Інтенсивно,

особливо з середини 90-х років, почали розвиватися електронні засоби масової інформації. На початок 2001 року в державному реєстрі налічувалося вже понад 790 телерадіоорганізацій, які в сукупності володіли більш ніж 930 ліцензіями на канали мовлення, виданими Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення. Щорічний обсяг мовлення загальнодержавних телерадіоорганізацій досяг 319 тис. годин, а регіональних та місцевих – 13 тис. Зросла популярність недержавних телерадіокомпаній, які становили майже 60 % від загальної кількості суб'єктів ефірного простору [2, с. 555].

Крім того, останні роки минулого століття дали старт досить динамічному розвитку видань, які стали розповсюджуватись через Інтернет. Тому не дивно, що вже на кінець 2000 року в мережі Інтернет існувало понад 320 таких газет і журналів, причому деякі з них не мали друкованих аналогів. Потенціальна аудиторія зазначених інформаційних засобів орієнтовно оцінювалася у 320–370 тис. постійних користувачів і близько 300 тис. тих, хто користувався послугами Інтернетом час від часу. Темпи зростання цього ринку сягнули 30–40 %. Він стає повсякденною практикою соціального буття сучасного українця, темпи залучення до мережі збільшуються з кожним роком. У 2010 році користувачами всесвітньої мережі визнали себе понад 30 % українських респондентів [3, с. 357].

Термін «засіб масової інформації» вперше з'явився у преамбулі статуту ООН з питань освіти, науки та культури (ЮНЕСКО) 1945 року [4]. У вітчизняних джерелах це поняття згадується ще в «Українській радянській енциклопедії», яка визначала засоби масової інформації, «як засоби духовного спілкування великих мас людей, що створені на базі сучасної техніки; використовуються для досягнення певної соціальної мети – виховання, агітації, пропаганди, ідеологічного впливу тощо». У той час серед ЗМІ виокремлювали пресу, телебачення, кіно та радіо [5, с. 218]. Водночас, окремо говорити про електронні засоби масової інформації ніхто не вбачав необхідним.

21 вересня 2011 року Комітетом міністрів Ради Європи було прийнято Рекомендації державам-учасницям CM/Res (2011) 7 про нове визначення медіа.

Комітет міністрів, згідно з умовами статті 15. b Статуту Ради Європи, рекомендував державам-учасницям:

- прийняти нове широке визначення медіа, яке охоплюватиме усіх дійових осіб, залучених у виробництво та поширення, поширюючись на потенційно велику чисельність громадян, контент (наприклад, інформація, аналіз, коментар, думка, освіта, культура, мистецтво та розваги в текстовій, аудіо, візуальній, аудіовізуальній чи іншій формі) та прикладні програми, які створюються з метою сприяння інтерактивним засобам масової інформації (наприклад, соціальним мережам) або іншим масштабним інтерактивним видам діяльності на основі контенту (наприклад, онлайновим іграм), зберігаючи при цьому (в усіх таких випадках) редакційний контроль або нагляд над контентом;

- розглянути питання регуляторних потреб відносно усіх дійових осіб, які надають послуги або продукти в медійній екосистемі, з метою забезпечення гарантій права людей на пошук, отримання та передачу інформації відповідно до статті 10 Європейської Конвенції з прав людини, та поширити на таких дійових осіб відповідні «Інформація і право», № 3(12)/2014 43 гарантії недопущення втручання, яке в інший спосіб може серйозно вплинути на права, передбачені у статті 10, включно з тими ситуаціями, коли ризик виникає у зв'язку з неправомірним самообмеженням або самоцензурою;

- застосувати критерії, передбачені у додатку до Рекомендації, з урахуванням зваженої та диференційованої відповіді, до дійових осіб, які охоплюються новим значенням медіа, виходячи з відповідних стандартів Ради Європи стосовно медіа, беручи до уваги специфіку їх функцій у медійному процесі та їх потенційний вплив і важливе значення у

забезпеченні або зміцненні належного врядування в демократичному суспільстві;

- залучатися до діалогу з усіма дійовими особами в медійній екосистемі з метою забезпечення ознайомлення їх з відповідною законодавчою базою; запрошення традиційних та нових медіа до обміну належними практиками та у відповідних випадках консультацій між ними з метою формування інструментів саморегулювання – наприклад, кодексів поведінки, в яких будуть враховуватися та вноситися у прийнятній формі загальноприйняті медійні та журналістські стандарти;

- приймати стратегії поширення, формування або забезпечення прийнятних рівнів надання публічних послуг, які гарантуватимуть задовільний рівень плюралізму, урізноманітнення контенту та споживчого вибору і забезпечуватимуть ретельне вивчення або моніторинг нових напрацювань;

- не послаблювати увагу до вирішення ситуацій великої концентрації в медійній екосистемі, яка може призводити до неналежного використання здатності дійової особи формувати або впливати на громадську думку чи вибір людей, що може мати потенційно серйозні наслідки для врядування, а плюс до того ще й на політичний плюралізм та демократичні процеси, особливо коли у цьому відношенні набувають актуальності нові види послуг, прикладних програм або платформ;

- вживати заходів індивідуально або колективно з метою поширення таких підходів на відповідних міжнародних форумах [6, с. 56].

Незважаючи на наявність визначення електронного ЗМІ у міжнародних актах, єдиного визначення електронного засобу масової інформації в українському законодавстві немає.

Так, Закон України «Про інформацію», що у свій час став джерелом вихідних положень в інформаційній сфері, визначає ЗМІ як засоби, призначені для публічного поширення друкованої або аудіовізуальної інформації. При цьому, Закон передбачає поділ ЗМІ на друковані та

аудіовізуальні ЗМІ [7]. Можна дійти до висновку, що законодавець розглядав ЗМІ, насамперед, як об'єкт, за допомогою якого отримується інформація, тобто як спосіб фіксації та засіб передачі інформації [8, с. 106].

Разом із тим, тлумачний словник визначає слова «засіб/спосіб», як «якусь спеціальну дію, яка надає змогу здійснювати що-небудь, або те, що слугує знаряддям у будь-якій справі» [9, с. 1375].

М. А. Федотов визначає ЗМІ «як певну форму періодичного поширення масової інформації» [10, с. 174].

Водночас, Н. М. Ільченко виокремлює декілька підходів визначення ЗМІ – як підприємство, як технологічний засіб, як соціальний інститут, який дає змогу отримувати інформаційний продукт [11, с. 44]. На наш погляд, електронні засоби масової інформації слід розглядати як новітній соціальний інститут [12, с. 291], який оперативно впливає на суспільну думку, а вона, у такий спосіб, є найважливішим елементом демократичної системи [8, с. 106].

О. А. Вознесенська стверджує, що ЗМІ «це юридична особа, за допомогою якої доводиться інформаційна продукція до широкого кола споживачів та задоволення їх інформаційних потреб» [13, с. 24]. Водночас, ми вважаємо, що тлумачення, надане у Законі України «Про інформацію», не дає чіткого уявлення про правову природу ЗМІ, оскільки не виокремлює основні правові ознаки останнього [8, с. 106].

І. П. Лановенко доповнює вищевикладені наукові позиції та тлумачить ЗМІ, як матеріальні й інші інформаційні носії інформації, органи та юридичні особи, що зареєстровані відповідно до закону, та які забезпечують публічне поширення друкованої та аудіовізуальної інформації [14, с. 526]. Отже, можемо виокремити невід'ємні властивості електронних ЗМІ, а саме: здібність передавати інформацію як друкованого, так і аудіовізуального характеру; необмеженість цієї можливості [8, с. 106].

Погоджуємося з думкою Т. М. Костецької, яка має на увазі в даному аспекті саме «організаційно-правову форму поширення масової інформації, основною функцією якої є донесення інформаційної продукції до споживача з

метою задоволення їх потреб» [15, с. 128]. А теоретичне осмислення головної функції ЗМІ є ключовим елементом поняття «електронне ЗМІ» [8, с. 106].

А. А. Письменицький стверджує, що ЗМІ це система організацій, які спрямовані на відображення багатоманітності соціальних процесів у навколишньому середовищі, та доносять інформацію до масового споживача [16, с. 127]. Ми підкреслюємо, що комунікативна властивість в системі електронних мас-медіа є конструктивною, враховуючи здатність обміну інформацією між різноманітними електронними ЗМІ за рахунок цілодобового доступу до них» [8, с. 106].

На думку В. С. Шестак ЗМІ – це особливий учасник інформаційних відносин, тобто суб'єкт, який створений у формі юридичної особи (організація, інформаційне агентство, тощо), що спрямовані на задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб та держави (одержання, використання та поширення інформації) [17, с. 148].

В. А. Аврааменко визначає ЗМІ, як самостійну організацію, основною функцією якої є пошук, отримання, виробництво і розповсюдження інформації за допомогою періодичних друкованих видань, радіо-, відео-, та інших електронних форм [18, с. 19]. У розумінні електронних медіа, вищевикладене поняття слід доповнити тлумаченням «інших електронних форм» – мережею Інтернет [8, с. 106].

У науковій літературі поруч з класичним поняттям «засіб масової інформації» з'являється термін «засіб масової комунікації». Якщо ЗМІ – це технічні засоби створення, запису, копіювання, тиражування, зберігання і поширення інформації для масової аудиторії, то ЗМК – це технічні засоби створення, запису, копіювання, тиражування, зберігання, поширення сприйняття інформації і обміну нею між суб'єктом та об'єктом [19, с. 62]. Ми вважаємо, що наразі ці поняття не можна ототожнювати, на відміну, від уподібнення поняття ЗМІ та мас-медіа з огляду на наступне.

Засоби масової інформації (або «mass-media» – від лат. «mass» – «маса», «чисельний» і «medius» – «середній», «нейтральний») – періодичні

друковані видання та інші форми розповсюдження для необмеженого кола осіб, соціальних груп, держав з метою оперативного інформування їх про події і явища у світі, конкретній країні, певному регіоні, а також на виконання спеціальних соціальних функцій [20, с. 134].

Актуальним для нашого дослідження є окремий предметний розгляд «ЗМІ» як поняття. Передусім, під «засобом» масової інформації необхідно розуміти матеріальний носій, що містить інформацію і має можливість її передавати. А тип матеріального носія є основою для видовий розрізненості засобів [21, с. 10–11]. Наступний важливий елемент – «масовість», під якою ми розуміємо можливість отримання поширеної інформації необмеженим колом осіб [18, с. 12–13].

Так, стаття 1 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» визначає сутність мовлення (телебачення і радіомовлення) як передачу на відстань звукової або зорової інформації за допомогою електромагнітних хвиль, що розповсюджуються передавальними пристроями і приймаються будь-якою кількістю телерадіоприймачів [22]. Наведена ознака свідчить про певну відмінність електронних друкованих засобів масової інформації від традиційних, яка полягає у великій оперативності поширення масової інформації.

Щодо терміну «електронні засоби масової інформації», то він одночасно вживається у декількох законодавчих актах, як правило, без наведення визначення цього поняття, або містить визначення у виборчому законодавстві як аудіовізуальні ЗМІ [23, с. 183]. Такими законодавчими актами, зокрема, є Закони України «Про захист суспільної моралі» [24] та «Про телебачення і радіомовлення» [22].

Класична етимологія слова «електронний», згідно академічного тлумачного словника «електронний – пов'язаний із застосуванням властивостей електрона, заснований на їх використанні» [25].

З урахуванням зазначеного, О. В. Каплій у своїй праці запропонувала визначення «системи ЗМІ», як «сукупності організацій, що розповсюджують

на аудіовізуальних, друкованих носіях або за допомогою мережі Інтернет інформацію для сприйняття її невизначеним колом суб'єктів, які здійснюють свою діяльність у правовому полі України, функціонування яких відбувається на основі різних форм власності з метою пошуку, отримання, виробництва, розповсюдження та доведення до соціальних суб'єктів інформації» [26, с. 36].

При цьому, Р. З. Гусейнова-Чекурда стверджує, що електронні засоби масової інформації мають найбільший вплив на формування громадської думки, соціальну та правову поведінку суб'єктів конституційного права – і все це завдяки швидкісній передачі інформації численним користувачам, що вказує на безумовні переваги електронних засобів масової інформації у порівнянні з друкованими [27].

Електронні ЗМІ формують єдине інформаційне поле загальних символів і значень у національному масштабі, виводячи її на принципово новий глобальний рівень. У цьому полягає виключна актуальність проблеми, враховуючи, що роль електронних ЗМІ буде надалі незмінно підсилюватися, впливати на всі сторони життєдіяльності суспільства і держави. Тому важливо виявити та систематизувати електронні ЗМІ, як виключного фактору забезпечення стабільності міжнаціональних та державних відносин в Україні.

Електронні засоби масової інформації – один з найважливіших інститутів громадянського суспільства, який впливає на всі сфери його діяльності, у тому числі й на політику, систему охорони здоров'я, освіту та релігію. Мас-медіа широко здійснюють еволюцію суспільної свідомості. Крім того, сприйняття та інтерпретація отриманих фактів та подій, що відбуваються як в країні, так і за її межами, також здійснюються безпосередньо через популярні електронні ЗМІ. Ми впевнені, що подібні обставини мають чималу актуальність на тлі опосередкованого проникнення електронних ЗМІ в політичну сферу, як одного з найважливіших інструментів реалізації політичного процесу.

Вищезазначене підкріплюється твердженням відомого російського науковця, спеціаліста з медіа комунікацій І. М. Дзялошинського, який вважає, що саме ЗМІ сприяли просуванню демократичних цінностей і моделі ринкових відносин у свідомість людей, сприяли розвінчанню застарілих міфів та звільненню від хибних стереотипів радянського минулого [28, с. 16].

На даний момент неможливо уявити існування і розвиток українського суспільства без електронних ЗМІ. Характерною рисою мас-медіа є здатність прямого зв'язку з громадськістю, при цьому оминаючи застарілі традиційні інститути суспільства, які зазвичай об'єднують його членів (наприклад, сім'я, церква, школа, університет, робота, різноманітні організації та інше). Очевидно, що ця «сила» ЗМІ використовується у формі рекламного агента, який намагається переконати публіку придбати новий товар чи послугу, проголосувати за того чи іншого кандидата, звернути увагу на суспільні проблеми [29].

Серед особливостей електронних ЗМІ можна виокремити можливість зберігати інформацію, і не просто, а в електронних архівах, іншими словами, знову за допомогою «властивостей електрона».

Ще однією ознакою електронних ЗМІ є цілодобова доступність до останніх, яка залежить тільки від наявності електроенергії або заряду акумулятора на необхідному електронному «засобі-приймачі» (функцію якого може виконувати як мобільний телефон, планшет, ноутбук, так і звичайний телевізор, який є практично в кожній родині) і доступу до мережі Інтернет або кабельному телебаченню. Виходячи з цього, електронний засіб масової інформації – юридична особа (організація), діяльність якого спрямована на виробництво і швидкісну передачу інформаційної продукції публічного характеру для значної кількості споживачів, та розповсюджується за допомогою використання технічних засобів, принцип дії яких заснований на властивостях електронів [8, с. 107].

Дослідження будь-якого конституційно-правового явища повинно починатися з визначення поняття категорії «конституційно-правового

статусу». Аналізуючи літературу, найпоширенішим визначенням правового статусу є юридичне закріплення особи у суспільстві. Водночас у цьому питанні відсутня єдина, узгоджена позиція науковців.

Так, В. М. Корельський і В. Д. Перевалова вважають, що правовий статус – це багатоаспектна категорія, яка має загальний характер, при цьому включає різноманітні статуси суб'єктів правовідносин; у той же час виокремлює індивідуальні особливості суб'єктів та їх чинне становище у системі правовідносин; правовий статус не може існувати без юридичної відповідальності, без обов'язків; категорія правовий статус визначає права і обов'язки суб'єктів у системному вигляді, що дає змогу здійснити порівняльний аналіз статусі різних суб'єктів, для відкриття нових шляхів для їх вдосконалення [30, с. 129].

Аналогічної думки дотримується Г. А. Борисов, при цьому доповнивши вищезазначене визначення наявністю цілісності, структурності, чіткого порядку взаємодії компонентів [31, с. 68]. Авторський колектив підручника з теорії держави і права розуміє правовий статус як певну систему прав, свобод, законних інтересів та обов'язків суб'єкта суспільних відносин, що встановлюються і гарантуються з боку держави [32, с. 79].

Водночас щодо структурних елементів правового статусу суб'єкта, то і тут науковці не дійшли згоди. Наприклад, розглядаючи елементи правового статусу як юридичної категорії, А. М. Колодій і А. Ю. Олійник виокремлюють: суб'єктивні права, свободи, юридичні обов'язки; статусні правові норми і правові відносини; громадянство; юридичні гарантії та правові принципи; законні інтереси; юридичну відповідальність; правосуб'єктність [31, с. 133].

Н. І. Матузов звужує цей список та включає лише правосуб'єктність суб'єкта суспільних відносин; права і свободи суб'єкта і гарантії їх реалізації; принципи конституційно-правового статусу; обов'язки; загальні правовідносини [33, с. 87].

Щодо вивчення правової природи електронних ЗМІ, то серед актуальних теоретичних засад конституційно-правового статусу електронних ЗМІ виступають:

- 1) поняття, місце електронних ЗМІ у системі суб'єктів конституційного права;
- 2) класифікація електронних ЗМІ;
- 3) принципи діяльності та функції,
- 4) досвід міжнародного характеру;
- 5) порядок організації діяльності;
- 6) права та обов'язки,
- 7) гарантії діяльності та шляхи вдосконалення.

Отже, дослідження цих питань дасть можливість більш повно розкрити конституційно-правову природу статусу електронних ЗМІ.

Очевидно, що первинним елементом конституційно-правових відносин традиційно вважаються суб'єкти цієї галузі права. Вступаючи у конституційні правовідносини і реалізуючи свої суб'єктивні права та юридичні обов'язки, суб'єкти конституційного права стають суб'єктами, тобто учасниками відповідних галузевих правовідносин. При цьому, суб'єкти конституційно-правових відносин – це учасники суспільних відносин, наділені конституційною правосуб'єктністю, тобто правоздатністю і дієздатністю, що визначається нормами конституційного права [34, с. 28].

Для позначення юридичних властивостей суб'єкта конституційно-правових відносин застосовується категорія «правовий статус суб'єкта конституційних правовідносин». Цей статус має свою внутрішню побудову, або ж «юридичну конструкцію». Теоретики права виділяють такі його структурні елементи: 1) правосуб'єктність; 2) систему прав, обов'язків і законних інтересів; 3) систему гарантій прав і обов'язків суб'єктів права; 4) їх юридичну відповідальність [35, с. 9].

Конституційно-правовий статус ЗМІ в Україні – це система нормативно-правових та інституційних елементів, які визначають поняття,

принципи, конституційну правосуб'єктність та гарантії діяльності та поведінки ЗМІ щодо реалізації й гарантування конституційного права громадян України вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб [36, с. 178–179; 37, с. 27; 38, с. 114–115].

Суб'єкти конституційних правовідносин, на відміну від учасників інших видів галузевих правовідносин, відрізняються своєю багатоманітністю. Водночас ці суб'єкти підлягають класифікації та систематизації [34, с. 29]. До суб'єктів конституційно-правових відносин, як правило, відносять такі найбільш поширені види суб'єктів:

- 1) спільноти (народ, нація, національні меншини, корінні народності, територіальні громади тощо);
- 2) держава, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, депутати, службові та посадові особи;
- 3) політичні партії, громадські організації та блоки (асоціації);
- 4) громадяни України, іноземці, особи без громадянства, жителі, біженці;
- 5) підприємства, установи, організації;
- 6) міжнародні органи і організації;
- 7) органи самоорганізації населення;
- 8) засоби масової інформації (ЗМІ) [38, с. 155].

Можемо з впевненістю стверджувати, що ЗМІ, у тому числі й електронні, є важливими суб'єктами конституційних правовідносин стосовно питань захисту прав і свобод людини, організації та діяльності органів державної влади, виборчого і референдного процесу тощо.

Водночас, об'єктами таких відносин буде виступати документована або публічно оголошувана інформація про події та явища в галузі політики, економіки, культури, а також у соціальній, екологічній, міжнародній та інших сферах.

Наприклад, під час президентських виборів ЗМІ виступають активними учасниками конституційно-правових відносин, висвітлюючи політико-правові позиції кандидатів і політичних партій і доводячи інформацію про них до виборців. У такий спосіб українські ЗМІ, у тому числі й електронні, продемонстрували важливість свого впливу на конституційно-правові процеси.

Водночас, Г. М. Красноступ наголошує, що спостерігається тенденція використання засобів масової інформації для маніпулювання суспільною свідомістю. Зрозуміло, що офіційна інформація органів державної влади та органів місцевого самоврядування повинна бути об'єктивною та достовірною. Тобто, новини мають відображати об'єктивну реальність. Якщо йдеться про об'єктивну реальність, тобто про реальність, що існує незалежно від людини яка її висвітлює, то співвідношення позитивної та негативної інформації, яка висвітлює цю реальність, повинно бути 50/50 [39].

Для передачі інформації кінцевому споживачеві використовуються різноманітні інформаційні технології.

Інформаційні технології – це «невидимі» технології, рівень розуміння яких суспільством ще не досягнуто, а збиток, який вони можуть завдати державі можна порівняти з справжніми бойовими діями, а саме:

- втратою «живої сили» у вигляді виїзду фахівців за кордон;
- втратою фінансових ресурсів від різноманітних махінацій;
- втратою передових технологій [40].

Водночас, не можна не помітити вразливість ЗМІ у своїх правах, як учасника конституційних правовідносин, коли справа йде про позбавлення ліцензій з боку органів державної влади та інші види судового та позасудового впливу на їх діяльність.

Досліджуючи конституційно-правовий статус електронних засобів масової інформації необхідно зазначити, що він складається з нормативно-правових, організаційно-правових та доктринальних елементів.

При цьому слід погодитися з І. В. Людвик стосовно складності побудови юридичної конструкції конституційно-правового статусу ЗМІ в Україні. Автор також наголошує на тому, що сутність, тобто походження юридичної конструкції правового статусу ЗМІ, визначають доктринальні, нормативно- та організаційно-правові складові елементи, а зміст – поняття ЗМІ, принципи їх роботи, конституційна правосуб'єктність ЗМІ та гарантії їх діяльності. Зазначені сутнісні та змістовні структурні елементи конституційно-правового статусу ЗМІ вбачаються достатніми для ефективної діяльності чи поведінки ЗМІ щодо реалізації та забезпечення конституційного права громадян, встановленого частиною другою статті 34 Конституції України, вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір [41, с. 115].

При цьому для конституційно-правового статусу ЗМІ властиві загальні ознаки, притаманні статусу всіх суб'єктів права в цілому. Щонайперше, слід погодитися, що зміст конституційно-правового статусу ЗМІ, як і зміст інших суб'єктів права, визначається його правосуб'єктністю, яка складається з правоздатності, дієздатності та деліктоздатності [42, с. 552–553].

Доктринальна основа конституційно-правового статусу ЗМІ сформувалася під впливом генезису національної правової доктрини (від лат. *doctrina* – вчення) і, по суті, є її важливою складовою [41, с. 113]. Доктрина є комплексним і багатоманітним поняттям, вона має не лише теоретико-методологічну, а й практичну спрямованість, оскільки вона пропонує не лише теоретичне обґрунтування виникаючих у праві проблем, а й має можливість безпосередньо впливати на державно-правове будівництво [43, с. 10–11].

Нормативно-правовий аспект конституційно-правового статусу ЗМІ характеризується наявністю системи нормативно-правових актів та інших джерел права (правові звичаї тощо), які визначають конституційні основи формування та діяльності досліджуваного суб'єкта конституційного права.

Так, нормативно-правові акти визначають конституційні засади утворення ЗМІ в Україні, основні організаційно-правові форми їх діяльності та різні правові статуси ЗМІ, їх правосуб'єктність, зокрема щодо реалізації конституційного права громадян на інформацію, конституційні гарантії діяльності ЗМІ, а також встановлюють юридичну відповідальність за порушення чинного законодавства про ЗМІ тощо.

Очевидно, що нормативно-правова складова юридично закріплює той ідеальний конституційно-правовий статус ЗМІ, до якого прагнуть суб'єкти нормотворчості. Реалізуючи свій конституційно-правовий статус, ЗМІ стають учасниками відповідних правовідносин. Тобто, якщо нормативно-правова складова визначає здебільшого статичний конституційно-правовий статус ЗМІ як суб'єкта конституційного права, то організаційно-правова складова наповнює змістом правозастосовний аспекти діяльності, або поведінки як учасників конституційних правовідносин [41, с. 113].

Інституційний елемент конституційно-правового статусу засобів масової інформації в Україні представляє собою сукупність: ЗМІ, органів державного управління у сфері функціонування та організації діяльності ЗМІ, інститути громадянського суспільства, які в даній ситуації захищають право громадян на інформацію.

Законодавство більшості країн світу вводить державний контроль за діяльністю ЗМІ, який здійснюється у вигляді безпосереднього чи опосередкованого державного управління, а також за допомогою спеціалізованих органів державної влади. Безпосереднє управління ЗМІ з боку держави допускається, якщо такі ЗМІ не є юридичною особою і утримуються за рахунок державного бюджету. Опосередковане ж управління ЗМІ, як правило, здійснюється через публічні корпорації, які отримують від держави відповідну ліцензію, умови і час дії якої жорстко регламентуються державою [44, с. 163].

Враховуючи вищезазначене, можемо стверджувати, що мас-медіа в конституційно-правовому розумінні виступають інструментом реалізації права людини на інформацію.

Важливою умовою для розбудови демократичної правової держави, формування громадянського суспільства є поінформованість, яка безпосередньо пов'язана зі здійсненням принципу гласності та реалізації демократичних прав і свобод громадян – свободою совісті, слова, друку, права на отримання інформації. Для забезпечення поінформованості громадян і реалізації принципу гласності суттєвого значення набувають конституційні норми та чинне законодавство України про інформацію.

Конституцією України [45] (стаття 34) уперше у вітчизняній конституційно-правовій практиці закріплюється право кожного на інформацію, гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій розсуд. Зазначена норма відповідає положенням статті 19 Загальної декларації прав людини [46], статей 18, 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [47], пункту 1 статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [48] й взаємопов'язана зі статтями 21, 23, 31, 32, 35 Основного Закону України. Водночас вона символізує розвиток і конкретизацію положення частини 3 статті 15 Конституції України, відповідно до якого в Україні забороняється здійснення цензури, і гарантує доступ до ЗМІ політичним партіям, громадським організаціям, профспілкам і кожній окремій особі.

Частина 3 статті 34 Конституції передбачає можливість обмеження права на інформацію законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошення інформації,

одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [45].

Спираючись на Конституцію України, Кримінальний та Цивільний кодекси, починаючи з 1992 року, законодавчим органом було прийнято низку спеціальних законів стосовно різних галузей діяльності ЗМІ. Серед них – Закони України «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про телебачення і радіомовлення», «Про авторське право і суміжні права», «Про інформаційні агентства», «Про рекламу», «Про державну таємницю», «Про внесення змін і доповнень до положення законодавчих актів України, що стосуються захисту честі, гідності та ділової репутації громадян і організацій», Закон України «Про зв'язок», Закон України «Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення», Закон України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», Закон України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», «Про науково-технічну інформацію», «Про захист інформації в автоматизованих системах», «Про видавничу справу», «Про професійних творчих працівників та творчі спілки», «Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення України», «Про вибори народних депутатів» та деякі інші. Проте, у жодному із зазначених нормативно-правових актів не йшлося навіть побіжно про врегулювання сфери кібербезпеки, що можна пояснити нерозвиненістю даної сфери функціонування засобів масової інформації у той період [49].

Окрім законів України щодо функціонування ЗМІ, зокрема, електронних, розвиток вітчизняних мас-медіа окреслюють також інші нормативно-правові акти. Це укази Президента України, наприклад, «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні» [50], «Про додаткові заходи щодо безперешкодної діяльності засобів масової інформації, дальшого утвердження свободи слова в Україні» [51], «Про

невідкладні додаткові заходи щодо зміцнення моральності у суспільстві та утвердження здорового способу життя» [52], «Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади» [53] та ін. Також це постанови Верховної Ради України, такі як «Про парламентські слухання «Суспільство, засоби масової інформації, влада: свобода слова та цензура в Україні» [54], «Про рекомендації учасників парламентських слухань «Свобода слова в Україні: стан, проблеми, перспективи» [55] та ін.

Враховуючи всепоглинаючий процес глобалізації та інформатизації владних процесів, ще більшого значення набуваються постанови Кабінету Міністрів України щодо питань функціонування електронних засобів масової інформації, зокрема, «Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади» [56], «Про реалізацію статей 14 і 16 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» [57], «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2016 року № 1038» [58], якою врегульовано оплату праці журналістів державних і комунальних засобів масової інформації.

Водночас, питання безпечного інформаційного простору набуває ще більшої актуальності, медіа сфера потерпає від російської гібридної війни, яка отруює наші електронні засоби масової інформації неправдивою інформацією [59, с. 66]. Тому до ключових норм права, які регламентують діяльність електронних засобів масової інформації, слід віднести акти, що регулюють питання забезпечення безпеки кібернетичного простору, зокрема, Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [60], указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 року «Про Стратегію кібербезпеки України» [61], наказ Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України від 15 січня 2016 року № 20 «Про затвердження Порядку сканування на предмет вразливості державних інформаційних ресурсів, розміщених в Інтернеті» [62] та ін.

Незважаючи на наявність досить міцної правової бази функціонування електронних засобів масової інформації, на сьогодні в Україні склалася загрозлива ситуація у справі забезпечення основних прав та свобод людини й громадянина на отримання повної, неупередженої інформації та забезпечення права журналіста на вільне, без зовнішнього тиску виконання своїх професійних обов'язків, що зумовлено запровадженням політичної цензури. Засоби масової інформації втрачають належні їм у демократичному суспільстві функції посередника між владою та суспільством, перетворюються на знаряддя політичного впливу та маніпулювання [63, с. 464].

У зазначених нормативно-правових актах установлений правовий статус аудіовізуальних та друкованих засобів масової інформації, визначені правові засади щодо одержання, використання поширення та зберігання інформації; закріплено право людини і громадянина одержувати інформацію щодо подій в усіх сферах суспільного життя України. Крім того, законодавство регламентує нормативно-правовий статус усіх учасників інформаційних відносин; порядок отримання/доступу до інформації; забезпечення її охорони; забезпечення безпеки кібернетичного простору; захисту суспільства у цілому та, зокрема, особи від неправдивої інформації.

Інформація – будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді [7].

Відповідно до Закону «Про інформацію» (стаття 9), всі громадяни України, юридичні особи і державні органи мають право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання і поширення та зберігання відомостей, необхідних для реалізації ними своїх прав, свобод і законних інтересів, здійснення завдань і функцій [64, с. 187].

Так, преса має особливе місце в системі ЗМІ у зв'язку з тим, що інформація фіксується на папері чи іншому матеріалі (тканині, полімерному полотні тощо) за допомогою різноманітної типографської техніки у форматі тексту чи малюнків, та може сприйматися читачем безпосередньо без

допомоги інших допоміжних засобів (телевізор, радіо, комп'ютер). Відповідно до Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», під друкованими засобами масової інформації (пресою) в Україні розуміються періодичні і такі, що продовжуються, видання, які виходять під постійною назвою, з періодичністю один і більше номерів (випусків) протягом року на підставі свідоцтва про державну реєстрацію [65].

Наступним ЗМІ (вже електронним) є радіомовлення, у цьому випадку носієм інформації виступає виключно звук. Радіозв'язок дає можливість миттєво отримувати і передавати інформацію на необмежені відстані. Оперативність – особливість даного аудіовізуального мас-медіа.

Телебачення з'явилося у 30-ті роки ХХ ст. Але належної популярності досягло лише через декілька століть [66, с. 170].

На зламі століть приєднався й активно розвивається ще один тип каналів інформації – всесвітня комп'ютерна мережа (представлена в наш час Інтернетом), у якій значне місце (поряд із соціальною) займає масова інформація. Як зазначає В. В. Ворошилов, «кінець двадцятого століття ознаменований виникненням унікального і надзвичайно перспективного засобу масової інформації – глобальної комп'ютерної мережі «Інтернет». Поява нового носія інформації, доступного масам людей, не могло не призвести доперетворення його в ЗМІ» [67, с. 57].

Легальне визначення Інтернету міститься в абзаці п'ятнадцятому статті 1 Закону України «Про телекомунікації», згідно з яким Інтернет – всесвітня інформаційна система загального доступу, яка логічно пов'язана глобальним адресним простором та базується на Інтернет-протоколі, визначеному міжнародними стандартами [68].

Водночас необхідно зазначити, що дотепер у науковій літературі не існує єдиної точки зору щодо місця і ролі Інтернету серед засобів масової інформації.

Поняття Інтернет ЗМІ у законодавстві України немає, тому природно звертаємося до «всесвітньої павутини» і маємо – Інтернет-ЗМІ (Інтернет-

видання, Інтернет-газета) – регулярно оновлюваний інформаційний сайт, який ставить своїм завданням виконувати функцію ЗМІ і користується певною популярністю і авторитетом (має свою постійну аудиторію) [69].

Водночас, І. М. Артамонова стверджує, що сьогодні в українському журналістикознавстві спостерігається бурхливий процес становлення нової термінології, з'явилося багато варіантів визначень цього нового явища, серед яких: четверте медіа, нове медіа, цифрове медіа, Інтернет-ЗМІ, Інтернет-видання, онлайніві ЗМІ, on-line ЗМІ, електронні ЗМІ, е-ЗМІ, мережеві ЗМІ, веб-ЗМІ, мас-медіа українського Інтернету, e-media, onlinemedia, нью-медіа» [70, с. 45].

На наш погляд, досить вдалим є визначення Ю. П. Бурило, який пропонує під Інтернет-виданням (ЗМІ) розуміти будь-який веб-сайт як складову частину мережі Інтернет (незалежно від того, в якому сегменті Інтернет такий веб-сайт розташований), що належить певній фізичній чи юридичній особі (незалежно від національної чи географічної належності) і призначений для розповсюдження масової інформації, тобто для здійснення масової комунікації [71, с. 22]. Тобто, будь-який сайт є Інтернет-ЗМІ, зокрема, соціальні мережі.

Більшість онлайн-видань, які працюють у режимі інформаційних агенцій, не є зареєстрованими через відсутність законодавчого регулювання інтернет-видань. Цей статус відповідно до чинного законодавства отримують видавництва, телерадіоорганізації, а також інформаційні агентства. Інтернет-ЗМІ не вписуються в рамки будь-якого з цих законів. Окремі законопроекти, які б регулювали статус інтернет-видань, активно обговорювалися в Україні, однак у силу різних причин прийняті так і не були. Відсутність статусу Інтернет-ЗМІ, а також законодавства, яке б регулювало їх діяльність, найчастіше призводить до неправильного розуміння ситуації журналістами й іншими особами, які починають думати, що у такій ситуації існує вседозволеність і повна відсутність відповідальності за поширювану інформацію [72]. Ми хочемо підкреслити, що, на противагу Україні, у США

ще у 1998 році Верховний Суд штату Нью-Йорк визнав усі інтернет-сайти засобами масової інформації, незалежно від їх змісту [73]. Тобто, будь-яка людина, яка публікується в Інтернеті, автоматично стає автором. При цьому, особа має право поширювати інформацію, як журналіст типового засобу масової інформації.

Необхідно зауважити, що Інтернет виграє по декільком параметрам у порівнянні з традиційними ЗМІ, а саме:

- мультимедіа – Інтернет має можливість поєднати одразу візуальні, звукові, друковані та відео-аспекти інших ЗМІ, цінова політика спілкування за допомогою Інтернету значно нижча ніж за допомогою пошти;

- персоналізація – Інтернет забезпечує необхідною інформацією на будь-якому рівні зацікавленості індивідуума чи груп осіб; в даній ситуації доставка може бути забезпечена відповідно до потреб користувачів через персоналізацію змісту, розсилку по електронній пошті чи кабельному телебаченню;

- інтерактивність – Інтернет пропонує діалог, а не монолог, який пропонують традиційні ЗМІ. Взаємодія, діалог і зворотній зв'язок між сотнями користувачів можливий через електронну пошту, форуми, чати тощо;

- відсутність посередників – Інтернет дає можливість прямого доступу уряду до населення і навпаки, населення до влади, без втручання та маніпулювання ЗМІ [74, с. 233].

Інтернет – це інформаційний простір, який не має чітких державних кордонів, тобто зареєстрований інформаційний ресурс резидента України може знаходитися на сервері, що орендується на території будь-якої іншої країни [39].

В умовах інтенсивного розвитку нових інформаційно-комунікаційних технологій, з появою Інтернет-ЗМІ відбувається суттєва трансформація традиційних ЗМІ. Преса, радіо, телебачення у перспективі намагатимуться

еволюціонувати шляхом трансформації доступу до них, способу доставки і, можливо, у змісті.

Ми вважаємо, що найбільш впевнені позиції займає радіо. Адже звукова мова легко передається й через мережу Інтернет, для прийому радіо-сигналу достатньо мати лише комп'ютер.

Складніше ситуація у сфері телебачення. Час, який витрачають користувачі Інтернету на перегляд телевізійних програм, зменшився. До спортивних, музичних та інших програм, які традиційно дивилися по телебаченню, Інтернет відкриває особливий доступ. Ми вважаємо, що у зв'язку з цим, у майбутньому буде ставати ще більше спеціалізованого телебачення, у тому числі і для окремих сегментів аудиторії. Лише у новинних телепрограм більш-менш стійкі перспективи.

Преса має досить стійкі позиції, оскільки поєднання різних видів форм інформації в єдиному телевізійному чи комп'ютерному варіанті не відмінює наявності тексту. Більш того, радіо- та телевізійні програми, як правило, розміщуються в Інтернеті у двох формах – аудіовізуальній та текстовій. Текст є загальним знаменником для усіх засобів масової інформації в Інтернеті [75].

На важливості ролі Інтернету у суспільному і державному житті нашої держави наголошується і в указі Президента України «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні» розвиток національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет, відповідно до якого має бути забезпечено широкий доступ до цієї мережі громадян та юридичних осіб усіх форм власності в Україні, а належне представлення в ній національних інформаційних ресурсів визначено одним з пріоритетних напрямів державної політики в сфері інформатизації, задоволення конституційних прав громадян на інформацію [76].

1.2 Класифікація електронних засобів масової інформації

Широка доступність, публічність, цілодобовість – все це основні переваги електронних ЗМІ. Наразі, ніхто не дивується, коли сучасний українець воліє починати свій ранок не зі свіжої газети з філіжанкою кави, а з моніторингу соціальних мереж та сайтів новин. Ера новітніх технологій дає нові можливості людині, змінюючи її докорінно.

Наявність великої маси електронних ЗМІ не тільки забезпечує плюралізм думок, але й забезпечує право кожної людини на вільне вираження поглядів, яке закріплене у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [48].

Безумовно, не можна розглядати систему ЗМІ окремо від соціально-політичного ладу, який панує в країні у цей час. На вітчизняному просторі згадується той тоталітарний режим радянського часу, який мало чим був схожий на сучасну концепцію ЗМІ, як інструменту реалізації демократії. Ці більш ніж 70 років занепаду інформаційної сфери завдали невимовної шкоди не тільки сфері ЗМІ.

О. О. Поляруш наголошує, що на відміну від Європи, де подібного ганебного закріпачення свободи слова не було, а система ЗМІ будувалася на основі громадської думки, Україна отримала у спадок радянську монополістську концепцію виключно державних ЗМІ, які не вміли найголовнішого – вести діалог з аудиторією [77, с. 64.].

Сучасні умови диктують «проєвропейську політику» з яскраво вираженими гуманістично-демократичними традиціями, які будуються на вільному виборі джерел інформації, на її публічності та доступності, відсутності цензури та свободі слова.

Найголовніше, що ЗМІ звільнилися від авторитету партії, тотального державного контролю, публічність і гласність – ось сучасна норма життя [78, с. 48].

В юридичній науці засоби масової інформації прийнято класифікувати за різними критеріями. Досить розгорнуту класифікацію ЗМІ пропонує, наприклад, А. Кобяков. Так, існуючі ЗМІ, автор поділяє на друковані, електронні та інформаційні агентства. При цьому, серед електронних засобів масової інформації він виділяє радіо, телебачення, інтернет, відео- та аудіозаписи, кінематограф (умовно).

Радіокомпанії (канали) він поділяє на:

- державні та приватні;
- регіональні та надрегіональні («центральні»);
- довго-, середньо- і короткохвильові - FM;
- інформаційні та розважальні.

Телевізійні компанії (канали): державні та приватні; регіональні та надрегіональні («центральні»); ефірні – супутникові – кабельні; соціально-політичні – спеціалізовані – розважальні.

Інтернет:

а) онлайн-ЗМІ (мережеві ЗМІ): Інтернет-газети; Інтернет-журнали; новинні портали (стрічки); Інтернет-дайджести; Електронні версії друкованих ЗМІ; електронні версії або представницькі сайти радіо- і ТВ-каналів;

б) Інформаційні та інформаційно-освітні портали;

в) представницькі сайти установ, підприємств, громадських і національних організацій [79].

При цьому ми вважаємо, що інформаційні агентства важко віднести до даного переліку, оскільки вони мають право поширювати масову інформацію через електронну, друковану, фото-, кіно-, аудіо- та відеопродукцію [80].

Відсутність єдиної загальноприйнятої класифікації ЗМІ створює певні труднощі і у процесі з'ясування сутності електронних ЗМІ, як конституційно-правового інституту. За усталеною практикою, ЗМІ поділяються на друковані, аудіовізуальні та Інтернет-ЗМІ.

Водночас, ми вважаємо, що класифікувати електронні ЗМІ необхідно поступово та порівнево-структурно.

Проаналізувавши роботи вчених, можна виокремити декілька наукових підходів щодо класифікації ЗМІ.

Так, враховуючи вищезазначений спадок Радянського Союзу, у науковій літературі пропонується поділяти ЗМІ на «старі та нові». Старі – це газети, журнали, бюлетені того часу; нові – це, так звані, електронні (радіо, телебачення тощо) ЗМІ[81, с. 182].

М. Маклюен запропонував сучасну концепцію, яка виокремлює наявність «гарячих» та «холодних» ЗМІ, «теплість» яких прямо пропорційна ступеню мозкової діяльності людини у процесі отримання інформації. До «гарячих» він відносить газети та журнали, «холодні» ж, на його думку, це телебачення та радіо, оскільки вони надають меншу «дозу» спонукання до фільтрації отриманої інформації. Людина пасивно сприймає інформацію, отже вона її засвоює у початковому, первісному вигляді [82, с. 102]. Ми вважаємо, що доцільно доповнити систему «холодних» ЗМІ – Інтернет-медіа, оскільки вони практично повністю обмежують здібність осіб об'єктивно освоювати надану інформацію, відокремлюючи відверто провокаційні виступи.

О. В. Каплій розуміє під електронними ЗМІ саме Інтернет-ЗМІ [83, с. 11]. Її підтримує О. А. Вознесенська, яка стверджує, що неприпустимо ототожнення поняття аудіовізуального ЗМІ з електронним. Водночас, вона формулює своє поняття аудіовізуального ЗМІ – «юридична особа, зареєстрована в установленому законом порядку, що отримала ліцензію на мовлення, діяльність якої спрямовано на створення та/або розповсюдження за допомогою спеціальних технічних засобів мовлення аудіовізуальної інформації (власної інформаційної продукції, аудіовізуальних творів, телерадіопрограм і телепередач) для масового приймання споживачами за допомогою побутових електронних пристроїв, яка несе юридичну відповідальність за дотримання вимог і забезпечення відповідності цієї

продукції вимогам ліцензії та закону» [13, с. 27]. Враховуючи вищевикладене, ми пропонуємо поділяти ЗМІ на: друковані та електронні, а електронні у свою чергу поділяти на Інтернет-ЗМІ, телебачення та радіо.

Щодо аудіовізуальних ЗМІ, до яких належать телебачення і радіомовлення, то їхня діяльність нині відіграє найважливішу роль у сфері масової інформації. Як уже зазначалося, особливості правового регулювання діяльності аудіовізуальних ЗМІ зумовлюють використання ними технічних засобів розповсюдження інформації, а для ефірних ЗМІ – ще й використанням такого вичерпного ресурсу, як радіочастотний, що потребує додаткового впорядкування їх діяльності.

На думку С.В. Горової, найбільш загальним є розподіл електронних ресурсів за масштабами використання. У зв'язку з цим наявні у розпорядженні людства ресурси можуть бути поділені на загальноцивілізаційні (або ж глобальні), загальнодержавні, національні, ресурси, що продукуються в інтересах певних соціальних об'єднань, та ресурси, необхідні для задоволення потреб окремого члена суспільства, окремого індивіда. Крім того, автор наголошує на тому, що загальноцивілізаційні ресурси й засоби їх використання становлять глобальний інформаційний простір, що перебуває в процесі прискореного розвитку і задає загальний темп перетворень в інформаційній сфері кожної нації і держави [84, с. 35].

Але оскільки поняття загальноцивілізаційних інформаційних ресурсів є більш загальним відносно електронних засобів масової інформації, і виходить за масштабами використання за межі будь-якої країни, ми не будемо аналізувати дане питання, а зупинимось на видах електронних засобів масової інформації у межах нашої держави.

Аналіз нормативно-правових актів, зокрема Закону України «Про телебачення і радіомовлення» та практичного функціонування різних видів аудіовізуальних ЗМІ дав змогу запропонувати такі критерії класифікації аудіовізуальних ЗМІ:

- 1) за способом (технологіями) розповсюдження інформації;
- 2) залежно від мети діяльності;
- 3) залежно від технічних систем телебачення;
- 4) залежно від території покриття телерадіомовлення.

За способом (технологіями) розповсюдження інформації всі аудіовізуальні ЗМІ пропонується поділити на ЗМІ, що здійснюють свою діяльність шляхом телевізійного мовлення, та ЗМІ, що здійснюють свою діяльність шляхом радіомовлення.

Аудіовізуальні програми та передачі можуть поширюватися як через телебачення, так і через радіомовлення. Однак відмінною рисою телебачення є те, що інформація, яка розповсюджується, є звуковою з обов'язковим візуальним відео супроводом, тобто сприймається не лише слуховими, але й зоровими рецепторами людини. Тому О. А. Вознесенська, з метою уточнення терміну «телебачення», яке надається в Законі України «Про телебачення і радіомовлення», досить слушно пропонує визначити його як виробництво аудіовізуальних програм і передач або комплектування (пакування) придбаних аудіовізуальних програм і передач та їх поширення незалежно від технічних засобів розповсюдження, що сприймається слуховими та зоровими рецепторами людини [13, с. 29].

Телебачення у науковій літературі класифікують за такими критеріями:

- 1) за способом трансляції (ефірне, супутникове, кабельне, проводове, багатоканальне);
- 2) за охопленням аудиторії (загальнонаціональне, міждержавне, регіональне, місцеве);
- 3) за спеціалізацією програм (загальне та спеціалізоване);
- 4) за фінансуванням (бюджетне та таке, що самофінансується);
- 5) за комунікативною моделлю віщання (монологічне, діалогічне, інтеракційне) тощо [85, с. 454].

Щодо радіомовлення, то в Законі України «Про телебачення і радіомовлення» відсутнє визначення радіомовлення, що також є певною прогалиною в законодавстві і негативно впливає на ефективність його застосування на практиці. Водночас, відмінною рисою телебачення і

радіомовлення є спосіб сприйняття інформації масовим споживачем. Інформація, що передається за допомогою радіомовлення, сприймається масовим споживачем винятково за допомогою слухових рецепторів. Така інформація є аудіо інформацією, а передачі і програми, що транслюються шляхом радіомовлення, є аудіо програмами й аудіо передачами.

Ми погоджуємося з О. А. Вознесенською, яка задля подолання прогалини у законодавстві, під радіомовленням пропонує розуміти виробництво і розповсюдження аудіо передач та аудіо програм або комплектування (пакування) придбаних аудіо передач, аудіо програм та їх поширення, незалежно від технічних засобів розповсюдження, що сприймаються за допомогою слухових рецепторів людини [13, с. 30].

Не менш влучене визначення пропонує Я. В. Шугайло, який зазначає, що радіомовлення – це засіб масової інформації, що через радіоканали передає необмеженій кількості слухачів мовленнєві, музичні, драматичні та інші передачі з метою інформативно-емотивного впливу [86, с. 413–414].

Щодо класифікації радіомовлення, то пропонується поділяти його на декілька груп:

1) за тематикою (інформаційні, суспільно-політичні, освітні, релігійні, економічні, спортивні, музичні, літературно-драматичні, рекламні, інформаційно-розважальні);

2) за аудиторією;

3) за періодичністю (цілодобове або протягом певного періоду часу);

4) за методом відображення (мовленнєві, музичні, змішані, ігрові);

5) за структурою (державне, приватне та громадські радіоорганізації, суспільне);

6) за тематичною спрямованістю: інформаційне, суто музичне, тематичне (наприклад, релігійне, політичне тощо);

7) за територією (міждержавне, державне, регіональне);

8) за періодичністю виходу (щоденні, щотижневі, щомісячні).

На особливу увагу заслуговує поділ радіомовлення України за структурою, яке поділяється на державне, недержавне (приватне) та громадські радіоорганізації, а також систему Суспільного радіомовлення.

Важливими складовими загальноукраїнського радіопростору є державні організації радіомовлення. До складу державної Національної радіокомпанії входить три програми внутрішнього мовлення і програма Всесвітньої служби радіомовлення України. Перша програма (інформаційно-публіцистична і громадсько-політична) охоплює 100 % території України, друга програма «Промінь» (молодіжний канал) – 95 % території України, а третя програма – радіо «Культура» – охоплює понад 25 % території України.

Серйозною причиною кризових явищ державного радіо є занепад дротового мовлення. Якщо у 1991 році в Україні було 19 мільйонів радіоточок, то на квітень 2013 року їх залишилось лише 1,813 мільйони. І хоча цей вид поширення програм із кожним роком різко скорочується, він і зараз залишається найдоступнішим джерелом інформації та надійним засобом сповіщення населення у надзвичайних ситуаціях, особливо в сільській місцевості. Як зазначає В. В. Лизанчук, одна з причин цього явища полягає у політиці Держкомзв'язку. Тут давно дійшли висновку, що дротове мовлення, на відміну від приватного, продовжує бути збитковим [87, с. 47].

До структури українського національного радіомовлення також входять приватні радіоорганізації, які охоплюють мовленням понад 90 % території України. Щодо Суспільного радіомовлення, то, як слушно зазначає З. Огін, його існування подаватиме різні точки зору на події, дотримуватиметься свободи слова, художнього і духовного наповнення, є вигідним населенню [88, с. 103].

Із розвитком мережі Інтернет – радіо набуває подальшого розвитку та модифікації [89, с. 9]. Трансформації в радіомовленні відбувались від аналогового мовлення до цифрового, що дозволило «увійти» радіо до Інтернету. Вважаємо за доцільне з'ясувати, що являє собою радіомовлення в Інтернеті. Для визначення цього явища використовуються такі терміни, як

Інтернет-радіо, веб-радіо, радіомовлення в Інтернеті. Під Інтернет-радіо або веб-радіо може розумітися радіостанція, що використовує для транслявання технологію потокового мовлення в Інтернеті [90]. На відміну від газет та журналів, які легко інтегруються в Інтернет, радіомовлення належить до нетекстових ЗМІ [91, с. 27]. Тому найголовнішою проблемою інтеграції радіомовлення в Інтернет є власне передача змісту повідомлень [92, с. 98].

Під мережевим засобом масової інформації розуміється сукупність інформаційних повідомлень та матеріалів, які розміщуються в електронній формі в Інтернеті або інших мережах, періодично оновлюються та призначаються для невизначеного кола осіб. Функції веб-ЗМІ щоденно розширюються, задовольняючи будь-які потреби споживачів, це вже не тільки, майданчик для спілкування, задоволення власної цікавості, це справжня «арена для політичної боротьби під час виборчих кампаній» [93, с. 53].

І. М. Артамонова визначає Інтернет-ЗМІ, як четверте медіа, нове медіа, цифрове медіа, Інтернет-ЗМІ, інтернет-ЗМІ, онлайнові ЗМІ, on-line ЗМІ, електронні ЗМІ, е-ЗМІ, мережеві ЗМІ, веб-ЗМІ, мас-медіа українського інтернету, e-media, online-media, нью-медіа, влучно підкреслюючи, що Інтернет фактом своєї появи перетворив ЗМІ в засоби масової комунікації [70, с. 45].

Переваги вищезазначених ЗМІ очевидні: низька вартість створення та забезпечення функціонування (чи взагалі безкоштовно, власними силами); загальна доступність, що дає змогу завжди знайти свою аудиторію у будь-якій точці світу. Це спонукає відомі друковані видання створювати альтернативні газети/журнали у варіанті веб-ЗМІ. Але ми переконані, що «мінливість інформації», її рухливість та можливість корегування онлайн – це прямий шлях до неоднозначності, суб'єктивності та перекручування фактів. Аудиторія повинна більш ретельно підбирати джерела інформації, ретельно фільтруючи отримане.

На жаль, вітчизняні науковці не так глибоко розглядають структуру, функціонал та підвиди мережових ЗМІ.

Наприклад, І. М. Артамонова поділяє їх на три основні групи: оригінальні ЗМІ, клони та гібриди. Останні відрізняються у цілому лише в питаннях інформаційних підходів – різноманітні стратегії розвитку/реклами/просування, зовнішнього вигляду, технологій та стилістики подачі інформації.

Клони представляють собою повну копію повноцінних друкованих видань, як у структурі (побудова видання, рубрики, зовнішні текстові моменти, стиль), так і стосовно моменту виходу «веб» примірника видання (це чи одномоментно, чи з зовсім невеликим запізненням).

Гібриди мають трохи змінену форму, вони також є мережовим варіантом конкретного друкованого видання, але мають власний формат виконання, режим роботи та виходу нових матеріалів; також можуть мати посилання на інші мережеві ресурси.

Оригінальні веб-видання характеризуються відсутністю друкованих аналогів, інформація може оновлюватися щохвилинно, у режимі онлайн; посилання на інші ресурси, джерела; доступ до архівів в режимі нон-стоп, без обмежень; діалог з аудиторією [94, с. 8].

А. Л. Водолагін також поділяє Інтернет-ЗМІ на «чисті» мережеві видання, що виходять виключно в Інтернеті, та мережеві версії традиційних «офф-лайн» ЗМІ. Отже, розуміємо, що науковці дублюють наявну теорію.

Цікаво, але А. Л. Водолагін виокремлює також підсистему веб-медіа за змістом надаваної інформації: новинні (лише донесення до відома аудиторії фактів), коментарійні (надання певного майданчика для спілкування читачів) та змішані. Наразі, спостерігається тенденція переходу саме до «змішаного» типу, бо він найбільш повно відповідає запитам кінцевого користувача.

За належністю можна розрізняти Інтернет-ЗМІ, що належать державі, медійним, політичним групам, бізнес-групам і видання, що позиціонують себе як незалежні [93, с. 53].

Продовжуючи далі аналізувати види аудіовізуальних ЗМІ, слід зазначити, що вони класифікуються ще й залежно від мети діяльності (створення). Відповідно до цього критерію усі аудіовізуальні ЗМІ слід розподілити на комерційні (прибуткові) та некомерційні (неприбуткові).

До некомерційних (неприбуткових) аудіовізуальних ЗМІ вчені відносять громадські, соціальні та суспільні ЗМІ [95].

Так, відповідно до статті 1 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», громадські телерадіоорганізації визначені як телерадіоорганізації, які відповідно до закону є неприбутковими організаціями, створеними з метою задоволення інформаційних потреб територіальних громад. У статті 18 Закону закріплено положення про те, що громадським телерадіомовленням є система позабюджетного неприбуткового загальнонаціонального або місцевого телерадіомовлення, що створюється засновниками – юридичними та/або фізичними особами. Цей вид ЗМІ розрахований передусім на задоволення інформаційних потреб відповідних соціальних груп або інформування суспільства з питань діяльності відповідних громадських організацій.

Відповідно до абзацу 40 статті 1 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», соціальним телерадіомовленням є передачі чи програми освітнього, навчального довідкового характеру, передачі для сліпих, глухих, людей з послабленим слухом, а також програми і передачі з проблем екологічного виховання.

Варто зазначити, що подальший аналіз чинного законодавства України про ЗМІ показав: діяльність вищезгаданих видів мовлення (громадське, соціальне, суспільне телерадіомовлення), що, відповідно до чинного законодавства, здійснюють громадські, соціальні та суспільні ЗМІ, закон фактично не регулює. Окрім визначень, поданих у статті 1 Закону України

«Про телебачення і радіомовлення», деяких положень статей, що їм присвячені, зокрема статті 1, 18 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» та Закону України «Про Суспільне телебачення і радіомовлення України», інших норм, які регулювали би порядок створення і діяльності зазначених аудіовізуальних ЗМІ, зокрема у положеннях про ліцензування, законодавство не містить.

Залежно від технічних систем телебачення аудіовізуальні ЗМІ слід поділити на дві окремі групи: аудіовізуальні ЗМІ з аналоговим мовленням та аудіовізуальні ЗМІ із цифровим мовленням.

У 2006 році в Женеві Україна підписала міжнародну угоду, що закріпила перехід України від каналового на цифрове мовлення до 2015 року [96]. Того ж року Кабінет Міністрів України видав розпорядження про нагальне розроблення Державної програми впровадження цифрового телерадіомовлення, зумовлене необхідністю переходу на прогресивні технології передачі і приймання телерадіопрограм [97].

Залежно від території покриття телерадіомовлення, аудіовізуальні ЗМІ можна поділити на ЗМІ, що здійснюють: загальнонаціональне мовлення (мовлення не менше ніж на дві третини населення кожної з областей України); регіональне мовлення (на регіон (область, кілька суміжних областей), але менше ніж на половину областей України); місцеве мовлення (на один чи кілька суміжних населених пунктів, що охоплює не більше половини території області); закордонне мовлення (мовлення на територію поза межами державного кордону України).

Аналіз поділу ЗМІ в залежності від форми подання – друкованої, аудіовізуальної чи інформації з мережі Інтернет, слід зупинися на типології Інтернет-ЗМІ, що поєднує функції, властивості для усіх традиційних ЗМІ.

На теперішній час мережа Інтернет є найбільш молодим видом ЗМІ, історія якої починається з 1958 року, коли у Сполучених Штатах Америки Агенція перспективних дослідних проектів Міністерства оборони почала експерименти з об'єднання комп'ютерів за допомогою телефонних ліній.

Ми вважаємо, що на теперішній час Інтернет-ЗМІ існують у двох формах: Інтернет-сторінки традиційних ЗМІ, а саме друкованих та аудіовізуальних, та окремі Інтернет-ЗМІ. Останніми можуть бути, як Інтернет-блог, так і соціальні мережі.

Про інформаційний ресурс у мережі Інтернет, зареєстрований в установленому законом порядку як ЗМІ, йдеться у Постанові Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2009 року № 1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» [98]. Так, Верховний Суд України роз'яснив, що у разі, якщо недостовірна інформація, що порочить гідність, честь чи ділову репутацію, розміщена в мережі Інтернет на інформаційному ресурсі, зареєстрованому в установленому законом порядку як ЗМІ, то при розгляді відповідних позовів судам слід керуватися нормами, що регулюють діяльність ЗМІ.

Враховуючи відсутність у вітчизняному законодавстві будь-яких вказівок на визначення Інтернет-ЗМІ, заслуговує на увагу твердження Ю. П. Бурило щодо характеристики правового режиму веб-сайту як ЗМІ, який пропонує при прийнятті закону про ЗМІ в мережі Інтернет, надати таке визначення «Інтернет-видання» – це веб-сайт, який зареєстрований у спеціально уповноваженому центральному органі виконавчої влади з питань інформаційної політики в добровільному порядку його власником, як засіб масової інформації, що призначений для систематичного (з оновленням інформації не рідше одного разу на рік) інформування необмеженого кола осіб про події, факти і явища, які відбуваються в суспільстві та навколишньому середовищі» [99, с. 29–30].

Оскільки саме поняття ЗМІ має неоднозначне трактування в законодавстві та спеціальній літературі, Д. Козьяков пропонує визначення Інтернет-ЗМІ, як результат інтелектуальної діяльності, що має назву засобу індивідуалізації й електронний вигляд періодичного друкованого видання,

радіо-, теле-, відеопрограми, кінохронікальної програми або іншу форму періодичного поширення масової інформації [100, с. 121].

Н. А. Баранов влучно додає до вищезазначеного той факт, що інформація оновлюється миттєво, сучасно кажучи онлайн, і це дає змогу саме Інтернет виданням позбутися інших конкурентів в особі інших більш традиційних ЗМІ [101, с. 74].

Отже, проаналізувавши наявні наукові визначення Інтернет-ЗМІ, ми пропонуємо визначати Інтернет-ЗМІ як веб-сайт, який є електронною версією друкованого або аудіовізуального ЗМІ, чи виходить самостійно в мережі Інтернет, зареєстрований у добровільному порядку його власником, як засіб масової інформації, що здійснює періодичне (з оновленням інформації не рідше одного разу на рік) поширення масової інформації, призначеної для необмеженого кола осіб.

При цьому, необхідно зауважити, що серед науковців немає єдиної думки і щодо того, чи вважати web-сайт ЗМІ, чи Інтернет-ЗМІ є лише одним із різновидів сайтів мережі. Поширеною є точка зору, з якої вбачається, що веб-ресурсам вітчизняного сегмента Інтернет надається статус ЗМІ. Однак існують думки, що спростовують цю позицію.

Так, О. Л. Вартанова вважає, що нині Інтернет як комунікативний майданчик та простір, де існують медіа-продукти, може замінити традиційні ЗМІ. Він виконує комунікаційну, інформаційну, мобілізаційну, інтеграційну і навіть рекреаційну функції [102, с. 39]. І. О. Биков, у свою чергу, вважає, що традиційні ЗМІ чекає свого роду мутація та злиття з Інтернетом [103, с. 207–208]. В. І. Терещук переконаний, що використання традиційними ЗМІ мережевих технологій для поширення інформації та розвиток самостійних Інтернет-видань створюють умови для безпрецедентного плюралізму думок та свободи слова, тому в українських умовах Інтернет є серйозною альтернативою офіційним джерелам інформації, які, як правило, контролюються з боку держави [104, с. 76].

Водночас, І. Некрасова робить суттєвий акцент на функціях Інтернет-ЗМІ та їх трансформації, що відбуваються одночасно з бурливим розвитком Інтернет-технологій [105].

М. Медведчук аналізує феномен Інтернет-ЗМІ, відзначаючи, що перспектива подальшого розвитку даної сфери залежить виключно від якісної класифікації з детальним описом кожного типу, специфіки функціонування в умовах трансформації українського суспільства відповідно до змін у соціально-політичній обстановці [106].

В. В. Ворошилов також зазначає, що «кінець двадцятого століття ознаменований виникненням унікального і надзвичайно перспективного засобу масової інформації – Глобальної комп'ютерної мережі Інтернет» [67, с. 56].

Однак деякі науковці дотримуються іншої думки. Так, С. Г. Корконосенко звертає увагу на подвійну природу Інтернету і розглядає його й інші мережі як середовище, простір, відкриті для використання усіма бажаними, включаючи журналістські редакції, але не як окреме ЗМІ із власною природою [107, с. 102].

І. А. Давидов визначає Інтернет як ще один носій інформації і робить висновок, що як таких Інтернет-ЗМІ, на противагу іншим ЗМІ, немає, а «є загальна сфера медіа, усередині якої існують відмінності за типами носіїв» [108].

М. К. Раскладкіна вважає ресурси Інтернету засобами масової комунікації [109, с. 225]. Аналогічною є думка О. А. Вознесенської, яка зазначає, що Інтернет є засобом масової комунікації, а не засобом масової інформації, тобто, по суті, Інтернет є своєрідною спеціальною технічною платформою, за допомогою якої аудіовізуальні ЗМІ мають змогу поширювати аудіовізуальну інформацію, тобто конвертуватися [13, с. 36].

Б. А. Кормич вважає, що розміщення інформації на електронних сторінках є пасивним способом поширення інформації. Споживач самостійно, на власний розсуд, звертається до такої сторінки. Саме ця

особливість поширення інформації в Інтернет, на його думку, дає змогу визначити, що Інтернет у цілому не є ЗМІ. Натомість і друковані, і електронні ЗМІ (телебачення та радіомовлення) передбачають певні способи доставки інформації до споживача (розповсюдження через передплату, роздрібну торгівлю, трансляцію тощо) [110, с. 263].

Вважаємо, що хоча Інтернет-ЗМІ в законах України не визнаються як ЗМІ, фактично вони є і повинні вважатися такими. Обґрунтуємо дану позицію. Так, відповідно до статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року, українські суди повинні застосовувати при розгляді справ ЄКПЛ та практику Європейського суду як джерело права [111]. Європейський суд у рішенні «Редакція газети «Правое дело» та Штекель проти України» підтвердив порівняно новий принцип щодо важливого значення Інтернету для діяльності ЗМІ та свободи слова в цілому, необхідності встановлення державами-учасниками чітких юридичних норм для визначення можливості використання журналістами інформації з Інтернет-джерел без страху застосування проти них санкцій. Відсутність належної нормативної бази може, на думку суду, бути для ЗМІ перепорою на шляху виконання функції «сторожів» демократії [112].

Із наявних досліджень Інтернету, як каналу масової комунікації, відносно виразну спробу типологізації мережевих ЗМІ віднаходимо у Ю. В. Костигової, яка виокремлює дві основні категорії: електронні версії друкованих видань та власне мережеві ЗМІ. Вчена дає такі дефініції цих понять: «Електронна версія може являти собою фактичну копію друкованого видання і оновлюватися згідно з виходом кожного нового друкованого номера, а може зберігати лише назву і тематичне спрямування друкованого видання, але бути при цьому самостійним ЗМІ. Мережеві ЗМІ – це ті видання, які не мають друкованої версії і виходять тільки в Мережі» [113].

Крім цього, Інтернет-ЗМІ поділяються за типом свого змісту на новинні, коментарійні, змішані; за приналежністю – на державні, медійні,

незалежні, ЗМІ, які належать політичним групам або бізнес-структура [93, с. 53].

У праці «ЗМІ та Інтернет: проблеми правового регулювання» зазначається, що за типом змісту або контенту, крім новинних, коментарійних та змішаних мережевих ЗМІ, існує й інша варіація класифікації Інтернет-ЗМІ: авторські, редакційні та змішані. Залежно від тематики виділяються монотематичні та політематичні мережеві ЗМІ, а також існують національні та регіональні Інтернет-ресурси [114, с. 10–11]. О. О. Коцарев виокремлює п'ять основних типів Інтернет-ЗМІ: Інтернет-телебачення, Інтернет-радіо, Інтернет-газети, Інтернет-журнали та новинні сайти [115, с. 323–324].

До базових послуг, які надаються сьогодні за допомогою Інтернету, зокрема, належать:

- електронна пошта (e-mail, е-пошта) – найбільш поширений та дешевий засіб листування та обміну невеликими за обсягом блоками будь-якої інформації;
- група новин – засіб надання інформації для загального огляду (телеконференції, електронні дошки оголошень тощо);
- передача файлів (сервіс FTP – File Transfer Protocol) – засіб пошуку та пересилання будь-яких інформаційних файлів, без огляду на їх зміст і призначення;
- www («всесвітня павутиння») – послуга доступу та надання гіпертекстових документів, які ще називають – веб-сторінками.

До похідних послуг можна віднести безліч послуг, що реалізуються на основі базових чи є її подальшим розвитком, наприклад:

- доступ до інформаційних ресурсів, таких як бази даних, електронні архіви, бібліотеки тощо;
- електронна комерція (е-комерція) – створення віртуальних магазинів, реклама, продаж і здійснення розрахунків засобами інформаційно-телекомунікаційних технологій;

- телебанкінг (Інтернет-банкінг) – здійснення через мережу Інтернет міжбанківських розрахунків і банківського обслуговування клієнтів;
- дистанційне (теле-) навчання – надання методичної та інформаційної підтримки для навчання незалежно від віддаленості того, хто навчається, від навчального закладу;
- телеробота – отримання замовлень на виконання роботи у мережі Інтернет;
- телемедицина – надання медичних послуг на відстані, зокрема, інформування, консультування, діагностика, нагляд за хворими тощо за допомогою засобів спілкування, а також спеціалізованого кінцевого обладнання, що підключені до мережі передачі даних;
- «ІР-телефонія» – здійснення двостороннього голосового контакту віддалених один від одного абонентів через мережу Інтернет [116, с. 83].

Отже, проведений аналіз наукових праць, присвячених типології Інтернет-ЗМІ, дає підстави дійти висновку, що нині не існує єдиного підходу до виокремлення їх типів. Ми пропонуємо виокремлювати такі види Інтернет-ЗМІ:

- 1) суто мережеві – це ЗМІ, які функціонують лише у Інтернеті і не мають друкованого або аудіовізуального варіанту (наприклад, соціальні мережі);
- 2) паперово та аудіовізуально-мережеві – це друковані та аудіовізуальні ЗМІ, які мають також свій електронний варіант;
- 3) мережево-аудіовізуальні та мережево-паперові – це мережеві ЗМІ, які випускаються також у друкованому та аудіовізуальному варіанті, проте існування у Інтернеті є первинним і головним.

Водночас, електронні засоби масової інформації ми пропонуємо класифікувати за наступними критеріями:

- залежно від способу подання (аудіовізуальні та Інтернет-ЗМІ);
- залежно від географічного розташування (державні, обласні, місцеві);

- залежно від способу збирання/ поширення інформації (радіо-,теле-, кінозасоби, відеозапис, звукозапис, інтернет-засоби);
- залежно від статусу власності (державні, комунальні, приватні, суспільні, змішані).

Перший критерій, спосіб подання. Статтею 22 Закону України «Про інформацію» визначено, що засоби масової інформації – засоби, призначені для публічного поширення друкованої або аудіовізуальної інформації. Тобто, робимо акцент на масштабність розповсюдження цієї інформації для необмеженого кола осіб. Адже, відсутність цензури дає повний доступ до будь-якої інформації у формі медіа-продукту.

У нашому випадку розглядаємо саме аудіовізуальні ЗМІ та Інтернет-медіа. У Законі України «Про телебачення і радіомовлення» закріплено, що аудіовізуальний (електронний) ЗМІ це – «організація, яка надає для масового приймання споживачами аудіовізуальну інформацію, передану у вигляді електричних сигналів і прийняту за допомогою побутових електронних пристроїв» [22]. Слід зазначити, що дане поняття не зовсім обґрунтовано включає сукупність електронних ЗМІ.

Залежно від географічного розташування електронні ЗМІ поділяються на: державні, обласні, місцеві. Державні мають загальнодержавний характер. Обласні функціонують у певному регіоні, є ефективним каналом комунікації для компаній, що ведуть свою діяльність на даній території, оскільки дозволяють вибірково впливати на регіональні ключові аудиторії: органи влади, місцеве бізнес-середовище, споживачів. Регіональні ЗМІ завжди насичені інформацією новин про досягнення у роботі місцевих компаній, тут же повідомляється від відкриття нових торгових мереж, медичних клінік або ресторанів. Обласні керівники державних і приватних структур, лідери громадської думки також охоче виступають у регіональних ЗМІ, оскільки це прекрасний інструмент зміцнення їх репутації.

Місцеві ЗМІ видаються в конкретній місцевості, місті, районі, селищі. Містять корисну інформацію для проживаючого тут населення. Дають

можливість виробникам пряму комунікувати зі споживачами. Вони незамінні, наприклад, для підприємств малого бізнесу, що працюють за принципом «крокової доступності». Місцеві ЗМІ зазвичай використовуються для прямих комунікацій з споживачами, громадськістю, партнерами, місцевими органами

Стосовно форми збирання та подання інформації, І. В. Людвик стверджує, що можна виокремити: газети, журнали, бюлетені, радіозасоби, телезасоби, кінозасоби, звукозаписувальні засоби, відеозаписувальні засоби, Інтернет-засоби [117, с. 152]. Тобто, електронними у даній ситуації є радіозасоби, телезасоби, кінозасоби, звукозапис, відеозапис, інтернет-засоби. Також вчена дуже влучно зазначила можливість внесення до переліку інформаційних агентств, оскільки вони можуть поширювати інформацію через електронну, друковану, фото-, відео-, аудіопродукцію [80].

Чинне українське законодавство виділяє різні види ЗМІ, відповідно залежно від статусу власності, поділяючи їх на: державні, комунальні, приватні, громадські, суспільні, змішані та партійні.

Державними електронними засобами масової інформації є теле-, радіомовні організації [22], інформаційні агентства [117], засновником або співзасновником якого є орган державної влади, а функціонування даного мас-медіа здійснюється на базі державної власності за рахунок Державного бюджету України [118].

Комунальними електронними засобами масової інформації, визнають ЗМІ, які створені органом місцевого самоврядування або органом місцевого самоврядування спільно з місцевою державною адміністрацією як засновником (співзасновником) на базі чи за участю комунальної власності та відповідного фінансування з місцевого бюджету і статутом (програмними цілями, програмною концепцією) редакції (юридичної особи), в якому передбачено, зокрема, інформування громадян про діяльність цього органу та вищих органів державної влади [119].

Особливості цієї системи електронних ЗМІ полягають у:

- 1) повній відсутності контролю зі сторони громадськості;
- 2) повній підконтрольності органам державної влади та місцевого самоврядування;
- 3). недостатньо сучасній матеріально-технічній базі;
- 4) у переважній більшості низькій популярності через односторонність висвітлення інформації та низьку конкурентоспроможність.

Найважливіше, що державні та комунальні електронні ЗМІ завжди знаходяться під наглядом засновників, дії яких регламентовані у таких нормативно-правових актах, як Законах України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення відповідальності за порушення законодавства про друковані засоби масової інформації» та ін. [120, с. 42]

У законодавстві відсутнє поняття «приватні ЗМІ», хоча у Законі України «Про телебачення і радіомовлення» вказано на можливість існування приватних телерадіоорганізацій. Тобто, усі інші телерадіоорганізації, які не відносяться до державної чи комунальної власності, сміливо можуть вважатися приватними.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», громадські телерадіоорганізації визначені як телерадіоорганізації, які, відповідно до закону, є неприбутковими організаціями, створеними з метою задоволення інформаційних потреб територіальних громад. У статті 18 Закону закріплено положення, що громадським телерадіомовленням є система позабюджетного неприбуткового загальнонаціонального або місцевого телерадіомовлення, що створюється засновниками – юридичними та/або фізичними особами» [22].

Підсумовуючи необхідно зазначити, що діючі в Україні ЗМІ мають визначену систему та чітку структуру, яка сформувалась в останнє

двадцятиліття одночасно з розвитком правової основи. До цієї системи на теперішній час входять: друковані, аудіовізуальні та Інтернет-ЗМІ. Однак указана базова структура включає в себе підвиди, які класифікуються залежно від спрямованості функціонування окремо взятих видів ЗМІ.

1.3. Основні принципи діяльності та функції електронних засобів масової інформації

Історично склалося, що ще за радянського часу функції ЗМІ трансливалися в одному напрямі – пропаганді та агітації. Однобокість висвітлення інформації, нав'язування думки владної верхівки, придушення свободи слова та цензура – все це не відповідало поняттю ЗМІ. Сьогоднішні українські ЗМІ формуються під впливом західних медіа-традицій – свобода та перевага розважальним та сенсаційним функціям ЗМІ. Мас-медіа не тільки звично пропагують ідеї, а й звертають увагу громадськості на дійсно важливих проблемах, що потребують нагального вирішення. Принципово нова модель західного впливу віддає перевагу емоційному важелю управління підсвідомістю через негативні емоції – страху чи природніх слабкостей, що притаманні людській натурі – жалоба, лінь, похоть тощо.

Об'єктивною реальністю нашого світу стає стрімкий невпинний розвиток новітніх технологій. Головною цінністю сьогодення є саме інформація, яка інтенсивно транслюється через засоби масової інформації. Природно, що головними інструментами споживання стають Інтернет, радіо, телебачення та газети. Вони можуть впливати на суспільство, як позитивним, так і негативним чином, і для того, щоб різнобічно проаналізувати принципи, якими керуються ЗМІ, ми повинні виокремити функціональні аспекти діяльності, надаючи власну суб'єктивну оцінку їх роботі.

Слід проаналізувати, що саме наукове суспільство розуміє під терміном принцип. Словник іншомовних слів трактує принцип як першопочаток; те, що лежить в основі певної теорії науки; внутрішнє переконання людини;

основне правило поведінки; основну особливість у будові чого-небудь» [121, с. 461]. Водночас, відповідно до юридичної енциклопедії, принцип – це основна засада, вихідна ідея, що характеризується універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю та відображають суттєві положення теорії, вчення та науки» [122, с. 100–111]. Філософія демонструє дуалістичну інтерпретацію принципу – як сукупність внутрішніх людських переконань (практичні, моральні та теоретичні правила), якими вона керується в житті, та, як першооснову, що лежить у підвалинах певної сукупності теоретичних фактів та науки [123, с. 519]. Економічна наука розглядає принципи подібно до філософії, як основні вихідні положення теорії, основні правила діяльності [124].

Отже, принцип представляє собою головне поняття, яке є основою ідеї, що пронизує порядок будь-яких знань і дає змогу їх упорядкувати. А у межах конституційно-наукового тлумачення, під принципами діяльності електронних засобів масової інформації розуміємо головні засади та поняття, які є критеріями й векторами їх функціонування, та відображають їх практичні, моральні та теоретичні цінності.

Ми вважаємо, що принципи діяльності електронних ЗМІ поділяються на загальні та спеціальні. Загальними принципами є принцип свободи слова, заборони цензури, протидії концентрації електронних ЗМІ в одних руках, захисту осіб від небезпечного контенту, захисту авторських та суміжних прав, принцип заборони реклами спонсорства та стимулювання продажу тютюнових виробів. Спеціальним є принцип безпеки кіберпростору, який обумовлений поширеністю Інтернет-ЗМІ.

Загальним принципом діяльності усіх засобів масової інформації, зокрема, й електронних, є принцип свободи слова, який регламентовано резолюцією 59 (1) Генеральної Асамблеї ООН – «свобода інформації є основним правом людини і критерієм усіх інших свобод». Водночас, взявши курс на демократизацію, держава зобов'язала себе охороняти комплекс прав і свобод людини і громадянина відповідно до положень Міжнародного пакту

про економічні, соціальні й культурні права [125], Міжнародного пакту про громадянські й політичні права [47] та Факультативного протоколу до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [126], що, відповідно, ратифіковані Україною. Також цей комплекс вищезазначених прав узгоджується і з Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод та Протоколами № 2, 3, 8 і 11 до цієї Конвенції [48], які підписані Україною.

На продовження принципів положень зазначених міжнародних актів, статтею 34 Конституції України регламентовано, що кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. Але Основний Закон уточнює, що це право може бути обмежене в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [45]. Тобто, особа (юридична чи фізична) може вільно поширювати інформацію чи ідею, без втручання інших осіб, зокрема держави, без будь-якого взаємного обов'язку.

Щодо принципу заборони цензури, то, по-перше, цензура має церковне коріння – вона була у багатьох християнських країнах, по-друге, відповідно до Конституції України, статті 15, цензура заборонена [45].

Ще 16 січня 2001 року, під час слухань парламенту стосовно «проблем інформаційної діяльності та свободи слова, дотримання законності та стану інформаційної безпеки України», тодішній голова Верховної Ради І. Плющ заявив, що у Конституції допустили помилку, через яку трактування цензури хибне – суто втручання держави в ідеологічний зміст інформації, що оприлюднюється через ЗМІ. Спікер зазначав: «На сьогоднішньому етапі цензура повинна трактуватися як будь-яка перешкода для отримання

громадянами об'єктивної повної інформації. І саме у такому значенні повинна бути заборонена» [127, с. 97–98]. Невдовзі після цієї заяви, у 2002 році до Закону України «Про інформацію» була внесена стаття 45-1, в якій дали визначення цензури та прописали її заборону.

Наразі заборону цензури регламентує стаття 25 Закону України «Про інформацію» (в редакції Закону від 13 січня 2011 року) – «Заборона цензури та заборона втручання в професійну діяльність журналістів і засобів масової інформації», де під цензурою розуміється будь-яка вимога, спрямована, зокрема, до журналіста, засобу масової інформації, його засновника (співзасновника), видавця, керівника, розповсюджувача, узгоджувати інформацію до її поширення або накладення заборони чи перешкоджання в будь-якій іншій формі тиражуванню або поширенню інформації [7] .

В умовах сьогодення досить актуальним вбачається принцип захисту осіб від небезпечного контенту. Це пов'язано із тим, що у вільному доступі сьогодні знаходиться досить великий масив інформації, який через небезпечний контент може зашкодити незміцнілій дитячій психіці та психічному здоров'ю емоційно вразливих дорослих людей.

У статті 6 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» чітко визначена заборона трансляції програм або відеосюжетів, які можуть завдати шкоди фізичному, психічному, чи моральному розвитку дітей та підлітків, якщо вони мають змогу їх дивитися, а також розповсюдження і реклами порнографічних матеріалів та предметів пропаганди наркотичних засобів, психотропних речовин з будь-якою метою їх застосування. Забороняється використання у програмах та передачах на телебаченні і радіо прихованих вставок, які впливають на підсвідомість людини та/або чинять шкідливий вплив на стан її здоров'я [22].

З метою усунення впливу небезпечного контенту на будь-яку особу, у першу чергу на дітей, все частіше Інтернет-провайдери пропонують таку послугу, як дитячий Інтернет, що представляє собою «світове павутиння» з заблокованими сайтами, які поширюють небезпечну інформацію для дитячої

та підліткової психіки. Наприклад, гра «Синій кит» та гра «Момо» [128], де на сайті адміністратори дають учасникам груп травматичні «завдання» – наприклад, свідомо порізати собі руки лезом, знявши все це на відео. Кінцева мета вищезазначених «ігор» – доведення дитини до самогубства, яке вона також повинна зафіксувати на камеру.

У межах кіно- та телепродукції, що транслюється, як на телебаченні, так є у доступі в мережі Інтернет, з травня 2016 року діє особлива «Система візуальних позначень категорій перегляду кіновідеопродукції», яка представляє собою оцінку змісту продукції та визначення віку аудиторії найбільш підходящої для перегляду [129].

Принцип заборони реклами спонсорства та стимулювання продажу тютюнових виробів регламентований статтею 16 Закону України «Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення». Відповідно до зазначеної статті, реклама тютюнових виробів, знаків для товарів і послуг, інших об'єктів права інтелектуальної власності, під якими випускаються тютюнові вироби, забороняється: на радіо і телебаченні, зокрема за допомогою кабельного, супутникового IP-телебачення, онлайн-телебачення, мобільного телебачення, цифрового ефірного телебачення та інших засобів передачі сигналу [130]. Зазначені обмеження спрямовані на придушення пропаганди поганих звичок через електронні ЗМІ, коли реклама, зокрема, має згубний характер для дитячої та підліткової психіки, формуючи хибні моделі поведінки.

Принцип протидії концентрації електронних ЗМІ в одних руках втілюється лише у частині 1 статті 8 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», якою встановлюється ліміт контролю теле- радіо-інформаційного ринку однією особою – жодна фізична або юридична особа одноособово та/або спільно з групою пов'язаних осіб не має права контролювати у будь-який спосіб, у тому числі через вплив на формування управлінських та/або наглядових органів телерадіоорганізації або шляхом здійснення контролю власника телерадіоорганізації, більше 35 відсотків

загального обсягу відповідного територіального теле-радіо-інформаційного ринку – загальнонаціонального, регіонального або місцевого [22]. Але враховуючи, що Законом не визначено підстави, умови, способи рахування ринку, важко контролювати рівень концентрації медіа, зокрема електронних, в одних руках. З метою усунення даного недоліку, ми пропонуємо спиратися на обсяг аудиторного охоплення, оскільки саме він характеризує ступінь впливу електронного ЗМІ на суспільство.

Принцип захисту авторського і суміжних прав у процесі діяльності електронних ЗМІ має неабиякий вплив на функціонування зазначених мас-медіа. Захист прав інтелектуальної власності – це прямий обов’язок держави захищати моральні і матеріальні інтереси громадян. Авторське право захищає, по-перше, журналістські твори (таксамо, як і літературні твори); по-друге, кінофільми, телефільми, відеофільми, діафільми, слайдфільми та інші аудіовізуальні твори; по-третє, відповідно до Закону України «Про рекламу», повністю або частково може бути об’єктом авторського права і суміжних прав реклама [131]. На нашу думку, цей принцип спрямований на збереження науково-технічного та творчого потенціалу України, гарантування культурного-освітнього розвитку громади.

Спеціальним принципом діяльності електронних ЗМІ є принцип кібербезпеки. Так, статтею 3 Конституції України регламентовано, що людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [7]. Очевидно, що фундаментальний обов’язок держави забезпечувати безпеку особи виходить на принципово новий рівень, не обмежуючись виключно реальністю, а виходячи у простір онлайн.

Важливо підкреслити, що кібербезпека, як спеціальний принцип діяльності електронних засобів масової інформації, набула нового змісту з приходом до влади нового Президента України – Володимира Зеленського. Ще у передвиборчій програмі він наголошував на створенні електронної країни, що передбачає повне забезпечення усього населення доступом до

«нового» електронного засобу масової інформації – Інтернет-ЗМІ [132]. Держава пропагуватиме цифрову освіченість, задля вільного доступу кожного до інформації про використання бюджетних коштів і не тільки. Але така автоматизація, без забезпечення безпеки кібернетичного простору у сфері мас-медіа, є великим ризиком. Бо будь-яка неправдива інформація (як активний елемент інформаційної війни) після можливої кібератаки миттєво призведе до суспільного хвилювання та громадських заворушень. Забезпечення національних інтересів у кіберпросторі стає новим критерієм авторитетності держави – кібермогутності, яка є багатоманітною за своєю структурою та складається з політичних, економічних, релігійних, інформаційних, медійних та інших питань.

Кібербезпека – це головна засада діяльності сучасних електронних ЗМІ; певний стан віртуального інформаційно-комунікаційного середовища (яке утворено в результаті функціонування кібернетичних комп'ютерних та/або телекомунікаційних систем, мережі Інтернет), яке держава, суспільство і людина повинні захищати, шляхом запобігання негативного впливу інформації (через неповноту, невірогідність чи невчасність) на життєво важливі суспільні інтереси особистостей онлайн [59].

Доктор фізики та філософії А. Моль свого часу описав сучасний (тобто електронний) засіб масової інформації, як «найважливіший канал масової комунікації у суспільстві, що миттєво здійснює зв'язок, тим самим звужуючи значення щоденної преси, доступність – звужує значимість кіно, а легкість сприйняття змісту – призначення книг» [133, с. 148]. Тобто, неймовірна багатоманітність функцій – це перевага електронних засобів масової інформації, що не дає ніяких шансів на популярність «старим» ЗМІ [29].

Враховуючи тотальний «напрямок на Європу та демократизацію суспільства», не слід дивуватися, що найголовнішою функцією ЗМІ, а електронних – тим паче, є швидке інформування населення в цілому, й, зокрема, окремих осіб про події та явища, що відбуваються у світі,

конкретній країні, регіоні. Ця мета досягається за рахунок виконання притаманних їм функцій [134, с. 391].

Варто зазначити, що функція (від лат. *functio* – виконання) розглядається як: 1) діяльність, обов'язок, робота, зовнішній прояв властивостей певного об'єкта в рамках даної системи відносин, до якої він належить (наприклад, функція органів відчуття, функція грошей); 2) вид зв'язку між об'єктами, коли зміна одного з них призводить до зміни іншого, при цьому другий об'єкт також називається функцією першого [135]. Тобто, від наявності та повноти функцій, ми можемо зробити висновок про причину існування суб'єкта, а від їх виконання – про розвиток та доцільність його роботи/життя/функціонування.

Найважливішими функціями ЗМІ є:

- 1) інформаційна;
- 2) освітня (пізнавально-просвітницька);
- 3) коментарійно-оціночна;
- 4) функція соціалізації;
- 5) функція критики і контролю;
- 6) мобілізаційна;
- 7) функція оперативного впливу;
- 8) гедоністична (розважальна) [66, с. 185–186].

При цьому ми вважаємо, що функції електронних засобів масової інформації залежать від виду і характеризуються певними особливостями.

Так, телебачення не транслює реальні факти, а скоріше адаптує їх для аудиторії. Реальність є результатом діалогу, що відображається за допомогою спеціальної телевізійної апаратури (наприклад, камери, софіти, мікрофони та ін.) [136, с. 173–174]. Аудиторія сприймає образи, зміст відходить на другий план, споживачі купляються на видовище та претензійність розважальних передач. З урахуванням зазначеного, М. М. Назаров спрогнозував еру «маніпуляції образів», коли образ важливіше ніж референт [137, с. 175].

Інтернет-медіа повністю відповідають змісту інформаційного суспільства, вони є основними категорійними елементами еволюційного процесу світоформування, шляхом фундаментального усвідомлення їх науково-пізнавальної ролі у побудові громадянського суспільства. Водночас, телебачення характеризується дискретною природою функціонування, що вигідно виокремлює його з сукупності електронних ЗМІ. Тобто, телебачення, як фрагментальне утворення, стало інновацією епохи та наразі змагається у популярності з сучасно-сприйнятливою Інтернет сферою з її соціальними мережами.

Функціонування електронних ЗМІ винятково впливає на життя суспільства в цілому, зачіпаючи окремі соціально-психологічні і моральні образи кожного члена товариства, адже уся інформація, що надходить по транслюючим каналам електронних ЗМІ, підсвідомо несе в собі ціннісні стереотипи побуту, політичні орієнтації та формати реалізації правових основ громадянського суспільства [28]. Тому природньо, що кризові періоди розвитку країн характеризуються, на думку Г. Блумера, колективністю думок суспільства, люди в стані соціального занепокоєння наймовірніше схильні до навіювання, легко піддаються впливу, відгукуються на різноманітні заклики та ідеї, більш схильні до пропаганди [138].

Хоча ЗМІ є частиною політичної комунікації, мас-медіа все ж виступають як самостійна інституція суспільства, що грає за власними правилами і законами, захищаючи себе і свої інтереси. Тобто, секретом політичного характеру функціонування електронних ЗМІ у суспільстві є гармонічна взаємодія медіа та влади. При успішній кооперації вони все рівно мають різну природу функціонування. Виникає очевидне протиріччя, бо відповідно до вищевикладених аргументів, ми вже не можемо стверджувати про властивість ЗМІ бути «четвертою владою». Від самого початку поява та функціонування спрямоване на розбудову громадянського суспільства, а влада, у свою чергу, представляє державу, тому функції влади та електронних ЗМІ – принципово різні [78, с. 67].

За даними соціально-психологічних досліджень, під впливом медіа втрачається адекватність сприймання явищ, адекватність сприйняття подій, мозок зосереджується на посередньому, що постійно транслюється і вирізняється своєю привабливістю [139, с. 158].

Тому доцільно проаналізувати існуючі наукові теорії щодо функціонального підґрунтя діяльності електронних ЗМІ, оскільки наявне розмаїття наукових доробок рясніє різним рівнем деталізації та вивчення [29].

У далекому 1948 році відомий вчений американського походження Г. Лассуелл визначив три головні функції ЗМІ:

- огляд навколишнього світу, простіше кажучи – інформаційна функція;
- глибока кореляція з широко розповсюдженими соціальними структурами, що можна інтерпретувати як вплив на громаду і пізнання суспільства через зворотній зв'язок;
- передавання культурної спадщини нащадкам, тобто пізнавально-культурологічна функція, властивість спадкоємності цивілізації [140].

Через більше, ніж десять років (1960) інший американський вчений К. Д. Райт додав ще одну функцію ЗМІ – розважальну, яка передбачала здобуття власного задоволення особою, шляхом зменшення рівня психологічної напруги у соціумі [141, с. 615].

Д. Мак-Квейл доповнив вищесформовану класифікацію п'ятою функцією – мобілізаційною, тобто використання засобів масової інформації задля пропаганди політичного та торгівельно-комерційного характеру [45, с. 84–88.]. Медіа в даній ситуації мають мультифункційну специфіку, охоплюючи процес просування авторитетних компаній, і частіше політичних, аніж релігійних [142].

З точки зору соціології та політології, Б. Хенесіна сьогодні виділяє головні функції медіа: розважальну, направляючу, розповсюдження

інформації та пропаганду думок та домінуючих суспільних стереотипів [143, с. 111].

Соціолог і політолог І. Д. Фомічова, аналізуючи функції ЗМІ, до основних відносить контролюючу, інформаційну, інтегративну, комунікаційну [144, с. 9].

У 1974 році А.А. Леонтьєв, незважаючи на зашореність радянського періоду, зміг виділити функції, притаманні тогочасним електронним засобам масової комунікації – телебаченню та радіомовленню. Останні виконували важливі задачі:

- загальний вектор на згуртування суспільства, шляхом спілкування, яке прямо впливає на колективну діяльність;
- комунікація, яка дає змогу утворити суспільну свідомість;
- контроль, суспільний осуд та заохочення, шляхом запровадження соціальних норм, етичних та естетичних критеріїв;
- соціалізація особи передбачає «переробку» особи під необхідний формат, за допомогою набуття тих чи інших якостей та властивостей [145, с. 281–287].

Українські вчені досі не прийшли до єдиної думки щодо розуміння функцій мас-медіа. Але всі вони виокремлюють, на наше переконання, найголовнішу функцію – комунікативну, яка дає змогу посилити міжособистісні зв'язки у будь-якому суспільстві.

Задля систематизації розуміння функцій електронних засобів масової інформації, ми схилиємося до наступної ієрархії. Функції, які притаманні усім видам ЗМІ, є загальними. Функції, які притаманні виключно електронним засобам масової інформації є родовими. А функції, які виконуються окремими видами мас-медіа – спеціальними. Крім того, функції можуть мати як позитивну, так і негативну направленість в залежності від виду впливу на громадськість [29].

Для початку розглянемо загальні функції. Так, Б. А. Грушин трактує функції ЗМІ, як складову механізму формування правосвідомості людини. Він виокремлює п'ять основних функцій мас-медіа:

- 1) інформування;
- 2) виховання;
- 3) функція організації поведінки шляхом навіювання індивідам будь-якої моделі поведінки;
- 4) створення емоційно-психологічного тону аудиторії;
- 5) функція комунікації (засоби масової інформації можуть як посилити зв'язки між індивідами, так і зруйнувати їх) [146, с. 85–87].

Про необхідність поділу функцій ЗМІ говорить і О. Н. Мороз. Серед загально функцій автор вирізняє загальні функції – пізнавальну (компенсування потреб суспільства у інформаційному контенті), гарантування гласності та контролю за владною верхівкою, функцію політичної соціалізації (участь у процесі донесення інформації задля мінімальної освіченості аудиторії у політичних питаннях). До специфічних функцій він відносить ті, які властиві виключно мас-медіа – функція редагування та оцінювання, яка суттєво впливає на суспільні настрої і громадську думку [147].

Водночас, І. О. Прилуцький до загальних (основних) функцій засобів масової інформації відносить:

- 1) задоволення інформаційних потреб суспільства;
- 2) забезпечення гласності інформації;
- 3) дослідження та формування громадської думки;
- 4) організація дебатів з важливих суспільних питань;
- 5) критика або схвалення державних програм, ініціатив державних органів влади та громадських організацій;
- 6) формування правової культури населення [148, с. 28].

Аналізуючи функції ЗМІ в сучасній Україні, В. М. Головій виокремлює такі функції, як: 1) інформаційну (інформація, яка містить не тільки фактичну наповненість, але й оціночні судження журналістів);

2) освітню (передбачає поповнення знань, інформація дає змогу розвинути у аудиторії певні інтелектуально-оціночні можливості);

3) соціалізації (ЗМІ демонструють соціальні моделі поведінки індивіда у сфері особистісних відносин, формування моральних цінностей, адаптації у реальності);

4) масової комунікації (передбачає налагодження зв'язків між різними шарами суспільства, наприклад між державною владою і суспільством);

5) критики й контролю (критика й контроль ЗМІ відбувається через виклик громадського осуду);

6) артикуляції різних суспільних інтересів (ця функція дає змогу різним суспільним групам широко висловлювати власні думки та переконання);

7) мобілізаційну (вона підбурює людей до певних дій чи повної бездіяльності) [149].

Аналіз зазначених наукових позиції дозволяє стверджувати, що єдине бачення виконуваних ЗМІ функцій на сьогодні відсутнє.

При цьому, спостерігаються як спільні, так і відмінні підходи до розуміння зазначених функцій. Так, В. І. Шкляр та О. М. Гриценко об'єднують комунікативну функцію з естетичною [78, с. 8]. На нашу думку, це відбувається шляхом побудови взаємовідносин між індивідами за допомогою «естетичної інформації», отриманою через електронні ЗМІ – коли різноманітні репродукції живопису, художні світлини, художні фільми та вистави транслуються у мас-медіа.

В. М. Бебик та О. І. Сидоренко ставлять поруч з комунікативною, функцію громадського контролю [150, с. 49], яка представляє собою фактичне використання ЗМІ, як майданчика нагляду за державною владою.

На наше переконання така велика кількість підходів до розуміння типології функцій ЗМІ обумовлено виключно тим, що сучасні мас-медіа характеризується значною кількістю видів та підвидів, а ті, у свою чергу, мають різноманітні критерії шляхів та каналів поширення цієї інформації. Тому пропозиція щодо поділу функцій на загальні (притаманні усім ЗМІ),

родові (притаманні електронним ЗМІ) та спеціальні (які притаманні окремим видам електронних ЗМІ) є досить слушною, оскільки це дасть змогу сформуванню зрозумілу систему підходів та критеріїв, які розрізняються за власними атрибутивними ознаками мас-медіа та виконуються усіма ними.

По-перше, родові функції характеризуються локальним характером, бо розкривають мас-медіа виключно з одного боку. Наприклад, розважальна телепередача не може транслювати серйозні ідеологічні настанови з політичним підтекстом з метою політичного просвітлення населення, а політична газета не може розважати у класичному розумінні читачів.

По-друге, родові функції є основними умовами існування електронного засобу масової інформації.

Резюмуючи, наразі можна чітко охарактеризувати всю систему функцій електронних засобів масової інформації. Вони поділяються на загальні, родові та спеціальні. До загальної слід віднести найосновнішу функцію ЗМІ – інформаційну. Водночас, ми виокремлюємо цю функцію із загалу виключно через предметну мету діяльності мас-медіа – рух інформації у суспільстві [29].

У даному випадку електронні засоби масової інформації стають найоперативнішим джерелом інформації про гучні світові та державні події. Але важливо у цьому випадку гарантувати забезпечення цілковитого вільного доступу журналістів до інформації будь-якого характеру. Наприклад, нормативно-правове закріплення обов'язку органів державної влади та місцевого самоврядування надавати засобам масової інформації повну інформацію про свою діяльність через відповідні інформаційні служби, забезпечувати журналістам вільний доступ до неї, крім випадків [151] передбачених Законом України «Про державну таємницю», не чинити на них будь-якого тиску й не втручатися у їх виробничий процес [152].

Ми схильні вважати, що така функція ЗМІ повинна викликати ще один процес – ретельну перевірку оприлюдненої інформації на предмет об'єктивності, повноти та перевіреності. Поряд з повною свободою

інформації, що гарантує нам Конституція України [7], електронні ЗМІ повинні відчувати відповідальність за те, яку саме інформацію і в якій формі вони доносять до аудиторії. Бо подібна недбалість може обернутися не тільки масовими заворушеннями, але і конфліктом на загальнодержавному рівні.

Гостра необхідність відповідальності за інформаційну функцію електронних ЗМІ спровокована суттєвою глобалізацією усіх сфер життя людства. Наразі важко уявити ранок сучасної людини без інтернет-розваг: соціальні мережі, онлайн новинні канали та електронне листування. Сучасний медійний простір рясніє оперативною інформацією – тут і зараз. Але ця інформація може бути об'єктивно трактованою виключно в одному випадку, коли факти не втрачають свою просвітницьку наповненість. Крім того, донесення «голих» фактів не є проявом інформаційної функції. Електронні ЗМІ повинні надавати оціночні судження, коментувати, пояснювати та тлумачити такі події та факти. Все це вимушений захід, оскільки не уся аудиторія здібна адекватно сприйняти та засвоїти інформацію, а тим паче, якщо цей інформаційний потік має істотний обсяг.

На наше переконання, просвітницька функція електронних ЗМІ повинна розглядатися шляхом застосування гносеологічного аналізу фактів. Відповідно, електронні ЗМІ повинні зважати на вагомість події у процесі донесення її до публіки. Тобто, чим масштабніша подія, тим глибшим й ретельнішим повинен бути її аналіз, та обережнішим коментар.

Родовою функцією електронних засобів масової інформації є формування громадської думки. Враховуючи, що основою будь-якого демократичного суспільства є принцип свободи слова, незалежності мас-медіа (а цей принцип набуває нової інтерпретації у сучасних правових реаліях конституційно-правового розвитку та розбудови демократичної України), можна дійти до висновку, що конституційно-правові засади взаємодії електронних засобів масової інформації з громадськістю є одним з найважливіших питань сьогодення.

Електронні засоби масової інформації – це потужний комунікативний засіб громадськості. Саме електронні ЗМІ можуть одночасно бути спостерігачем-арбітром та суддею, контролюючи та оцінюючи державну владу. Це дозволяє об'єднати суспільство на шляху лобіювання суспільних та локальних інтересів. Фактично електронні засоби масової інформації стають парламентом від громадськості до держави, і навпаки. У такий спосіб відбувається залучення кожної людини у державотворчий процес, що обумовлено природною потребою суспільства у адекватній стабільності державної влади. Мас-медіа стають прямим відображенням громадської думки щодо ефективності державної роботи, тобто індикатором результативності діючої влади.

Наступною родовою функцією електронних засобів масової інформації є комунікаційна функція. Вона покликана, як і попередня функція, поєднувати і згуртовувати суспільство. У цьому випадку принциповим є питання щодо автора інформації – журналіста. Перш ніж поширити інформацію через свої канали, а електронні ЗМІ роблять це миттєво, мас-медіа повинно сформувати цю інформацію належним чином через посередника – журналіста. Як зазначає Л. П. Федорчук, виникає така модель комунікації ЗМІ, коли з однієї сторони завжди стоїть мас-медіа, як професійний виробник інформації, а з іншого – масовий суб'єкт – численний анонімний споживач [153]. Тому ми вважаємо, що саме комунікативна функція покликана встановити зв'язок між аудиторією та електронними ЗМІ.

Контрольно-критична родова функція електронних ЗМІ покликана забезпечити громадський контроль, шляхом виявлення електронними засобами масової інформації проблем і акцентування на них уваги громадськості. У цьому випадку електронні ЗМІ не тільки виявляють недоліки, але і пропонують варіанти вирішення їх. Ми розуміємо, що електронні ЗМІ самотійно не можуть застосувати санкції до правопорушників, але вони можуть спровокувати громадський осуд, як прояв

авторитету громадської думки (наприклад, засудження в соціальних мережах того чи іншого вчинку особи).

Отже, вищевказані функції електронних засобів масової інформації характеризують сутність мас-медіа, як обов'язкового елементу побудови демократичного суспільства, і специфічного механізму впливу, як на громадськість, так і на державну владу.

Спеціальні функції властиві не всім видам ЗМІ, але саме вони розкривають усю повноту переваг того чи іншого виду електронного ЗМІ.

Першою спеціальною функцією електронних ЗМІ є розважальна функція. Вона передбачає безумовну участь ЗМІ в процесі відпочинку. Стрімка глобалізація та бурхливий розвиток економіки спричиняє високий рівень конкуренції в багатьох сферах, а вона, у свою чергу, викликає щоденний стрес у переважної кількості осіб. Люди, які перебувають постійно в стресовому стані потребують відпочинку і розслаблення. І в цьому випадку електронні ЗМІ як універсальна модель дійсності ефективно вирішує цю проблему.

Щодо організаційної функції електронних ЗМІ, то саме завдяки діяльності саме електронних ЗМІ на суспільство, останнє має здатність до самоорганізації. Окремі суб'єкти можуть організовуватися навколо конкретного електронного засобу масової інформації. Все це відбувається завдяки типологічній наповненості ЗМІ: художньої, професійної або політико-економічної.

У порівнянні із загальною, просвітницько-інформаційною функцією, виникає спеціальна аксіологічна функція, яка передбачає порівняльний процес минулого і сьогодення. Коли в державі відбувається масштабна подія, електронні ЗМІ повинні одночасно чітко і м'яко спрямувати «спантеличену» громадськість на вірний шлях.

З огляду на величезну силу навіювання електронних ЗМІ, до спеціальних функцій можна віднести похідні від організаційної функції – функцію артикуляції (донесення думки суспільства до державної влади) і

функцію кореляції (вирішення питань через електронні ЗМІ, шляхом узгодження суперечок між громадськістю та державою).

Використання електронних засобів масової інформації, як специфічного виховного майданчика для особистості, стає можливим завдяки спеціальній функції соціалізації. Поряд із загальноприйнятими виховними інститутами сім'ї і школи виникає новий механізм впливу – мас-медіа, як результат глобалізації та інформатизації суспільства [29].

Отже, діяльність електронних засобів масової інформації в сучасній Україні не може обмежуватися виключно інформаційною роллю. Крім того, не можна розглядати ці функції окремо, відкидаючи ієрархічну систему побудови. Навпаки, сучасні електронні засоби масової інформації, проти правил, талановито поєднують декілька, а іноді і всі вищезгадані функції. Виділення і розподіл функцій на групи здійснюється лише заради ретельного теоретичного аналізу поняття електронного засобу масової інформації у розрізі конституційно-правової науки.

Аналізуючи функції електронних ЗМІ, доречно згадати про так звані, позитивні і негативні функції електронних ЗМІ. З огляду на суспільну важливість і аудиторне охоплення електронних засобів масової інформації, ми отримуємо справжню інформаційну зброю (в тому числі, для ведення інформаційної війни), яка може не тільки зруйнувати територіальну цілісність держави, а й похитнути конституційний лад низки держав. ЗМІ стають повноцінним механізмом впливу на менталітет і духовність суспільства. Вони провокують виховання ситуаційно-ціннісних моделей поведінки у громадян. Вкотре згадуємо домінанту, що той, хто володіє електронними ЗМІ, володіє громадською думкою.

Слід пам'ятати, що мас-медіа можуть підривати соціально-психологічну стійкість суспільства шляхом створення і просування в масову свідомість негативних ціннісних образів, чужих вітчизняній культурі ідеалів і цінностей. Все це прямо пояснює позитивний і негативний аспекти діяльності електронних ЗМІ [149, с. 98].

Наприклад, телебачення, як найпоширеніший електронний ЗМІ, в промислово розвинених країнах має величезні можливості впливу на громадську думку. Залежно від того, в чиїх руках воно зосереджено, його можна експлуатувати як для об'єктивного та оперативного інформування громадськості про реальні події в світі, задля їх розвитку та виховання, так і маніпулювання загальною думкою у власних інтересах.

Функція та роль електронних ЗМІ в політиці є неоднозначною, але беззаперечно вагомою. Мас-медіа являють собою складний та багатогранний інститут, що складається з численних органів та елементів, закликаних реалізувати завдання інформувати населення. Апелюючи таким ірраціональним, вразливим та емоційно-вольовим елементом суспільної свідомості, як почуття до батьківщини, патріотичні настрої та інше, електронні засоби масової інформації здатні мобілізувати підтримку значних верств населення [154, с. 143]. Певна річ, що зазвичай подібні зміни в масовій свідомості мають короткочасний характер.

Функції електронних засобів масової інформації характеризують сутність мас-медіа, як обов'язковий елемент побудови демократичного суспільства, і специфічного механізму впливу, як на громадськість, так і на державну владу.

1.4. Зарубіжний та національний досвід конституційно-правового регулювання організації та діяльності електронних засобів масової інформації

Конституційно-правове регулювання організації та діяльності електронних засобів масової інформації – важливий чинник забезпечення цілісного інформаційного простору й налагодження взаємодії електронних ЗМІ, державної влади та суспільства. Задля цього необхідно проаналізувати наявний стан зарубіжного досвіду правового регулювання діяльності мас-медіа, порівняти з вітчизняним і, в результаті, окреслити перспективні напрями розвитку інформаційної нормативно-правової бази.

Зарубіжні джерела популяризують «чотири теорії преси», які стали підвалинами подальшого розуміння та надбудови правового регулювання діяльності ЗМІ у світі. Хоча ці теорії пропонують декілька варіантів загально-правового положення преси в державі та суспільстві, але вони можуть чудово імплементуватися у сферу «нових ЗМІ» – електронних мас-медіа.

Ця теорія об'єднує чотири види концепцій: авторитарна, либертаріанська, радянська, теорія соціальної відповідальності преси (у нашому випадку – електронних засобів масової інформації).

Авторитарна теорія щодо мас-медіа розуміється, як відображення авторитарної доктрини державного устрою, якому вона служить. Ця теорія з'явилася в Англії у XVI–XVII ст. і передбачає філософію абсолютної влади держави в особі монарха/уряду.

Відповідно до цієї теорії, ЗМІ повинні виконувати функції агітатора, пропагандиста й організатора. Телебачення, радіо та преса були зброєю правлячої партії у процесі рішення поточних та стратегічних питань. Де-факто ж, для успішного функціонування мас-медіа необхідно йти на певні компроміси з інтересами та потребами споживачів – за рахунок збільшення частки розважальних матеріалів у загальному обсязі медіа-продукції.

Серед філософів, що розділяли принципи авторитарної держави – Макіавеллі, Т. Гоббс, Гегель та інші. Самі їх імена пов'язані з розвитком «авторитарної теорії преси» [155]. Прихильники цієї теорії вважали, що людина може реалізувати власний потенціал виключно як член суспільства, а особистісні якості окремої особи навпаки заважають їй. Отже, роль групи, суспільства набувала більшого значення, аніж роль відокремленої особистості. Важливо, що ця теорія зводила до того, що держава є більш великої цінністю ніж одна людина, так як без держави особа не в змозі розкрити свої здібності та можливості.

В основі теорії лежить авторитарний підхід до розповсюдження інформації, коли ЗМІ повинні підтримувати правителів, які знаходяться

привладі, допомагати їм у досягненні поставлених цілей, ототожнюючи свої інтереси з їхніми [156, с. 19].

Як приклад авторитарного підходу можемо згадати Францію, Німеччину, Іспанію, де у різні періоди часу використовувалася цензура, що представляла собою попередній перегляд матеріалу й видачу дозволу на його оприлюднення, а також використовувала новий засіб авторитарного контролю – судове переслідування за поширення інформації, яка не відповідала інтересам влади.

Різновидом авторитарної теорії ЗМІ можна назвати радянську теорію, що ґрунтувалась на марксистсько-ленінській теорії, коли мас-медіа були інструментом комуністичної партії і держави, покликані забезпечувати єдність усіх членів суспільства та їх агітування.

При цьому традиційними методами партійного керівництва були:

- систематична участь партійного комітету у визначенні тематики та основних напрямків діяльності редакційних комітетів ЗМІ;
- координація дій різноманітних редакцій ЗМІ та пропаганди;
- підготовка, виховання, інформування журналістів.

Філософія лібертаризма, згідно якої самоціллю є людина, а не держава, стала основою створення лібертанської теорії ЗМІ. Проповідниками лібертаризма є США. Лібертарианські принципи знайшли своє відображення ще у першій поправці до Конституції США, а також у французькій Декларації прав людини і громадянина 1789 року.

Філософія лібертаризма передбачає, що мас-медіа дають змогу особі самотійно знайти істину. Прихильники цієї концепції притримуються плюралізму думок, навіть якщо деякі будуть помилковими – освічена аудиторія повинна в деякій мірі володіти здібністю до самоцензури, самотійно виявити наклеп.

Т. Джефферсон, Президент США, був прихильником цієї теорії. Водночас, він неодноразово піддавався критиці, образам та необґрунтованим звинуваченням у наклепі з боку ЗМІ, журналісти навіть втручалися в

особисте життя Джефферсона, оприлюднюючи її інтимні подробиці. Але при всьому цьому, він неухильно послуговувався доводам цієї теорії – наша свобода залежить від свободи ЗМІ [157]. На думку Т. Джефферсона, влада не повинна втручатися у справи преси/ЗМІ, не можна також здійснювати спроби обмежити опублікування будь-якої інформації. Твердження Т. Джефферсона про те, що людина сама в змозі почерпнути з багатьох джерел істину, сформулювати власну думку з тієї чи іншої проблеми, заслуговує на підтримку.

Згідно теорії лібертаризму, усі засоби масової інформації повинні знаходитися у приватній власності й конкурувати один з одним на вільному ринку. Повинен діяти принцип мінімального втручання держави у діяльність ЗМІ: чим менше бере участь державна влада у функціонуванні мас-медіа – тим краще. Арбітром у ситуації забезпечення дотримання свободи слова є судова система, яка окреслює межі втручання держави у діяльність засобів масової інформації.

Проведений аналіз теорії лібертаризму дозволяє виокремити декілька основних завдань ЗМІ, серед яких:

- обслуговування політичної системи, шляхом надання актуальної інформації;
- забезпечення прав особистості, через можливість мас-медіа критикувати правлячу верхівку;
- обслуговування економічної системи за допомогою процесу наведення «мостів» між покупцем та споживачем.

Щодо соціальної теорії (модель соціальної відповідальності), то вона представляє собою вдосконалену попередню модель (лібертаріанську), але з певними обмеженнями, які спрямовані на захист від свавілля мас-медіа.

Відповідно до цієї теорії, електронні ЗМІ набувають не тільки прав, а й обов'язків: вони повинні відповідати високим стандартам об'єктивності, своєчасності та точності. Електронні медіа, відповідно до цієї теорії, повинні висвітлювати суспільні проблеми, аналізувати їх та одночасно надавати

змогу аудиторії самостійно оцінювати те, що відбувається. А суспільство, водночас, повинно контролювати їх діяльність, задля того, щоб вони прямо чи опосередковано не впливали та не провокували появу насилля, громадського безладу чи приниження становища меншин [158, с. 29].

Теорія соціальної відповідальності електронних ЗМІ розвиває вже прокладений вектор лібертаріанської теорії, але з урахуванням умов концентрації ЗМІ, пропонуючи деякі ідеї щодо автономії засобів масових комунікацій від власників, дозволяючи врахувати інтереси аудиторії.

Вважається, що вищезазначені теорії на сьогодні є вектором правового регулювання діяльності мас-медіа у світі.

Основи правового регулювання статусу ЗМІ заклала Загальна декларація прав людини, яка у статті 19 закріпила положення, відповідно до якого кожна людина має право на свободу переконань і на їх вільне вираження; це право також включає свободу шукати, отримувати і поширювати інформацію та ідеї будь-яким засобами, незалежно від державних кордонів [46].

Міститься аналогічна норма і у Конвенції Ради Європи «Про захист прав людини і основоположних свобод», стаття 10 якою регламентує, що «кожна людина має право на свободу вираження своїх думок. Це право включає свободу отримувати та поширювати інформацію без будь-якого втручання зі сторони державних органів» [48].

Право на вільне поширення масової інформації знайшли своє закріплення і у більш пізніх правових актах. Наприклад, у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права частиною 2 статті 19 гарантується право людини «на вільне вираження своєї думки», яке включає в себе «свободу шукати, отримувати й поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку, художніх форм вираження, або іншими засобами за власним вибором» [47].

У деяких державах європейської спільноти подібні права з міжнародних актів широко імплементуються безпосередньо у національне

законодавство, у тому числі на конституційному рівні. Наприклад, Австрія ратифікувала у 1958 році Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, у такий спосіб вирішивши питання захисту прав людини та громадянина. У подальшому ця норма була включена до Конституції 1964 року. Стаття 13 Конституції Австрії регламентує, що кожен має прав вільно виражати свої думки в межах, встановлених законом, в усній, письмовій, друкованій або художній формі, друк не підлягає цензурі та ліцензуванню [159].

Правове регулювання організації та діяльності електронних ЗМІ у Франції базується, насамперед, на Конституції. Водночас, до 1881 року у Франції не було закону про пресу, тому ЗМІ фактично залежали від волі правлячої верхівки. Наразі, державна влада у Франції користується авторитетом у багатьох питаннях, оскільки навчилася лавірувати між власним консерватизмом та потребами суспільства. Влада гарантує свободу, рівність та єдність суспільства, а це є головними умовами існування незалежних ЗМІ у державі.

Крім того, чинна Конституція Франції (стаття 34) містить у собі поняття публічні свободи та встановлює норми, що стосуються основних гарантій, які надаються громадянам для здійснення публічних свобод [160]. Цей термін включає в себе свободу друку та право на розповсюдження думок та ідей [161]. Крім того, дане право регулюється законами «Про свободу друку» (1881 року)[162], «Про обмеження концентрації й забезпечення фінансової гласності й плюралізму друкованих ЗМІ» (1984 року) [163], «Про свободу комунікації» (1986 року) [164], «Про вільне мовлення» (1986 року) [165].

Правове регулювання організації та діяльності електронних ЗМІ у Німеччині базується, насамперед, на положеннях статті 5 Основного Закону [166], але спеціального закону про ЗМІ у Німеччині немає. Для мас-медіа діють ті ж самі норми права, що й для інших галузей (закони про пресу федеральних земель, рішення Федерального конституційного суду і конституційних судів земель, державні договори, що представляють собою

угоди між урядами федеральних земель з питань діяльності ЗМІ). Водночас, у ФРН діє ціла низка федеральних законів, які забезпечують захист свободи слова і плюралізм думок у мас-медіа.

Отже, необхідно зазначити, що у низці держав на конституційному рівні отримало закріплення права на свободу вираження поглядів та думок, як першооснови побудови демократичного суспільства (Франція, ФРН, США тощо). Це означає, що усі засоби масової інформації самостійно вирішують питання щодо інформації, яку вони готові пред'явити громадськості. Водночас, будь-який громадянин має право на вільне одержання інформації та поширення своєї думки.

Преса, як вид ЗМІ, вважається повноцінною четвертою владою у Великій Британії. У даній країні ще у 1695 році було прийнято закон «Про ліцензування», який передбачав видачу дозволів на заснування газет [167]. Однак у цьому випадку, держава виступає першим регулятором та загрозою для таких незалежних медіа, оскільки вони пов'язані «комерційним» ланцюгом власності. Ця теорія, очевидно, демонструє, що ступінь свободи слова прямо пропорційно залежить від того, хто є власником ЗМІ – держава чи приватна особа.

Британські нормативно-правові акти, за допомогою яких здійснюється регулювання діяльності ЗМІ охоплює навіть питання моралі та етики, оскільки головним суб'єктом масово-інформаційної діяльності є журналіст. Це спочатку призвело до появи спеціальних кодексів поведінки, а потім – до утворення Британської комісії зі скарг на пресу [168], яка і стежила за виконанням вищезгаданих кодексів. У 2014 році дана комісія припинила своє існування, «трансформувавшись» у Незалежну організацію стандартизації преси [169]. На сьогодні дана організація за допомогою нормативно-правових актів покликана не тільки гарантувати свободу слова у сфері ЗМІ, а й диктувати високі професійні стандарти роботи журналіста.

Зі вступом Великої Британії у Європейський Союз, у британське законодавство про ЗМІ було імплементовано положення відповідних

нормативно-правових актів Європейського Союзу. Так, у Закон «Про права людини» 1988 року [170] увійшли положення Європейської конвенції про права людини стосовно «поваги до особистого життя», «свобода слова, як право на отримання та поширення інформації та ідей». Крім того, закон містить певні обмеження щодо поширення інформації у випадках, коли ця інформація може загрожувати «національному суверенітету, територіальній цілісності, або державній безпеці; інформація обмежується задля охорони порядку й попередження злочинів, захисту здоров'я й моралі, захисту права на добре ім'я».

Незалежно від намагань світової спільноти врегулювати питання свободи слова у єдиній ланці з електронними засобами масової інформації, сучасне суспільство демонструє нову негативну тенденцію – зміцнення концентрації власності у сфері ЗМІ. Монополія у сфері інформаційних відносин незворотно похитне конституційні основи свободи слова.

Концентрація ЗМІ зустрічається у всьому світі. З точки зору економіки, це явище спровоковане змінами у матеріально-технічній базі електронних ЗМІ, що характерні для масових комунікацій усіх розвинених країн (це саме введення нових ЗМІ – інтернет-медіа). Вони викликають такі явища, як централізація капіталів, що використовуються у сфері ЗМІ; виникнення якісно нової конкуренції у медіа-сфері, що обтяжена контролем за постійно виникаючими новими каналами комунікацій; формування інформаційно-фінансових груп зі своїми корпоративними інтересами.

Економісти радять у подібних випадках «концентрації» вживати наступні дії:

- обмеження концентрації електронних ЗМІ;
- обмеження майнової частки в акціонерному капіталі;
- обмеження кількості ліцензій в руках однієї особи;
- відстеження та регулювання «перехресного володіння»;
- обмеження частки іноземного капіталу;

- забезпечення прозорості електронних ЗМІ, шляхом публікації усіх фінансових звітів, списку основних акціонерів, інформації про продаж великих пакетів акцій.

Питання концентрації ЗМІ у Німеччині вирішується за допомогою Федерального закону «Про картелі» 1956 року (з поправками 1976 року) [171], відповідно до якого передбачена необхідність отримання дозволу Федерального уряду на злиття компаній з обсягом продажів більш ніж 500 млн. марок. Водночас, при злитті компаній інформаційної спрямованості рівень обсягів значно нижчий – 25 млн. марок.

Французьке регулювання медіа сфери суттєво відрізняється від моделей, представлених у Британії та Німеччині. Французи цілковито відійшли від загального принципу свободи слова, спираючись саме на теорію права на інформацію. Хоча це право окремо у жодному нормативно-правовому акті не визначається, проте воно є основою для існування безлічі механізмів регулювання діяльності мас-медіа.

Франція пропонує змінити дефініцію «свободи» на поняття «права», адже у такий спосіб громадський інтерес стає ціннісним орієнтиром. Тобто, втручання держави у сфері мас-медіа буде представляти собою фінансування певних видів діяльності, які становлять суспільний інтерес. Отже, право на інформацію розглядається, перш за все, як служіння інтересам громадськості. Водночас, електронні засоби масової інформації потребують державного регулювання, незважаючи на наявність гарантування з боку держави плюралізму думок та ідей, в підтримці та захисті [172].

Не можна не враховувати той факт, що до 1982 року у Франції існувала мовна монополія у сфері мас-медіа. Тільки з 1986 року були дозволені приватні телекомпанії. Крім того, Франція вписує електронні засоби масової інформації у вже існуючі структурні надбудови ринкових моделей, а не створює для мас-медіа окремі. Величезною популярністю користується супутникове телебачення, а держава розвиває та популяризує цифрове телемовлення.

Телебачення у Великій Британії також орієнтовано на вирішення проблеми служіння громадськості. Такий обов'язок мають усі телерадіокомпанії. Крім того, усталена британська модель кіно-радіо виробництва у світі вважається найбільш прогресивною та стабільною (це ознаменовано найвищим рівнем поширення цифрового телебачення у країні). Але реалізація принципу служіння суспільству ґрунтується на паралельному накладенні зобов'язань на телерадіокомпанії. Зокрема, це стосується розподілу телебачення на наземне та багатоканальне. І саме наземне телебачення зобов'язано «служити суспільству» в обмін на виділення державою частот. Існуюче Британське управління зв'язку розробило концепцію, яка називається Public Service Publisher. Вона передбачає фінансування потрібних програм, які будуть становити суспільний інтерес, але, на жаль, ця концепція ще досі не прийнята британським урядом. Так, сучасний стан англійської медіа-сфери знаменується відміною обов'язку компаній демонструвати крім розважальних програм, ще й освітні [173].

Порівнюючи британську та французьку медіа-сфери можна дійти до висновку, що роль ефірного телебачення у цих державах однакова та спрямовна на задоволення громадського інтересу та служінню суспільству. Різниця полягає виключно у масштабі фінансування, де France Television, наприклад, суттєво відстає від знаного у всьому світі BBC [174].

Правове регулювання організації та діяльності електронних ЗМІ у Сполучених Штатах Америки базується на Конституції, федеральних законах та законах штатів. Важливо, що кожен штат має свою власну адміністративну структуру, отже й нормативно-правову базу, яка навіть може суперечити існуючим федеральним законам.

Будь-які публікації мають конституційний захист, але вони захищаються на тих же умовах, що й права окремих осіб.

Хоча у США немає нормативно-правових актів, які б регулювали діяльність мас-медіа (тобто немає законів про ЗМІ), але працює система захисту свободи слова, у т. ч. й опосередковано для усіх мас-медіа.

У США сформований спеціальний незалежний державний орган – Федеральна комісія по комунікаціям [175], який виконує виключно регулюючу функцію. Комісія складається з п'яти осіб, яких призначає Президент США. До членів цього державного органу застосовуються певні обмеження, зокрема:

- більш ніж три члена комісії не можуть бути представниками однієї партії;
- члени комісії не мають права отримувати дохід від діяльності телерадіокомпаній, чи навіть підприємств, які займаються виробництвом обладнання для здійснення мовлення;
- члени комісії призначаються лише на 5 років.

Щодо вирішення питання концентрації у сфері мас-медіа, то американський уряд знайшов вихід шляхом прийняття антитрестовських законів, які регламентують повну заборону втручання у справи ЗМІ, за винятком питань оподаткування та ліцензування.

Наразі США може похвалитися створенням нової централізованої влади над мас-медіа – національними та багатонаціональними корпораціями. Все вищезазначене відбувалося у процесі злиття та поглинання однієї компанії іншою, що було пов'язано із прийняттям Акту про телекомунікації 1966 року, який викликав процес монополізації американських ЗМІ. Акт знімав усі обмеження щодо кількості радіостанцій, якими може володіти одна корпорація у загальнонаціональному масштабі. Нормативно-правовий акт дозволив володіти одній особі і радіостанцією, і газетою територіально в одному місті [176].

Окремої уваги заслуговує Європейський Союз. Нормативно-правовою основою діяльності телебачення у межах даної організації стала Директива «Телебачення без кордонів» [177], яка була прийнята у 1989 році, та переглянута у 1997 році, з урахуванням розвитку інформаційної сфери. Ця Директива встановлює мінімальні стандарти національних норм права, які регулюють змістовну наповненість телепрограм. Телевізійні програми, що

вироблені країнами-учасницями, можуть поширюватися на території усього співтовариства.

Враховуючи, що співтовариство обрало демократичний вектор розвитку, були встановлені деякі зобов'язання для країн-учасниць та їх мас-медіа:

- захищати аудиторію від реклами та продажів;
- захищати неповнолітніх;
- пропагувати громадський порядок;
- сприяти виробництву телевізійних програм на теренах співтовариства;
- викорінювати поняття «ексклюзивності новин», щодо подій, які мають загальносуспільне значення.

З появою нових видів мас-медіа, зокрема ЗМІ у сфері Інтернет, проблема плюралізму засобів комунікацій набуває гострого характеру. Європейське співтовариство не встигає за глобалізацією інформаційної сфери через надмірну політизацію. Крім того, Європейський Союз не враховує не тільки появи нових моделей електронних засобів масової інформації, але й не сприяє формуванню вигідних економічних умов для останніх. Отже, заявлений плюралізм ЗМІ де-факто обмежується через проблему концентрації мас-медіа в одних руках[178].

Підсумовуючи необхідно зазначити, що наведена практика регулювання сфери мас-медіа має високий рівень варіативності, який пояснюється як державотворчими процесами, так і наявними правовими системами.

Щодо вітчизняного досвіду правового регулювання діяльності ЗМІ, то він базується, передусім, на загальних принципах, що визначені на рівні міжнародних правових актів. По-перше, у цих актах знайшли своє закріплення право на свободу вираження своїх поглядів (Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [48]), а по-друге, право на доступ до інформації (Загальна декларація прав людини) [46].

Водночас, основним міжнародно-правовим актом, який безпосередньо регламентує діяльність і функціонування електронних ЗМІ виступає Європейська конвенція про транскордонне телебачення від 9 вересня 1998 року, яка була ратифікована Верховною Радою України 17 грудня 2008 року. Даний документ містить у собі правила, що спрямовані на забезпечення вільного і безперешкодного транслявання телевізійних програм через відповідні країни [179].

Конституція України також закріплює фундаментальні принципи діяльності ЗМІ – право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (стаття 34 Конституції України) [7] і відіграє провідну роль у забезпеченні діяльності електронних ЗМІ.

Важливо підкреслити, що у проекті Конституції України від 26 жовтня 1993 року містився цілий розділ «Свобода інформації», у якому регламентувалася свобода інформації та плюралізм думок в Україні; встановлювалося право юридичних та фізичних осіб на заснування ЗМІ, не допускалася монополія у інформаційній сфері; закріплювалося право ЗМІ на одержання інформації безпосередньо від органів державної влади; констатувалася заборона державних органів чинити перешкоди журналістам, як частині творчого колективу ЗМІ; традиційно закріплювалася заборона використання ЗМІ для розголошення відомостей, що становлять державну чи іншу таємницю. На жаль, при розробці чинної Конституції України зазначені ініціативи не були враховані, що призвело до відмови від розділу «Свобода інформації». На нашу думку, наявність такого розділу в Основному Законі позитивно б вплинуло на подальшу інституціоналізацію діяльності електронних ЗМІ.

Діяльність ЗМІ в Україні вперше було урегульовано Законом України «Про інформацію», який став фундаментом для надбудови інших нормативно-правових актів. Ми погоджуємося з думкою О. В. Кохановської, яка окреслює цей закон як такий, що «заклав підвалини системного підходу

до регулювання інформаційних відносин в Україні, створення науково обґрунтованої системи інформаційного законодавства, її структури» [180].

Зазначений закон став основою для прийняття цілої низки законів, які б врегульовували діяльність засобів масової інформації в Україні: «Про друковані засоби масової інформації» (1992 рік) [65], «Про телебачення та радіомовлення» (1993 рік) [22] та «Про інформаційні агентства» (1995 рік) [80]. Незважаючи на наявність широкого переліку нормативно-правових актів у сфері регулювання діяльності засобів масової інформації, ми вважаємо за доцільне існування єдиного, уніфікованого нормативно-правового акту, який би регулював діяльність усіх різновидів електронних засобів масової інформації.

Окрім законів, регулювання діяльності електронних засобів масової інформації здійснюється за допомогою підзаконних нормативно-правових актів. По-перше, це укази Президента України:

- «Про додаткові заходи щодо безперешкодної діяльності засобів масової інформації, дальшого утвердження свободи слова в Україні» від 9 грудня 2000 року № 1323/2000 [51], який спрямований на зміцнення і розвиток усієї інформаційної галузі. Він передбачає підтримку діяльності журналіста, як інструментального суб'єкта діяльності електронного ЗМІ, та захищає їх діяльність від втручання державних органів. Водночас, зазначеним указом встановлено обов'язок Державного комітету інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України разом з Державним комітетом зв'язку та інформатизації України створювати електронні ЗМІ, поширювати об'єктивну інформацію в Інтернет-ЗМІ про розвиток Української держави як українською, так і англійською мовою. А відтак, усі ці заходи спрямовані на формування позитивної репутації у міжнародній інформаційній площині;

- «Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади» від 1 серпня 2002 року № 683/2002 [52], яким гарантується прозорість інформації щодо діяльності державних органів

влади. Він закріплює обов'язок керівників центральних та місцевих органів виконавчої влади регулярно проводити прес-конференції, зокрема, за допомогою Інтернет-ЗМІ, та відповідати на запитання громадян України через електронні ЗМІ. На нашу думку, у такий спосіб мас-медіа забезпечують продуктивний діалог між державною владою та суспільством, що прямо свідчить про демократичний вектор державної інформаційної політики;

- «Про державну економічну підтримку вітчизняних друкованих засобів масової інформації» від 16 квітня 1997 року № 332/97 [181]. Указом закріплено обов'язок держави проводити підтримку ЗМІ шляхом регулювання тарифів на поліграфічні послуги щодо друкування, транспортних перевезень та розповсюдження газет і журналів. У контексті нашого дослідження, цей указ опосередковано стосується діяльності й електронних ЗМІ, оскільки деякі газети та журнали містять електронні Інтернет-дублікати, а подібна економія на поліграфічних послугах вивільнює ресурси задля забезпечення функціонування Інтернет-версій.

До постанов Верховної Ради України, які регулюють діяльності сфери мас-медіа слід віднести:

- постанову «Про рекомендації учасників парламентських слухань «Свобода слова в Україні: стан, проблеми, перспективи» від 25 квітня 1997 року № 236/97-ВР [55], якою встановлюється необхідність послідовного комплексного розв'язання сучасної проблематики свободи слова та інформаційної діяльності в Україні на державному рівні. На нашу думку, ця постанова мала фундаментальне значення для гарантування свободи слова в електронних ЗМІ. По-перше, у ній розглядається наразі актуальне питання існування прихованої цензури в електронних ЗМІ, яка спрямована на захист іміджу окремих політиків чи інших впливових осіб. По-друге, постанова передбачає відповідальність телерадіоорганізацій за якість поширюваного контенту (інформації); пропагує підвищення професійного рівня програм та передач телерадіоорганізацій.);

- постанова «Про діяльність Кабінету Міністрів України, інших органів державної влади щодо забезпечення свободи слова, задоволення інформаційних потреб суспільства та розвиток інформаційної сфери в Україні» від 16 лютого 1999 року № 430-XIV [182]. Постанова регулює питання економічних можливостей інформаційної сфери України, констатує матеріальний занепад ЗМІ. Водночас, державна влада розуміє, що журналісти та інші творчі працівники вимушені залежати від комерційних інтересів керівництва та владних структур. На нашу думку, наявність подібної залежності електронних ЗМІ від комерційного успіху спричиняє поширення недостовірної, спалюженої інформації в інтересах окремих осіб;

- постанова «Про підсумки парламентських слухань «Інформаційна політика України: стан і перспективи» від 2 червня 1999 року № 705-XIV [183], яка констатує готовність органів державної влади співпрацювати із ЗМІ задля формування та проведення цілісної інформаційної політики. На нашу думку, така діяльність спрямована на утвердження інформаційного суверенітету України і дає змогу нашій державі самоідентифікуватися у міжнародній інформаційній площині;

- постанова «Про парламентські слухання «Суспільство, засоби масової інформації, влада: свобода слова та цензура в Україні» від 16 січня 2003 року № 441-IV [184]. Зазначена постанова спрямована на організацію парламентських слухань щодо питання взаємодії суспільства, ЗМІ та державної влади. Ми вважаємо, що це свідчить про системність вирішення питання свободи слова та цензури в Україні. А гарантування свободи інформації можливе виключно при забезпеченні співпраці органів державної влади, громадськості та безпосередньо ЗМІ;

- постанова «Про парламентські слухання «Перспективи створення громадського телерадіомовлення в Україні» від 13 січня 2005 року № 2337-IV [185]. На нашу думку, прийняття даної постанови стало спробою державної влади сформувати громадянські електронні ЗМІ, які, насамперед, повинні відповідати найвищим критеріям професійної діяльності мас-медіа.

Вони повинні стати прикладом, як виробника якісного контенту, для негромадських електронних ЗМІ.

До постанов та розпоряджень Кабінету Міністрів України, які регулюють інформаційну сферу можна віднести:

- постанову «Про реалізацію статей 14 і 16 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» від 15 березня 1999 року № 377 [57]. Дана постанова визначає сукупність правових, економічних, соціальних, організаційних та інших заходів державного сприяння зміцненню і розвитку інформаційної галузі, її інфраструктури. Водночас, у постанові підкреслюється важливість пенсійного забезпечення журналістів, як творчих працівників електронних ЗМІ;

- постанову «Про порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади» від 4 січня 2002 року № 3 [56], яка детально визначає послідовність оприлюднення інформації про діяльність органів виконавчої влади у мережі Інтернет. Це здійснюється, насамперед, задля підвищення ефективності та прозорості діяльності цих органів шляхом впровадження та використання сучасних інформаційних технологій для надання інформаційних та інших послуг громадськості, забезпечення її впливу на процеси, що відбуваються у державі;

- постанову «Про затвердження Положення про Національний реєстр електронних інформаційних ресурсів» від 17 березня 2004 року № 326 [186], у якій закріплено порядок ведення Національного реєстру електронних інформаційних ресурсів. У цьому ж документі зазначено, що реєстр ведеться з метою запровадження єдиної системи обліку електронних інформаційних ресурсів держави і формується з використанням новітніх досягнень у сфері інформаційно-телекомунікаційних технологій;

- постанову «Про затвердження плану заходів з виконання завдань, передбачених Законом України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» від 15 серпня 2007

року № 653-р [187]. Даний документ, насамперед, спрямований на побудову орієнтованого на інтереси людей, відкритого для всіх і спрямованого на розвиток інформаційного суспільства, в якому кожен міг би створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися і обмінюватися ними, щоб надати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному і особистому розвитку та підвищуючи якість життя;

- постанову «Про затвердження Положення про Державний комітет телебачення та радіомовлення України» від 7 травня 2011 року № 559/2011 [188], у якій закріплено положення про діяльність Державного комітету телебачення та радіомовлення України, як головного органу у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері телебачення і радіомовлення, інформаційній та видавничій сфері.

На наше переконання, така кількість підзаконних актів щодо регулювання діяльності як засобів масової інформації загалом, так і електронних засобів масової інформації зокрема, пов'язана із спробами державної влади забезпечити дієвість норм Конституції та законів України у сфері регулювання інформаційних відносин.

Ще одним джерелом регулювання діяльності електронних засобів масової інформації виступають судові рішення, як джерела українського права. Суд встановлює ступінь відповідальності та визначає розмір санкції за порушення законодавства у інформаційній сфері [13, с. 112]. Для уніфікованого застосування судами законодавства у сфері мас-медіа, Пленум Верховного Суду України надає роз'яснення (наприклад, постанова Верховного Суду України від 27 лютого 2009 року № 1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» [98]).

Наразі, гостро стоїть питання щодо правового регулювання діяльніснoвих електронних засобів масової інформації, які транслюються

через мережу Інтернет [114]. А відтак, для злагодженої роботи усього інституту електронних засобів масової інформації необхідна нормативно-правова база, яка буде враховувати усі специфічні риси організації та функціонування «нових мас-медіа», зокрема, у вигляді Інтернет-ЗМІ.

В Україні були здійснені спроби прийняти цілу низку законів, які б задовольняли потреби реагування електронних засобів масової інформації. Ці акти охоплюють питання статусу електронних засобів масової інформації, порядок створення та діяльності, ліцензування та фінансування мас-медіа.

Законами, які регулюють діяльність безпосередньо електронних ЗМІ виступають закони України: «Про інформацію» [7]; «Про телекомунікації» [68]; «Про захист суспільної моралі» [24]; «Про радіочастотний ресурс України» [191]; «Про Суспільне телебачення і радіомовлення України» [192]; «Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення» [193]; «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» [194], «Про телебачення і радіомовлення» [22], «Про державну таємницю» [152], «Про науково-технічну інформацію» [195], «Про Концепцію Національної програми інформатизації» [196], «Про Національну програму інформатизації» [197].

Серед підзаконних правових актів, які регулюють правовий статус електронних засобів масової інформації доречно виокремити постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Державний реєстр виробників, розповсюджувачів і демонстраторів фільмів» від 14 січня 2004 року № 27 [198].

Регулювання діяльності електронних засобів масової інформації в Україні здійснюється за допомогою правових актів, прийнятих Національною радою з питань телебачення та радіомовлення. Так, даним органом були прийняті такі акти, як:

- рішення № 377 «Про Положення про ліцензування телерадіомовлення» від 11 травня 2006 року [199];

- рішення № 358 «Про затвердження Методики розрахунку розмірів ліцензійного збору за видачу, продовження, переоформлення та видачу дубліката ліцензії на мовлення» від 19 квітня 2006 року [200];

- рішення № 938 «Про затвердження Положення про порядок ліцензування каналів мовлення» від 7 липня 2003 року [201] та інші.

Якщо порівнювати українське законодавство із законодавствами інших держав, вигідно вирізняється розподіл нормативно-правових актів за специфікою їх діяльності. Адже українське законодавство чітко відокремлює аудіовізуальні ЗМІ від друкованих.

Одним з основних вітчизняних законів щодо регулювання діяльності мас-медіа є Закон України «Про телебачення і радіомовлення» 1993 року [22]. Слід зауважити, що Україна була однією з перших країн колишнього Радянського Союзу, яка прийняла подібний нормативний акт (пізніше такі закони були прийняті у Молдові (1995 рік) та у Таджикистані (1996 рік) [202]. Закон України «Про телебачення і радіомовлення» вперше визначив поняття аудіовізуального ЗМІ та їх види.

Щодо правового регулювання функціонування мережі Інтернет, то як зазначалося, в Україні це питання є досі неврегульованим у повному обсязі.

По-перше, громадянське суспільство широко виступало за свободу мережі Інтернет, проте у березні 2017 року було прийнято Закон України «Про державну підтримку кінематографії в Україні» [203], у межах якого регламентовано процедуру «notice-and-takedown», яка передбачає блокування контенту, який порушує авторські права. При цьому, дана процедура застосовується виключно до об'єктів авторського права, яке належить організаціям мовлення [204].

У 2017 році був схвалений Закон «Про основні засади забезпечення кібербезпеки в Україні» [60], який врегулював розподіл повноважень між органами державної влади у сфері кібербезпеки, вектор та пріоритети державної політики з питань інформаційної безпеки.

Ще одним актом, але підзаконного характеру став указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» від 15 травня 2017 року № 133/2017 [205], на підставі якого усі мобільні оператори та Інтернет-провайдери обмежили доступ до низки російських соціальних мереж та Інтернет-ресурсів (зокрема, заборонено доступ до популярних серед українців соціальних мереж – vk.com, ok.ru, mail.ru).

Підсумовуючи необхідно зазначити, що перспектива української інтеграції у цивілізований інформаційний простір потребує активної нормотворчої діяльності з боку держави, імплементації положень міжнародних актів в інформаційну сферу України, а також приведення діючих національних нормативно-правових актів до рівня стандартів міжнародних актів.

Враховуючи, що міжнародні правові акти та Конституція України закріплюють лише загальні принципи діяльності ЗМІ, а деталізоване регулювання здійснюється виключно на рівні законів та підзаконних актів, доцільно було б прийняти кодифікований акт – Інформаційний кодекс України, який би дав змогу сформувати єдиний підхід щодо регламентації інформаційних відносин.

Висновки до Розділу 1

За підсумками теоретичного осмислення загальної характеристики електронних засобів масової інформації як суб'єктів конституційно-правових відносин досягнуто таких результатів:

1. Запропоновано авторське визначення «електронного засобу масової інформації» як юридичної особи (організації), діяльність якої спрямована на виробництво і швидкісну передачу інформаційної продукції публічного характеру для необмеженої кількості споживачів, яка функціонує шляхом безперервного використання електронної чи електромеханічної енергії для донесення інформації до споживачів (аудиторії);

2. Системою електронних засобів масової інформації є триада суб'єктів, яка представляє собою сукупність теле-, радіо- та Інтернет-медіа.

У процесі дослідження зроблено висновок, що соціальні мережі відносяться до електронних засобів масової інформації, зокрема до Інтернет-ЗМІ. Під «соціальною мережею» слід розуміти підвид Інтернет-ЗМІ, який належить до системи електронних засобів масової інформації; спеціальний сучасний канал медіакомунікації, що являє собою організацію (юридичну особу), з необмеженим аудиторним колом споживачів, функціонує виключно за допомогою мережі Інтернет та додаткових «засобів-приймачів» (телефон, планшет, ноутбук та ін.), та є «джерелом» реалізації ряду конституційних прав;

3. До критеріїв класифікації електронних засобів масової інформації слід, зокрема, віднести: спосіб поширення даних (ефірні, кабельні, мережеві (Інтернет-ЗМІ); територію поширення інформації охоплення ефіром ЗМІ (загальнодержавні, обласні, місцеві); спосіб збирання/поширення інформації (радіо-, теле-, кінозасоби, відеозапис, звукозапис, інтернет-засоби); форму власності (державні, комунальні, приватні, суспільні, змішані).

Інтернет-ЗМІ поділяються на суто мережеві, паперово та аудіовізуально-мережеві, мережево-аудіовізуальні та мережево-паперові;

4. Система принципів діяльності електронних засобів масової інформації, яка складається з загальних та спеціальних принципів. Загальними (основними) принципами є принцип свободи слова, заборони цензури, протидії концентрації електронних ЗМІ в одних руках, захисту осіб від небезпечного контенту, захисту авторських та суміжних прав, принцип заборони реклами спонсорства та стимулювання продажу тютюнових виробів. Крім того, сукупність вищевикладених загальних принципів, враховуючи поширеність Інтернет-медіа, ми пропонуємо доповнити спеціальним принципом безпеки кіберпростору;

5. Безпека кіберпростору (кібербезпека), як принцип діяльності електронних засобів масової інформації, – це головна засада діяльності сучасних мас-медіа; певний стан віртуального інформаційно-комунікаційного середовища (яке утворено в результаті функціонування кібернетичних комп'ютерних та/або телекомунікаційних систем, мережі Інтернет), яке держава, суспільство і людина повинні захищати, шляхом запобігання негативного впливу інформації (через неповноту, невірогідність чи невчасність) на життєво важливі суспільні інтереси особи онлайн;

6. Функції електронних засобів масової інформації характеризують сутність мас-медіа, як обов'язковий елемент побудови демократичного суспільства і специфічного механізму впливу, як на громадськість, так і на державну владу.

Система функцій електронних засобів масової інформації включає загальні (характерні для всіх ЗМІ), родові (притаманні електронним ЗМІ) та спеціальні (характерні для окремих видів електронних ЗМІ) функції. До загальних функцій, зокрема, слід віднести інформаційну функцію. Родовими виступають функція формування громадської думки, комунікаційна функція, контрольна-критична функція. До спеціальних функцій відноситься розважальна функція, організаційна функція, просвітницько-інформаційна функція та похідні від неї – функція артикуляції і функція кореляції, функція соціалізації;

6.В основу загально-правового регулювання діяльності ЗМІ (в тому числі електронних) покладено «чотири теорії преси»: авторитарну, лібертаріанську, радянську теорію та теорію соціальної відповідальності преси.

Найбільш поширеною світовою практикою унормування інформаційної діяльності є закріплення на рівні конституції свободи вираження поглядів та думок, як першооснови побудови демократичного суспільства та організації й діяльності ЗМІ (у тому числі й електронних). Крім конституції, діяльність ЗМІ як в Україні, так і за кордоном регулюється законами та значним масивом підзаконних правових актів, що свідчить про намагання влади забезпечити дієвість цих інституцій.

Діяльність ЗМІ у незалежній Україні вперше було урегульовано Законом України «Про інформацію», який став основою прийняття Законів України «Про друковані засоби масової інформації», «Про телебачення і радіомовлення» та «Про інформаційні агентства»;

З огляду на наявність реальних загроз кіберсфері, в Україні існує спеціальне правове регулювання протидії кіберзагрозам, яке використовується, зокрема, як умова належної діяльності електронних засобів масової інформації в умовах гібридної війни. Разом з тим існує нагальна потреба розробки та прийняття в Україні кодифікованого акту – Інформаційного кодексу України, який дозволить сформулювати єдиний підхід щодо регламентації інформаційних відносин.

Перспектива української інтеграції у цивілізований інформаційний простір потребує активної нормотворчої діяльності з боку держави, імплементації міжнародних норм в інформаційну сферу України, приведення національних діючих нормативно-правових актів, які регламентують діяльність електронних ЗМІ до рівня міжнародних стандартів.

Результати дослідження, викладені у Розділі 1, відображено у наступних публікаціях автора: [8, с. 105–109], [12, с. 289–294], [29, с. 68–74], [59, с. 66–70], [49, с. 64–67], [106, с. 40–42], [154, с. 141–143].

РОЗДІЛ 2. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ЕЛЕКТРОННИХ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ

2.1 Порядок створення, реорганізації та ліквідації електронних засобів масової інформації

За роки незалежності в Україні було чимало здійснено не тільки для забезпечення вільного обміну інформацією в суспільстві, а й закладено значне підґрунтя для державного регулювання інформаційних відносин, що виникають в одній із найважливіших їх галузевих складових, пов'язаних з обігом масової інформації, функціонуванням ЗМІ, у тому числі електронних, які нині відіграють найважливішу роль у сфері масової інформації.

Аналіз конституційної норми про те, що засади утворення і діяльності ЗМІ визначаються виключно законами України, свідчить, що доцільним є більш докладне на рівні закону регулювання діяльності електронних ЗМІ, тому що статусу ЗМІ вони *de jure* не мають, хоча *de facto* масову інформацію все ж таки розповсюджують [26, с. 38]. Крім того, використання електронними ЗМІ технічних засобів розповсюдження інформації, використання такого вичерпного ресурсу як радіочастотний, обумовлюють особливість правового регулювання порядку їх створення та ліквідації.

Правові засади створення та діяльності засобів масової інформації, у т.ч. й електронних, закладені в Законах України «Про інформацію», «Про телебачення і радіомовлення», Цивільному кодексі України, інших законодавчих та підзаконних актах.

Згідно зі статтею 1 Закону України «Про телебачення та радіомовлення», телерадіоорганізація – зареєстрована у встановленому законодавством порядку юридична особа, яка на підставі виданої Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення ліцензії на мовлення створює або комплектує та/чи пакетує телерадіопрограми і/або передачі та розповсюджує їх за допомогою технічних засобів мовлення [22].

Виходячи з цього, телерадіоорганізація є повноцінним суб'єктом господарювання, а форма її господарювання – це юридична особа, діяльність якої стосується виключно комплектування та/чи пакетування телерадіопрограми і/або передачі та розповсюдження їх за допомогою технічних засобів мовлення. Здійснювати свою діяльність вона може лише за наявності ліцензії, яку видає Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення. Але діяльність телерадіоорганізацій здійснюється на межі господарської та інформаційної діяльності, відповідно створення електронного засобу масової інформації здійснюється у двох площинах – господарській та інформаційній.

В. І. Марков поділяє механізм виникнення аудіовізуального ЗМІ на два етапи. На першому етапі створюється суб'єкт господарювання, на другому – суб'єкт інформаційної діяльності. Юридичні факти виникнення суб'єкта господарювання мають певну послідовність настання: створення (перший юридичний факт), реєстрація (другий юридичний факт), внесення до реєстру відомостей про реєстрацію суб'єкта господарювання (третій юридичний факт) [206, с. 9].

Держава законодавчо визначає органи влади, які здійснюють реєстраційні та регулюючі функції у галузі телерадіомовлення і не допускає створення нових чи наділення існуючих державних органів тотожними або дублюючими повноваженнями щодо аудіовізуальних ЗМІ. До таких органів відноситься: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення (орган, якому належить особлива роль щодо здійснення нагляду за дотриманням законів України у галузі телерадіомовлення, а також здійснення регуляторних повноважень, передбачених законами у даній галузі) [193].

Відповідно до статей 12, 13 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», серед суб'єктів права на заснування телерадіоорганізацій як суб'єктів господарювання – громадяни України, не обмежені у цивільній дієздатності, юридичні особи та органи державної влади.

У той же час, відповідно до частини 2 статті 12 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», забороняється виступати засновником аудіовізуального ЗМІ органам державної влади та органам місцевого самоврядування, якщо рішення про їх створення або положення про них не передбачає повноважень засновувати телерадіоорганізації; юридичними особами, статутні документи яких не передбачають можливість створення телерадіоорганізацій; іноземними юридичними і фізичними особами та особами без громадянства; політичними партіями, профспілковими, релігійними організаціями та юридичними особами, яких вони заснували; громадянами, які за вироком суду відбувають покарання у місцях позбавлення волі або визнані судом недієздатними [22].

Процедурі державної реєстрації телерадіоорганізації відповідно до Правил ведення Державного реєстру телерадіоорганізацій України (далі – Правила) [207], підлягають суб'єкти господарювання, які отримали ліцензію Національної ради з питань телебачення і радіомовлення (пункт 1.1 Правил). Так, суб'єкти господарювання, телерадіоорганізації не можуть здійснювати свою діяльність за відсутності ліцензій Національної ради, але можуть зареєструватися, як суб'єкти інформаційної діяльності за власним бажанням (пункт 1.2 Правил).

Вищезначений реєстр формується задля ведення обліку суб'єктів інформаційної діяльності, а також стосовно виданих, переоформлених, визнаних недійсними, анульованих ліцензій та свідоцтва, та їх дублікатів (пункт 1.4). Реєстр дає змогу реалізувати принцип гласності, відкритості та доступності інформації про електронні засоби масової інформації (пункт 1.4). Крім того, введення в дію такого Реєстру надає змогу проводити економічно-аналітичні дослідження в Україні (пункт 1.4). На нашу думку, сайт Реєстру [208] повинен містити рейтинг телерадіокомпаній за ступенем аудиторного охоплення, що надасть змогу відстежувати обсяг впливу окремих компаній на українському медіа-ринку задля протидії подальшої монополії.

Реєстр представляє собою сукупність відомостей про суб'єкта, зокрема, назву, організаційно-правову форму; юридична адреса; місцезнаходження та поштова адреса; позивні, логотип, товарний знак (за наявності); банківські реквізити та ідентифікаційний код; контактну інформацію – номер телефону, електронна адреса, E-mail).

Також реєстр містить інформацію про засновників електронного засобу масової інформації, керівників; виду діяльності; програмних цілей або тематики контенту; дату і номер рішення про видачу ліцензії та дублікату ліцензії; про загальну концепцію добору програм для ретрансляції; канал або частота мовлення, обсяг і час мовлення, потужність передавача, територіальна характеристика мовлення; територія розповсюдження, ресурс телемережі та територія розташування багатоканальної мережі, кількість домогосподарств (для ліцензіатів); серія та номер ліцензії, дата видачі та строк дії ліцензії про продовження ліцензії; дата і номер рішення про накладання на суб'єкта інформаційної діяльності штрафних санкцій відповідно до вимог законодавства; дата і номер рішення про визнання ліцензії недійсною або про її анулювання; дані про угоди з правовласниками програм на право дистриб'юції, відомості про предмет і зміст поширення програмного продукту, термін дії угоди (для дистриб'юторів телерадіопрограм); дата і номер рішення про державну реєстрацію суб'єкта інформаційної діяльності; № свідоцтва, дата видачі свідоцтва; дата і номер рішення про анулювання або визнання свідоцтва недійсним (пункт 1.5) [207].

Щодо строків, то відомості про Державну реєстрацію вносяться протягом трьох робочих днів з моменту видачу ліцензії (пункт 1.6), а рішення про державну реєстрацію приймає Національна Рада (пункт 1.7).

Задля здійснення державної реєстрації необхідно підготувати вичерпний перелік документів та надати їх до Національної ради. До цих документів, зокрема, відноситься: заява про видачу свідоцтва про державну реєстрацію суб'єкта господарювання (не ліцензіата) як суб'єкта інформаційної діяльності, яка повинна бути підписана керівником суб'єкта

господарювання (пункт 2.1). Ми пропонуємо спростити цей етап, надавши змогу подання документів в електронному вигляді, наприклад, як у системі «Електронний суд» [209] чи «Єдиному державному реєстрі декларацій» [210], коли процес авторизації пов'язаний виключно зі способом електронної ідентифікації – електронним цифровим підписом.

Важливо, щоб заява про реєстрацію містила у собі такі дані: назва суб'єкта господарювання; організаційно-правова форма власності; вид діяльності; позивні, логотип, товарний знак (за наявності); програмні цілі або тематична спрямованість; відомості про засновників (власників) та керівника (копії паспортних даних); місцезнаходження, банківські реквізити та ідентифікаційний код заявника, контактні телефони, електронна адреса (пункт 2.2). Тобто, заява є повноцінним відображенням вектору майбутньої діяльності телерадіоорганізації.

Крім заяви, суб'єкт господарювання повинен надати статут (або нотаріально завірнену копію); свідоцтво про державну реєстрацію юридичної особи (нотаріально завірена копія); довідку про включення до Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (завірену копію); супроводжувальний лист (при можливості на фірмовому бланку) з проханням зареєструвати документи на державну реєстрацію; дистриб'ютори телерадіопрограм надають нотаріально завірнені копії угод (договорів, дозволів) з правовласниками програмного продукту на право його розповсюдження провайдерами програмної послуги в багатоканальних телемережах на території України; дистриб'ютори телерадіопрограм надають зведену інформацію щодо угод з правовласниками програмного продукту на право його розповсюдження провайдерами програмної послуги в багатоканальних телемережах на території України (пункт 2.3).

Після попереднього огляду наданих документів, в структурних підрозділах Національної ради, усі вони нумеруються прошиваються, скріплюються печаткою, реєструються загальним відділом та зберігаються у відділі державної реєстрації телерадіоорганізацій. Уповноважені працівники

підрозділів підтверджують попередній розгляд документів своїми підписами. Крім того, у Правилах навіть зазначені дні прийому документів на державну реєстрацію – це четвер з 9 до 18 години (пункт 2.4) [207]. Цей етап є прямою причиною бюрократії, тому ми пропонуємо: по-перше, як вже зазначалося, надавати документи в електронному вигляді; по-друге, у випадку відсутності у особи можливості надавати документи в електронному вигляді, розширити діапазон днів роботи – з можливістю подачі документів з понеділка до п'ятниці, з 9 до 18 години, та у суботу з 9 до 16 години.

Якщо суб'єктом господарювання були надані усі необхідні документи, то Національна рада зобов'язана протягом трьох робочих днів внести інформацію до Державного реєстру телерадіоорганізацій України, відповідно до прийнятого рішення, і не пізніше ніж через тиждень після внесення до цього реєстру, за умови сплати реєстраційного збору за оформлення свідоцтва, видає суб'єкту господарювання свідоцтво про державну реєстрацію суб'єкта інформаційної діяльності встановленого зразка. Свідоцтво про державну реєстрацію підписує голова Національної ради або особа, що виконує його обов'язки (пункт 2.5).

Отже, оформлення та видача свідоцтва про державну реєстрацію суб'єкта інформаційної діяльності телерадіоорганізації ліцензіату Національної ради здійснюється на підставі заяви керівника про оформлення свідоцтва, за умови сплати реєстраційного збору за оформлення свідоцтва протягом 10 робочих днів (пункт 2.7).

Водночас, Національна рада має право відмовити у державній реєстрації суб'єктів господарювання як суб'єктів інформаційної діяльності. Це відбувається у випадку, коли заяву подано (підписано) неуповноваженою на це особою; відомості, які зазначені у заяві, на момент її розгляду не відповідають дійсності; програмна концепція телерадіоорганізації, основні цілі та напрями інформаційної діяльності суперечать законодавству України. У випадку відмови, Національна рада повинна у триденний строк повідомити (письмово) про таке рішення заявника, з обов'язковою аргументацією причин

відмови (пункт 2.8). З метою усунення недоліків, які можуть стати причиною відмови у реєстрації суб'єктів господарювання як суб'єктів інформаційної діяльності, ми пропонуємо скоротити строк повідомлення до 2 днів, а також письмове повідомлення заявника щодо рішення у розгляді документів, дублювати негайним повідомленням на електронну пошту особи.

Саме свідоцтво про державну реєстрацію суб'єкта інформаційної діяльності встановленого зразка видається за умови пред'явлення документа, що засвідчує особу керівника, та оформляється відповідним записом у книзі обліку постійного зберігання, яку веде і постійно зберігає відділ державної реєстрації ТРО (пункт 2.9). Цей етап слід спростити шляхом можливості отримання електронної копії свідоцтва на електронну пошту особи.

Процес реорганізації електронних ЗМІ також врегульований Правилами ведення Державного реєстру телерадіоорганізацій України (розділ 3) і передбачає, що перереєстрація суб'єкта інформаційної діяльності здійснюється Національною радою у такому самому порядку, як і процес реєстрації, у разі зміни даних, що вносяться до свідоцтва про державну реєстрацію суб'єкта інформаційної діяльності [207]. При цьому, ми вважаємо, що процес перереєстрації суб'єкта інформаційної діяльності повинен також здійснюватись за допомогою електронного сервісу.

Для здійснення перереєстрації до Національної ради надається заява про перереєстрацію суб'єкта інформаційної діяльності, додається чинне свідоцтво про державну реєстрацію суб'єкта інформаційної діяльності й документи, що засвідчують зміни в організації телерадіоорганізації. Крім того, має бути надано підтвердження сплати коштів за перереєстрацію (пункт 3.1).

Національна рада повинна протягом 7 робочих днів після отримання усіх необхідних документів внести зміни до Державного реєстру телерадіоорганізацій України, та на підставі відповідного рішення Національної ради, суб'єкту буде видано нове свідоцтво про державну реєстрацію (пункт 3.2). Враховуючи запропоновану можливість електронної

реєстрації, процес внесення змін до Державного реєстру повинен отримати частково автоматизований характер, отже, строк у який відбудеться внесення змін автоматично скоротиться.

Крім того, держава передбачила ситуацію, коли свідоцтво може пошкодитися чи взагалі загубитися, у таких випадках Національна рада може видати дублікат свідоцтва. Для цього керівник повинен надати до Національної ради заяву про видачу дублікату про державну реєстрацію, та обов'язково опублікувати в пресі об'яву про визнання недійсним втраченого свідоцтва про державну реєстрацію із зазначенням його юридичних атрибутів та причин, з яких свідоцтво визнається недійсним, а також, в разі необхідності, документи, що доводять обставини, з яких свідоцтво було втрачено [207] (наприклад, у разі крадіжки, довідка з поліції де будуть перераховані всі документи і предмети, які у вас вкрали). Після цього, протягом 7 робочих днів видається дублікат свідоцтва про державну реєстрацію (підпункти 3.3, 3.4).

Телерадіоорганізації повинні щорічно підтверджувати державну реєстрацію, для цього вони повинні щорічно, до 31 січня надавати до Національної ради письмове підтвердження своєї діяльності (пункт 4.3). На нашу думку, задля спрощення процесу підтвердження державної реєстрації, телеорганізації можуть надавати письмове підтвердження за допомогою електронної системи чи/й електронної пошти. Водночас, враховуючи аудиторний обсяг телерадіоорганізації слід скорегувати періодизацію подачі звіту – чим менше аудиторія, тим рідше телерадіокомпанія може надавати звіти (наприклад, якщо аудиторна частка менше 5 відсотків, то слід надавати звіти кожні півтора року).

Щодо ліквідації телерадіоорганізації, то вона передбачає анулювання державної реєстрації інформаційної діяльності, знову ж таки, Національною радою. Анулювання здійснюється у декількох випадках :

- за заявою самого засновника телерадіоорганізації;
- на підставі рішення суду;

- у разі відсутності щорічного підтвердження діяльності телерадіорганізації;
- або з інших підстав (пункт 5.1).

На нашу думку, анулювання державної реєстрації інформаційної діяльності через відсутність щорічного підтвердження діяльності телерадіорганізації є занадто суворою санкцією, оскільки імперативний обов'язок підтвердження представляє собою виключно бюрократичний процес, який не має під собою практичного втілення. Доречно було б у випадку відсутності щорічного підтвердження застосувати попередження, як вид адміністративного стягнення.

У разі прийняття рішення про анулювання свідоцтва про державну реєстрацію телерадіоорганізації, вона зобов'язана протягом 10 днів повернути свідоцтво про державну реєстрацію суб'єкта. На наше переконання, після анулювання свідоцтва у Реєстрі, телерадіокомпанія має право (а не обов'язок) повернути свідоцтво протягом 30 днів.

Крім того, Законом України «Про телебачення та радіомовлення» регламентовано порядок створення і розвитку каналів мовлення, мереж мовлення та телемереж (стаття 22) [22]. Канали мовлення, мережі мовлення та телемережі, які передбачають використання радіочастотного ресурсу України, створюються та/або територіально змінюються за рішенням Національної ради відповідно до Плану використання радіочастотного ресурсу України та Плану розвитку. Визначення можливості та умов користування радіочастотним ресурсом України для потреб телерадіомовлення здійснюється лише за замовленням Національної ради.

На підставі рішення про створення каналу мовлення, мережі мовлення або багатоканальної телемережі, яка передбачає використання радіочастотного ресурсу України, Національна рада звертається із замовленням про розроблення висновків щодо можливості та умов користування радіочастотним ресурсом України для потреб телерадіомовлення в порядку, визначеному Законом України «Про

радіочастотний ресурс України». Після отримання таких висновків Національна рада оголошує відповідний конкурс (конкурси) на отримання ліцензії (ліцензій) на мовлення. Ми вважаємо, що подібні конкурси на отримання ліцензій на мовлення повинні проходити у співробітництві з Міністерством соціальної політики та Міністерством культури, молоді та спорту України. Подібна колаборація, з однієї сторони, надасть змогу залучити молоді та талановиті кадри у інформаційну медіа-сферу, а з іншої – врахувати інтереси вразливих прошарків населення (наприклад, розробка медіа-продукту для осіб із порушенням зору/слуху).

Замовлення на розроблення висновків щодо можливості та умов користування радіочастотним ресурсом для створення та розвитку каналів мовлення, мереж мовлення і телемереж Національної суспільної телерадіокомпанії України, здійснюється за рішенням Національної ради на підставі заяви Національної суспільної телерадіокомпанії України та відповідно до Плану розвитку.

Так, технічну розробку каналу мовлення або мережі мовлення здійснює телерадіоорганізація, яка отримала ліцензію на мовлення, або визначені нею суб'єкти господарювання відповідно до вимог законодавства про телекомунікації та про радіочастотний ресурс України.

Порядок технічної розробки багатоканальних телемереж забезпечується оператором багатоканальних телемереж відповідно до вимог законодавства про телекомунікації та радіочастотний ресурс [22].

Відповідно до даних щодо порядку ліцензування на офіційному сайті Національної ради з питань телебачення та радіомовлення, ліцензійна документація на видачу (продовження), переоформлення, анулювання ліцензій на мовлення (супутникове, ефірне, кабельне, проводове та багатоканальне) та/чи провайдера програмної послуги, а також документи на видачу дубліката ліцензії приймаються та реєструється щоденно (крім вихідних та святкових днів) у робочі години. Ліцензійна документація приймається в прошитому, пронумерованому вигляді, скріплена печаткою та

підписом відповідальної особи із супровідним листом та зазначенням переліку документів (додатків) або опису відповідно до Порядку роботи сектору первинного розгляду та реєстрації заяв телерадіоорганізацій, затвердженого рішенням Національної ради від 11 жовтня 2006 року № 810 (із змінами, внесеними рішеннями Національної ради від 2 жовтня 2014 року № 983 і від 31 березня 2016 року № 502) [211].

Ліцензія на мовлення представляє собою документ державного зразка, який видає Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення і який засвідчує право ліцензіата (власника ліцензії) відповідно до умов ліцензії здійснювати мовлення, використовувати канали мовлення, мережі мовлення, канали багатоканальних телемереж [22].

У процесі ліцензування Національна рада може видавати, продовжувати дію, переоформляти, анулювати ліцензії на мовлення, вносити до них зміни, видавати дублікати. До компетенції Національної ради також відноситься ведення ліцензійних справ та ліцензійних реєстрів, контроль за дотриманням ліцензіатами ліцензійних умов і умов ліцензії, видача розпоряджень про усунення порушень ліцензійних умов і умов ліцензії, а також розпоряджень про усунення порушень законодавства України у сфері ліцензування мовлення [22].

У процесі проведення конкурсів на видачу ліцензії на мовлення Національна рада повинна керуватися необхідністю забезпечення інформаційних потреб громадян, захисту інтересів держави, національних мовників, розвитку національної бази телебачення і радіомовлення. Виходячи з цих пріоритетів, Національна рада визначає на конкурсних умовах відповідні вимоги до програмної концепції мовлення [22].

Національна рада відбирає телеорганізації безпосередньо через характеристику засновників, зокрема, вона може не допустити телеорганізацію до конкурсу на видачу ліцензії, або продовжити її, якщо її засновниками є:

- органи державної влади та органи місцевого самоврядування, рішення про створення яких або положення про які не передбачає повноважень засновувати телерадіоорганізації;
- юридичні особи, статутні документи яких не передбачають можливість створення телерадіоорганізації;
- іноземні юридичні і фізичні особи та особи без громадянства;
- політичні партії, профспілкові, релігійні організації та юридичні особи, яких вони заснували;
- громадяни, які за вироком суду відбувають покарання у місцях позбавлення волі або визнані судом недієздатними.
- нерезиденти, що зареєстрований в одній з офшорних зон, перелік яких визначений Кабінетом Міністрів України.

Важливо, що у статутних документах телерадіоорганізації повинно бути передбачено створення внутрішнього наглядового органу (наприклад, редакційної ради). Склад цього органу повинен складатися 50/50 – з тих, кого призначає засновник/засновники телеорганізації; та з тих, кого обирає творча частина колективу електронного мас-медіа.

Аналізуючи порядок створення, реорганізації та ліквідації електронних засобів масової інформації, вважаємо за необхідне зупинитись на питанні щодо акредитації журналістів, як безпосередніх суб'єктів створення новинного продукту.

Відповідно до статті 25 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», журналістом є творчий працівник, який професійно збирає, одержує, створює і займається підготовкою інформації для друкованого засобу масової інформації та діє на підставі трудових чи інших договірних відносин з його редакцією або займається такою діяльністю за її уповноваженням, що підтверджується редакційним посвідченням чи іншим документом, виданим йому редакцією цього друкованого засобу масової інформації [65]. Професійна приналежність журналіста, його правовий статус може підтверджуватися як посвідченням

чи прес-картою, виданою редакцією ЗМІ, так і прес-картою, виданою профспілкою.

Якщо блогер чи фрілансер не має змоги отримати прес-карту від редакції ЗМІ, він може отримати її від профспілки. Наприклад, на офіційному сайті Центру демократії та верховенства права вказано, що для того щоб отримати Міжнародну професійну картку журналіста до Національної спілки журналістів України, слід мати їхній членський квиток, а також подати заяву відповідного змісту, власні фото, ксерокопію перших сторінок закордонного паспорта та сплатити відповідний грошовий внесок. Щоб отримати аналогічний документ, але через Незалежну медіа-профспілку України, таку заяву, фото, облікову форму (анкету) та грошовий внесок можна надіслати електронною поштою [212].

В Україні державне регулювання національного телерадіоінформаційного простору здійснюється відповідно до Плану розвитку національного телерадіол-інформаційного простору, який розробляє і затверджує Національна рада згідно з визначеними законами України принципами, завданнями та пріоритетами [193].

Саме на підставі Плану розвитку національного телерадіоінформаційного простору Національна рада приймає рішення щодо створення та розвитку каналів мовлення, мереж мовлення та телемереж, які передбачають використання радіочастотного ресурсу України, визначає конкурсні умови та оголошує конкурси на отримання ліцензій на мовлення, визначає умови ліцензій на мовлення, яке ліцензується за реєстраційним принципом.

На переконання Д. В. Андрєєва, це положення фактично нівелює правоздатність Кабінету Міністрів України як вищого органу виконавчої влади здійснювати вплив на розвиток вітчизняного телерадіопростору та на розподіл радіочастотного ресурсу, який є базовим для розвитку телерадіоорганізацій. Фактично вищий орган виконавчої влади, на який покладається відповідальність за розвиток телерадіопростору, під час

реалізації своїх повноважень має керуватися рішеннями, які приймає позавідомчий державний орган. Що призводить в цьому плані, до певних протиріч [213, с. 18].

Проблемним на сьогоднішній день залишається питання щодо правових засад функціонування Інтернету. Незаперечним є той факт, що сучасні українські Інтернет-видання на законодавчому рівні ніяк не регулюються, а отже, функціонують на свій розсуд [214]. Як наслідок, відбувається ескалація загроз пов'язаних з неконтрольованим і хаотичним розвитком Інтернет-ЗМІ, а саме: розповсюдження недостовірної інформації, що посягає на честь, гідність, ділову репутацію особи, розповсюдження секретної та конфіденційної інформації держави, пропаганда насильства, жорстокості, расової, релігійної ворожнечі, неофашизму, порнографії тощо. Водночас, відсутність законодавчо закріпленого статусу засобів масової інформації за Інтернет-виданнями в Україні не дає їм змоги користуватися пільгами, що надаються державою традиційним ЗМІ, правами і гарантіями пов'язаними з професійною журналістською діяльністю, передбаченими чинним законодавством [215].

Разом із тим, на думку фахівців, Інтернет – це унікальний і складний засіб спілкування, який не можна регулювати звичайними нормами, що застосовують до традиційних ЗМІ. Беручи до уваги особливу роль Інтернету в Україні в наданні об'єктивної інформації, вони закликають українську владу втримуватись від введення надто суворих правил його регулювання. Це може суттєво обмежити свободу функціонування незалежно від політичних сил, яку мало багато веб-сайтів [216].

При цьому, Г. Красноступ слушно відзначає, що під час правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних з поширенням інформації за допомогою мережі Інтернет, слід враховувати наступне:

- мережа Інтернет немає власника, оскільки вона є сукупністю мереж, що мають різну географічну приналежність;

- мережу Інтернет не можна виключити цілком, оскільки маршрутизатори мереж не мають єдиного зовнішнього управління;
- мережа Інтернет стала надбанням усього людства;
- мережа Інтернет має багато як корисних так і шкідливих властивостей, що використовуються зацікавленими особами;
- мережа Інтернет, перш за все, засіб відкритого зберігання та розповсюдження інформації, у разі чого в останні роки з'явилися терміни «e-democracy» та «Internetdemocracy» (електронна демократія та демократія в мережі Інтернет);
- мережа Інтернет може зв'язати кожен комп'ютер з будь-яким іншим, підключеним до мережі Інтернет, так само, як і телефонна мережа. Якщо телефон має автовідповідач, він здатний поширювати інформацію, записану в ньому, будь-кому хто зателефонує за даним номером. Сайти в мережі Інтернет поширюють інформацію за таким же принципом, тобто індивідуально, з ініціативи користувача;
- поширення інформації в Інтернеті має таку саму природу, як і чутки в соціальному середовищі. Якщо до інформації є великий інтерес, вона швидко поширюється широкому колу осіб, немає інтересу – немає розповсюдження [217].

У будь-якої інформації в Інтернеті завжди є автор, якими є конкретні фізичні особи. Ми вважаємо, що такий автор автоматично переймає на себе роль журналіста, тобто має певні права та обов'язки.

Так, автор може самостійно розмістити будь-який матеріал (контент) на сайті/акаунті у соціальній мережі/блогі, і при цьому не обов'язково, ототожнювати автора та особа-розміщувача контенту. Нерідко, у мережі зустрічаються ситуації крадіжки контенту та плагіату.

Структура суб'єктів-учасників у процесі доставки кінцевому споживачу складається з «автора аудіовізуального контенту», «посередників», «споживачів аудіовізуального контенту». Крім того, термін

«посередники» може включати «власників прав на аудіовізуальний контент», «контент-агрегатора» і «контент-провайдерів».

Водночас, посередники можуть комунікувати один з одним щодо питання постачання контенту споживачам, а можуть взагалі бути відсутні у ланцюгу «автор-споживач». Власник прав на аудіовізуальний контент є представником прав автора, але на договірній основі. Виробник безпосередньо створює інформаційний контент. Контент-агрегатор накопичує аудіовізуальний контент, а контент-провайдер – розповсюджує аудіовізуальний контент вже кінцевим споживачам. Найгучнішим представником контент-провайдера є «YouTube.com» [217].

Отже, «постачальник аудіовізуального контенту» означає і автора контенту, або власника прав на контент, або виробника контенту, або контент-агрегатора, або контент-провайдера, як окремо, так і об'єднаних у будь-якій комбінації один з одним з метою здійснення постачання аудіовізуального контенту споживачам [218]. Тобто, на наше переконання, електронний засіб масової інформації в особі Інтернет-ЗМІ, розпочинає свою діяльність (створюється) не з моменту створення веб-сайту або веб-додатку, а з моменту використання вищезазначеної інформаційної платформи, як «контент-агрегатора» або/і «контент-провайдера» для поширення «автором аудіовізуального контенту» через/без «посередників» аудіовізуального контенту «кінцевим споживачам».

Щодо реорганізації Інтернет-ЗМІ, то тут необхідно зазначити, що у загальному розумінні процес реорганізації стосується саме юридичних осіб та передбачає припинення юридичної особи в результаті злиття, приєднання, поділу, перетворення (стаття 104 Цивільного кодексу України). У цьому випадку права та обов'язки переходять до правонаступників.

Але, враховуючи, що акаунт у соціальних мережах чи блог не потребують реєстрації, як юридична особа, ми не вбачаємо можливим у подальшому реорганізувати ЗМІ у межах традиційного розуміння «припинення юридичної особи».

Водночас, де-факто у світі вже склалася певна практика щодо процесу передачі прав та обов'язків до правонаступників, зокрема, ще у 2015 році найвідоміша соціальна мережа Facebook [219] запропонувала нову функцію – «довірений контакт», яка передбачає можливість користувачу обрати собі довірену особу, у розпорядження якої перейде його сторінка після смерті. Ми вважаємо, що подібний процес і є фактичною реорганізацією Інтернет-ЗМІ як електронного засобу масової інформації.

Щодо питання медіа конвергенції, коли традиційні ЗМІ створюють свої «клони» в Інтернет мережі, то такі Інтернет-варіанти, є копіями друкованих видань, додатками до них. Тобто, процесу їх створення передують типова державна реєстрація їх, як друкованого засобу масової інформації, що чітко регламентовано Законом України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» [65] та Положенням про державну реєстрацію друкованих засобів масової інформації в Україні та Положенням про державну реєстрацію інформаційних агентств як суб'єктів інформаційної діяльності [220].

Водночас, відповідно до роз'яснення у сфері державної реєстрації друкованих ЗМІ та інформаційних агентств, право на заснування друкованого засобу масової інформації належить:

- громадянам України, громадянам інших держав та особам без громадянства, не обмеженим у цивільній правоздатності та цивільній дієздатності;
- юридичним особам України та інших держав;
- трудовим колективам підприємств, установ і організацій на підставі відповідного рішення загальних зборів (конференції).

Державна реєстрація друкованих засобів масової інформації залежно від сфери розповсюдження здійснюється:

- загальнодержавної, регіональної (дві та більше областей) та/або зарубіжної сфери розповсюдження – Міністерством юстиції України;

- місцевої сфери розповсюдження – структурні підрозділи головних територіальних управлінь юстиції Мінюсту в Автономній Республіці Крим, в областях, містах Києві та Севастополі, що забезпечують реалізацію повноважень Мінюсту.

Процес реєстрації передбачає заповнення заяви про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації, надання усіх необхідних документів, сплати реєстраційного збору. У результаті засновник/співзасновник отримує свідоцтво про державну реєстрацію періодичного друкованого видання [221].

При цьому необхідно підкреслити, що дублікати друкованих видань, враховуючи досвід української медіа-платформи, трансформуються у самодостатні Інтернет-видання. Наприклад, київське друковане видання «Лівий берег» проіснувало лише рік з 2008 року, а електронна версія існує й досі [222]. Що примушує видання відмовлятися від друкованих версій? Подорожання паперу, електроенергії та фізичних ресурсів; зниження попиту, тенденція «свідомого споживання». Також існують видання, які обмежуються виключно Інтернет-версією, хоча за наповненням відповідають усім ознакам друкованих-клонів у мас-медіа, наприклад, IPress.ua [223].

Важливо зазначити, що в Україні є достатньо видань, які утримують і друковану версію, й Інтернет-варіант, зокрема, це газета «Експрес» та її веб-версія «Expres.online»[224] та загальнополітичний щотижневик «Дзеркало тижня» та веб-версія «Dt»[225]. Зарубіжний досвід представлений американською газетою «The New York Times» та її електронною версією «Nytimes»[226]. Тобто, люди готові платити за електронну інформацію від конкретних авторів/видань, хоча «світова павутина» до країв наповнена безкоштовним контентом.

Ми переконані, що процес ліквідації Інтернет-ЗМІ залежить від двох факторів: автора інформації та мережевого майданчика, де ця інформація поширюється (контент-агрегатора» або/і «контент-провайдера»). Отже, ліквідація здійснюється через знищення того, чи іншого елемента – смерті

особи та, наприклад, відсутності «заповіту» акаунту іншій особі, чи припинення діяльності веб-сайту.

Підсумовуючи варто зазначити, що у контексті світової глобалізації, суттєво збільшується кількість майданчиків для трансляції інформаційної продукції і, відповідно, формуються нові форми взаємовідносин між різними засобами масової інформації, зокрема електронними. Нові мас-медіа якісно доповнюють один одного та традиційні ЗМІ. Все це спричиняє трансформацію українського медіапростору шляхом конвергенції усіх різновидів медіа.

Водночас, держава повинна спростити процес реєстрації як традиційних, так і електронних ЗМІ, щоб підтримати телебачення та радіо, як сфери мас-медіа, що поступово втрачають популярність, порівняно з Інтернет-ЗМІ. Це пов'язано і з тим, що процес реєстрації телерадіокомпанії характеризується усіма негативними наслідками бюрократії – тяганиною, зволіканням, зневажливим ставленням до суті справи під уявним додержанням формальності.

2.2 Права та обов'язки електронних засобів масової інформації

Вивчення прав та обов'язків електронних ЗМІ є одним із найважливіших елементів українського законодавства, оскільки обсяг цих прав і обов'язків говорить про суть професійної діяльності як в цілому цих засобів масової інформації, так і їх працівників. Крім того, це пояснюється й тим, що специфіка діяльності електронних ЗМІ дозволяє їм користуватися правами, недоступними для інших суб'єктів правовідносин, але це спричиняє за собою і обов'язок проводити діяльність у визначених законодавством межах. Саме крізь призму прав і обов'язків розглядаються і за допомогою них здійснюються основні суспільні відносини між засобами масової інформації та громадянським суспільством і державою.

Права та обов'язки електронних ЗМІ знайшли своє закріплення у різних нормативно-правових актах. Серед них особливого значення набувають такі закони України як: «Про інформацію» [7], «Про телебачення і радіомовлення» [22], «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» [119], «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» [151], «Про рекламу» [131], «Про авторське і суміжні права» [227], «Про державну таємницю» [152] та деякі інші. Крім законів України, права та обов'язки вітчизняних засобів масової інформації також визначають й інші документи, нормативні акти, постанови, укази, які приймаються владними структурами, галузевими відомствами та ін.

Закон України «Про телебачення і радіомовлення» у розділі 6 закріплює права і обов'язки телерадіоорганізацій та їх працівників. Так, стаття 57 закріплює права телерадіоорганізацій.

У ній, по-перше, встановлено, що телерадіоорганізації, їх працівники мають право на одержання від державних органів, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності необхідної інформації для здійснення своєї статутної діяльності у порядку, передбаченому законодавством України. Тобто, це право стосується виключно телерадіоорганізацій, але в контексті аналізу діяльності телебачення та радіо, як елементів системи електронних ЗМІ, ми вважаємо за доцільне підкреслити, що право на одержання від державних органів інформації для здійснення своєї статутної діяльності, може бути реалізоване і Інтернет-ЗМІ, які зареєстрували власну діяльність у передбаченому державою порядку.

По-друге, передбачена необхідність телерадіоорганізації приймати редакційний статут, який, насамперед, містить вимоги до створення та поширення інформації. Цей статут визначає основні вимоги до забезпечення точності, об'єктивності, неупередженості та збалансованості інформації, що розповсюджується телерадіоорганізацією; вимоги до розповсюдження інформації про конфіденційної інформації; вимоги до розповсюдження інформації про

наси́льство; вимоги до розповсюдження інформації про кримінальні правопорушення; вимоги до розповсюдження інформації про різні групи населення (національні та сексуальні меншини, релігійні групи, хворих та осіб з інвалідністю); вимоги до захисту дітей від негативного впливу інформації, що розповсюджується телерадіоорганізацією; вимоги до перевірки достовірності інформації, одержаної від третіх осіб; вимоги до дотримання авторських та суміжних прав при розповсюдженні інформації; особливості поширення інформації про політичні партії та політиків під час виборчого процесу та поза його межами; вимоги до реклами та спонсорства; вимоги щодо недопущення прихованої реклами та одержання творчими працівниками телерадіоорганізації товарів і послуг безкоштовно або за пільговими цінами; порядок утворення, діяльності та повноваження редакційної ради телерадіоорганізації.

Тобто, редакційний статут є механізмом протидії випадкам неетичності та антиморальності у процесі діяльності електронних ЗМІ, зокрема, у роботі журналістів. Водночас, редакційний статут покликаний привернути громадську увагу до питань редакційної політики телерадіокомпаній.

Ми вважаємо, що прийняття редакційних статутів у сфері Інтернет-ЗМІ надасть змогу укріпити положення журналістської етики у Інтернет-сфері, забезпечити безпеку кібернетичного простору через викорінення суб'єктивної, неповної та спалюженої інформації [22].

Закон України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» визначає порядок всебічного й об'єктивного висвітлення діяльності органів державної влади й органів місцевого самоврядування ЗМІ і захисту їх від монопольного впливу органів тієї чи іншої гілки державної влади або органів місцевого самоврядування. У статті 2 даного Закону визначені загальні засади висвітлення такої діяльності в ЗМІ [151]. При цьому, з одного боку, органи державної влади та органи місцевого самоврядування зобов'язані надавати ЗМІ повну інформацію про свою

діяльність через відповідні інформаційні служби цих органів, забезпечувати журналістам вільний доступ до неї, крім випадків, передбачених Законом України «Про державну таємницю» [152]. З іншого боку, вони не повинні чинити на них будь-якого тиску і втручатися в їх виробничий процес, незважаючи на те, що ці органи державної влади та органи місцевого самоврядування можуть бути їхніми засновниками (співзасновниками). У свою чергу ЗМІ можуть проводити власне розслідування й аналіз діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, давати їй власну оцінку, коментувати. Проте, при цьому головними вимогами, що пред'являються до роботи ЗМІ, повинні бути об'єктивність, всебічність, незалежність досліджень. Що ж стосується оприлюднення офіційної інформації, то у цьому випадку розрив або змішування змісту офіційної інформації коментарями ЗМІ або журналістом не допускається [151].

Реалізуючи право на свободу слова, електронні ЗМІ мають право самостійно виявляти негативні явища й факти діяльності державних та інших формувань, давати оцінку подіям внутрішнього та міжнародного життя. Це – своєрідна трибуна громадської думки, важливе джерело відображення настроїв мас, а отже, і показник результативності заходів, уживаних державою [147, с. 207].

Законом України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» (стаття 5), за редакціями (юридичними особами) засобів масової інформації, у т. ч. й електронних, закріплюється право на пільгові кредити для розвитку цих засобів масової інформації та розв'язання соціальних проблем їх трудових колективів [151]. Цим же законом передбачено право на державну адресну підтримку. Так, відповідно до статті 3, державна адресна підтримка надається засобам масової інформації для дітей та юнацтва, спеціалізованим науковим виданням, що видаються науковими установами та навчальними закладами не нижче третього рівня акредитації, і засобам масової інформації, які цілеспрямовано

сприяють розвитку мов та культур національних меншин України. На думку О. А. Вознесенської, йдеться про визначення тих прав і обов'язків, які суб'єкти інформаційних відносин несуть у зв'язку з тим, що виступають об'єктами владно-організуючого впливу з боку держави, тобто учасниками управлінських відносин, що складаються в процесі державного регулювання інформаційною сферою [228].

Ще одним прикладом прав електронних ЗМІ є положення Закону України «Про авторське право та суміжні права». Так, стаття 41 закріплює, що «до майнових прав організацій мовлення належить їх виключне право на використання своїх програм будь-яким способом і виключне право дозволяти чи забороняти іншим особам: а) публічне сповіщення своїх програм шляхом трансляції і ретрансляції; б) фіксацію своїх програм на матеріальному носії та їх відтворення; в) публічне виконання і публічну демонстрацію своїх програм у місцях з платним входом.

Крім того, організація мовлення також має право забороняти поширення на території України чи з території України сигналу із супутника, що несе їх програми, розповсюджуючим органом, для якого цей сигнал із супутника не призначався [228].

Статтею 58 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» регламентовано права творчого колективу та телерадіожурналістів, як невід'ємного інструменту діяльності електронних ЗМІ. При цьому слід пам'ятати, що статус телерадіожурналіста є аналогічним статусу журналіста редакції друкованого ЗМІ за винятками, що впливають зі змісту Закону України «Про телебачення і радіомовлення».

Так, у пункті 2 статті 58 згаданого закону вказується, що творчий колектив організації має право відстоювати інтереси телерадіожурналістів та здійснювати контроль за дотриманням їхніх прав, вимог щодо заборони цензури і втручання у творчу діяльність телерадіоорганізації [22].

Права та обов'язки журналіста регламентовані статтею 26 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» [65], де

визначено, що журналіст здійснюючи свою діяльність на засадах професійної самостійності, журналіст використовує права та виконує обов'язки, передбачені Законом України «Про інформацію» та цим Законом.

Журналіст, як частина творчого колективу електронного ЗМІ, має право:

- 1) на вільне одержання, використання, поширення (публікацію) та зберігання інформації;
- 2) відвідувати державні органи, органи місцевого самоврядування, а також підприємства, установи і організації та бути прийнятим їх посадовими особами;
- 3) відкрито здійснювати записи, в тому числі із застосуванням будь-яких технічних засобів, за винятком випадків, передбачених законом;
- 4) на вільний доступ до статистичних даних, архівних, бібліотечних і музейних фондів; обмеження цього доступу зумовлюються лише специфікою цінностей та особливими умовами їх схоронності, що визначаються чинним законодавством України;
- 5) по пред'явленні редакційного посвідчення чи іншого документа, що підтверджує його професійну належність або повноваження, надані редакцією друкованого засобу масової інформації, перебувати в районі стихійного лиха, катастроф, в місцях аварій, масових безпорядків, на мітингах і демонстраціях, на територіях, де оголошено надзвичайний стан;
- 6) звертатися до спеціалістів при перевірці одержаних інформаційних матеріалів;
- 7) поширювати підготовлені ним повідомлення і матеріали за власним підписом, під умовним ім'ям (псевдонімом) або без підпису (анонімно);
- 8) відмовлятися від публікації матеріалу за власним підписом, якщо його зміст після редакційної правки суперечить особистим переконанням автора;
- 9) на збереження таємниці авторства та джерел інформації, за винятком випадків, коли ці таємниці обнародуються на вимогу суду [65].

Узагальнюючи положення чинного законодавства України, можемо зробити висновок, що електронні ЗМІ мають право:

- вільно отримувати, використовувати, поширювати (публікувати) та зберігати інформацію;

- ЗМІ (через журналістів) повинні мати вільний доступ до суб'єктів владних повноважень та на відкриті події, які вони організують. При цьому коли державні установи акредитують журналістів, вони у подальшому можуть скасувати акредитацію, посиляючись на неодноразове грубе порушення журналістом своїх обов'язків;

- мас-медіа (в особі журналіста) повинен бути прийнятий у розумний строк держслужбовцями та посадовцями на вимогу першого. У свою чергу, журналісту бажано все фіксувати на технічні засоби, оскільки це буде гарантією достовірності викладеної у подальшому інформації. Водночас, при фото чи відео фіксації осіб, які знаходяться при виконанні своїх службових обов'язків, дозвіл на їх зйомку не потрібен.

Водночас, статтею 307 Цивільного кодексу України встановлено, що особа може бути записана, якщо зйомки проводяться відкрито на вулиці, на зборах, конференціях, мітингах та інших заходах публічного характеру [229]. При цьому, необхідно пам'ятати про статтю 11 Закону України «Про інформацію», яка забороняє збір конфіденційної інформації, до якої належать – національність, освіта, сімейний статус, стан здоров'я, адреса проживання, віросповідання, місце народження [7].

Мас-медіа мають вільний доступ до даних статистики, архівів, бібліотек та музейних фондів, а їхні запити на доступ до офіційних документів публічного характеру мають задовольнятися безумовно. Обмеження цього права електронного ЗМІ можливо виключно у випадку характерної цінності схоронності документів;

- ЗМІ має право не розкривати джерело інформації. Це може відбутися виключно за рішенням суду.

Виходячи з принципу єдності прав і обов'язків, законодавець покладає як на телерадіоорганізації, так і на творчих працівників телерадіоорганізацій виконання певних зобов'язань, що має утримати їх від порушень загальновизнаного права на свободу слова і думки, вільне вираження своїх поглядів і переконань.

До основних обов'язків телерадіоорганізації відповідно до чинного законодавства належать: а) дотримуватися законодавства України та вимог ліцензії; б) виконувати рішення Національної ради та судових органів; в) поширювати об'єктивну інформацію; г) не створювати перешкод у передачі та прийманні програм інших телерадіоорганізацій, функціонуванні засобів телекомунікацій; ґ) дотримуватися вимог державних стандартів і технічних параметрів телерадіомовлення; е) виконувати правила рекламної діяльності і спонсорства, встановлені законодавством; є) з повагою ставитися до національної гідності, національної своєрідності і культури всіх народів; ж) зберігати у таємниці, на підставі документального підтвердження, відомості про особу, яка передала інформацію або інші матеріали за умови нерозголошення її імені; з) не поширювати матеріали, які порушують презумпцію невинуватості підозрюваного, обвинуваченого або упереджують рішення суду; и) не розголошувати інформацію про приватне життя громадянина без його згоди, якщо ця інформація не є суспільно необхідною. У разі якщо суд визнає, що поширення інформації про особисте життя громадянина не становить суспільної необхідності, моральна шкода та матеріальні збитки відшкодовуються в порядку, встановленому законодавством України тощо [22].

Ми вважаємо, що вище окреслений перелік обов'язків може бути застосований до Інтернет-ЗМІ, як частини системи електронних ЗМІ, оскільки вони (обов'язки) охоплюють весь перелік проблем та питань, що можуть виникнути у процесі діяльності Інтернет-медіа.

Крім того, Законом України «Про телебачення і радіомовлення» закріплено обов'язок телерадіоорганізації щороку, до 31 березня, подавати до

Національної ради звіт за попередній (звітний) рік діяльності про свою структуру власності, в якому зазначаються: відомості про структуру власності станом на 31 грудня звітного року; відомості про зміни у структурі власності, що відбувалися впродовж звітного року; відомості про всіх осіб, які володіють або володіли впродовж звітного року прямою або опосередкованою істотною участю, із зазначенням підстав такого володіння (дата укладення відповідних правочинів або настання інших юридичних фактів), включаючи відомості про осіб, які діяли на підставі відповідних доручень, а також відомості про всіх пов'язаних осіб (для кожної з осіб – прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, громадянство, адреса) [22]. На наше переконання, подібна форма звітності реалізує право на відкритість інформації та протидіє формуванню монополії в інформаційній сфері.

Слід зазначити, що українське законодавство у сфері інформаційних відносин є прикладом жорсткої політики захисту своєї національної самобутності. Так, у Законі України «Про телебачення і радіомовлення» встановлено, що «у загальному обсязі мовлення кожної телерадіоорганізації не менше 50 відсотків має становити національний аудіовізуальний продукт або музичні твори українських авторів чи виконавців» (частина 1 статті 9) [22].

Щодо обов'язків творчих працівників телерадіоорганізацій, то відповідно до статті 60 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» вони зобов'язані: а) дотримуватися програмної концепції телерадіоорганізації, керуватися її статутом; б) перевіряти достовірність одержаної ним інформації; г) не допускати випадків поширення в телерадіопрограмах відомостей, які порушують права і законні інтереси громадян, принижують їх честь і гідність; г) виконувати інші вимоги, які випливають із цього Закону і статуту телерадіоорганізації та укладеного ним з телерадіоорганізацією трудового договору [22].

Крім того, зазначені обов'язки поширюються також на позаштатних творчих працівників телерадіоорганізації.

Підсумовуючи можемо стверджувати, що в умовах незалежної Української держави вітчизняні мас-медіа отримали на законодавчому рівні свободу слова і цензури, політичну і професійну незалежність від державної влади [230].

Розглядаючи права та обов'язків електронних ЗМІ, слід згадати про їх відповідальність, оскільки право на свободу слова, яке опосередковано гарантує ЗМІ, одночасно є об'єктом посягання, яке тягне за собою юридичну відповідальність мас-медіа. Адже громадськість однаково потребує захисту від спалюваної недостовірної інформації, як і від придушення свободи слова.

Юридична відповідальність є важливою частиною забезпечення функціональної дієвості нормативно-правового регулювання, шляхом застосування правового примусу або навпаки заохочення. Юридичний аспект відповідальності реалізується через дві гілки влади – судову і виконавчу, зокрема через правоохоронні органи.

Відповідальність за порушення законодавства у інформаційній сфері є повноцінним елементом конституційного законодавства. Тому що відповідальність базується на двох підставах – правовій і фактичній. Правова підстава передбачає порушення нормативно-правових приписів, які містяться в українському законодавстві. Останнє є підгалуззю конституційного законодавства, але Конституція не може бути лише одним джерелом відповідальності. Навпаки, вона є основою усіх видів відповідальності (конституційної, кримінальної, адміністративної та цивільної).

Фактичною підставою появи юридичної відповідальності є вчинення правопорушення в інформаційній сфері [16].

Інформаційне правопорушення у сфері нових мас-медіа розуміється, як дія чи бездіяльність, що має певні ознаки: протиправний характер діяння (фактичне порушення інформаційного законодавства); наявність суспільної шкоди; наявність відповідальності за таке діяння/бездіяльність; посягання на

кібербезпеку держави/світу; порушення цілісності технологічного процесу обміну/отримання інформації.

Отже, можемо сформулювати поняття такої дефініції, як «правопорушення у сфері електронних засобів масової інформації» – це протиправне діяння чи бездіяльність, яка завдає шкоди суспільству, посягає на кібербезпеку держави чи світу, порушує цілісність технологічного процесу обміну/отримання інформації, і за вчинення якого особа повинна нести юридичну відповідальність.

Об'єктом посягання у випадку правопорушення у сфері діяльності електронних засобів масової інформації є саме суспільні відносини, які виникають під час діяльності мас-медіа – створення, збирання, накопичення, одержання, зберігання, поширення, використання та захисту масової інформації.

Тобто, юридичним складом правопорушення є ціла система ознак правопорушення, які зазначені вище. А предметом правопорушень у інформаційній сфері слід вважати саму діяльність учасників зазначених суспільних відносин, а також установлений законодавством про ЗМІ порядок здійснення їхньої діяльності [13].

До ознак правопорушення відносяться об'єкт правопорушення, об'єктивна сторона правопорушення, суб'єкт і суб'єктивна сторона правопорушення [32, с. 489–490].

Об'єктивною стороною правопорушення є:

- протиправність діяння/бездіяльності, яке порушує у інформаційній сфері;
- безумовне настання шкоди чи загрози її настання у сфері діяльності мас-медіа;
- обов'язковий причинний зв'язок між протиправністю діяння та збитками, які настали.

Суб'єктами юридичної відповідальності у сфері діяльності електронних засобів масової інформації є юридичні та фізичні особи. Під

юридичними особами можна розуміти як телерадіоконцерни, так і Інтернет-провайдерів.

Юридична відповідальність, як вже зазначалося, є комплексним поняттям, і містить у собі декілька видів відповідальності – конституційну, кримінальну, адміністративну та цивільну. Але суб'єктами кримінальної відповідальності можуть бути виключно фізичні особи, якщо ж правопорушення скоєне юридичною особою, відповідальність несе відповідальна особа-керівник цієї установи/підприємства. Така особа в науковій літературі називається спеціальним суб'єктом правопорушення. Суб'єктами конституційної відповідальності є як юридичні, так і фізичні особи, а адміністративного – у переважній кількості фізичні особи [231, с. 175].

Суб'єктивною стороною правопорушення у сфері діяльності електронних засобів масової інформації є наявність провини фізичної особи (наприклад, журналіста) або юридичної особи (наприклад, Інтернет-провайдера), яка може бути обтяжена навмисним характером. Важливо, що вина юридичної особи обов'язково передбачає дію чи бездіяльність працівників електронного засобу масової інформації. Вони, виконуючи свої трудові чи службові обов'язки, призвели своїми діями чи бездіяльністю до фактичного вчинення шкоди іншим суб'єктам (наприклад, аудиторії глядачів).

Конституційно-правова відповідальність – це окрема юридична відповідальність, підставою настання якої є вчинення суб'єктом конституційного права правопорушення, визначеного нормами галузі [232, с. 13].

Конституційно-правова відповідальність – це самостійний вид відповідальності, коли відбувається позитивне стимулювання суб'єктів конституційно-правових відносин зі сторони державної влади та суспільства, наслідки якого перевищують критерії та вимоги конституційно-правових приписів; або навпаки, негативна реакція держави на конституційно-правове

правопорушення у порядку, встановленому Конституцією та законами України.

Електронні засоби масової інформації виступають суб'єктами конституційно-правової відповідальності. При цьому, науковці виділяють для цих суб'єктів спеціальну санкцію – відмову у реєстрації електронного ЗМІ, яка застосовується у випадку порушення конституційно-правових приписів [233].

Електронні засоби масової інформації є колективним суб'єктом юридичної відповідальності, зокрема конституційно-правової. Державні органи можуть притягнути одночасно з колективним суб'єктом і індивідуального, тобто конкретну фізичну особу-працівника, в діях чи бездіяльності якої було помічено порушення конституційно-правових приписів та законодавства України, за яке також можливо передбачено іншу відповідальність (кримінальну, адміністративну, цивільну чи дисциплінарну).

Щодо цивільно-правової відповідальності, то електронні ЗМІ можуть бути притягнені до цього виду відповідальності у випадку поширення (розголошення) неправдивої, неповної, недостовірної та неперевіреної інформації, яка не відповідає дійсності, і при цьому посягає на честь та гідність, ділову репутацію як фізичної, так і юридичної особи; а також у випадку втручання в особисте життя особи, санкцією у такому випадку за рішенням суду може стати відшкодування моральної та матеріальної шкоди, подальше спростування викривлених суб'єктивних фактів, що були оприлюднені через електронний засіб масової комунікації, або застосування інших засобів захисту цивільних прав особи.

Отже, одним із обов'язків електронних засобів масової інформації є обов'язок не поширювати про особу недостовірну неперевірену інформацію. Тому природньо, що Конституцією України передбачено судовий захист честі та гідності особи, права спростувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї [45].

Цивільним кодексом України передбачено, що фізична особа, особисті немайнові права якої порушено внаслідок поширення про неї та (або) членів її сім'ї недостовірної інформації, має право на відповідь, а також на спростування цієї інформації. Спростування недостовірної інформації здійснюється особою, яка поширила інформацію. Важливо, що поширювачем інформації, яку подає посадова чи службова особа при виконанні своїх посадових (службових) обов'язків, вважається юридична особа, у якій вона працює. У випадку, коли особа, яка поширила недостовірну інформацію, невідома, фізична особа, право якої порушено, може звернутися до суду із заявою про встановлення факту недостовірності цієї інформації та її спростування [229]. Водночас, найбільш поширеним каналом передачі інформації на сьогодні є електронні засоби масової комунікації, зокрема соціальні мережі у сфері Інтернет [234, с. 49].

Відповідно до даних судової практики, позови до мас-медіа у 70 % є необґрунтованими, тобто переслідують інші цілі корисливого характеру. На підтвердження цієї тези, було проаналізовано судову практику стосовно розгляду справ про захист честі, гідності та ділової репутації до засобів масової інформації судами першої інстанції Харківської області за 2019 рік. Усього їх було по Харкову та області – 104, з яких рішення прийнято лише по 21 справі, із яких задоволено позов лише по одній справі (№ 635/76/15-ц) [235], але частково. Отже, аналіз судової практики по Харкову та області яскраво демонструє рівень необґрунтованості позовів до засобів масової інформації про захист честі, гідності та ділової репутації.

Суб'єктами, які виступають відповідачами, найчастіше стать власник ЗМІ або колектив редакції. Цікаво, що вищевикреслена судова справа (№ 635/76/15-ц) стосується інформації, яка була опублікована приватним підприємством «Україна молода» в однойменній газеті та на їх офіційному сайті, що опосередковано говорить про ототожнення поняття аудіовізуального (електронного) засобу масової інформації та веб-сайту. На нашу думку, матеріальну відповідальність за поширення недостовірної

інформації повинна нести уся редакція, бо матеріал перед публікацією зазвичай проходить жорстке редагування, проходячи через декілька редакторів. Такої ж думки дотримується і Ю. О. Легеза, який вважає, що подібну відповідальність редакції ЗМІ слід закріпити законодавчо. Саме редакція ЗМІ є його оперативним органом управління і безпосередньо бере участь у формуванні інформаційного наповнення чи номера газети, чи теле-радіопрограми, чи іншого результату інтелектуальної власності [236, с. 234].

Судові рішення щодо відмови у стягненні спираються на наступне. Відповідно до статті 47-1 Закону України «Про інформацію», ніхто не може бути притягнутий до відповідальності за висловлення оціночних суджень [7]. Водночас, частиною 2 цієї ж статті передбачено, що оціночними судженнями, за винятком образи чи клевети, є висловлювання, які не містять фактичних даних, зокрема критика, оцінка дій, а також, висловлювання, що не можуть бути витлумачені як такі, що містять фактичні дані, з огляду на характер використання мовних засобів, зокрема, вживання гіпербол, алегорій, сатири. Оціночні судження не підлягають спростуванню та доведенню їх правдивості.

Крім того, згідно з роз'ясненнями, викладеними в абзацах 3-5 пункту 19 постанови пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2009 року № 1 «Про судову практику у справах про захист гідності, честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» [98], відповідно до статті 277 Цивільного кодексу України [229], не є предметом судового захисту оціночні судження, думки, переконання, критична оцінка певних фактів і недоліків, які, будучи вираженням суб'єктивної думки і поглядів відповідача, не можна перевірити на предмет їх відповідності дійсності (на відміну від перевірки істинності фактів) і спростувати, що відповідає прецедентній судовій практиці Європейського суду з прав людини при тлумаченні положень статті 10 Конвенції [48].

Якщо особа вважає, що оціночні судження або думки, поширені в засобі масової інформації, принижують її гідність, честь чи ділову репутацію,

а також, інші особисті немайнові права, вона вправі скористатися наданим їй частини 1 статті 277 Цивільного кодексу України та відповідним законодавством правом на відповідь, а також на власне тлумачення справи (статті 37 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» [65]) у тому ж засобі масової інформації з метою обґрунтування безпідставності поширених суджень, надавши їм іншу оцінку.

Термін «недостовірна інформація» зустрічається у Положенні про Державний реєстр фінансових установ, де недостовірна інформація – дані про невідповідність інформації, що міститься в документах, поданих заявником для набуття статусу фінансової установи та/або внесення змін до інформації, що міститься в Реєстрі, документам (інформації), наявним у Національній комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, за результатами виконання функцій і завдань, визначених законодавством [207]; та у Положенні про порядок проведення перевірок щодо дотримання об'єктами нагляду (оверсайта) вимог законодавства України з питань діяльності платіжних систем в Україні, де недостовірна інформація – інформація, що суперечить даним первинних документів [238].

Звернувшись до тлумачного словника, ми можемо сказати, що «недостовірна інформація – це інформація, яка викликає сумнів щодо правдивості, правильності» [9]. При цьому, С. І. Шимон трактує недостовірну інформацію, як «інформацію про події, явища чи факти, які не мали місця взагалі, або ж її перебіг був спотворений у повідомленні» [239].

У контексті нашого питання, «недостовірна інформація» виступає, як фактичне твердження, оскільки у випадку наявності оціночних суджень, без фактичного підтвердження, «недостовірність» інформації легко спростовується судовим рішенням. Крім того, якщо ця інформація була викладена в образливій формі, яка принижує честь, гідність та ділову репутацію, відповідач може понести відповідальність та відшкодувати моральну (немайнову) шкоду. Позивач, у свою чергу, може обрати варіант захисту свого порушеного права – спростування інформації, право на

відповідь, право на власне тлумачення обставин справи, коментар, репліку та заборона поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права тощо. Тобто позивач, порушуючи питання про спростування недостовірної інформації, повинен розуміти чи містить ця інформація фактичні дані, чи вона представляє собою виключно оціночні судження. Слід підкреслити, що сама процедура спростування інформації не є цивільно-правовою відповідальністю, оскільки відповідальність не має «компенсаційного майнового характеру» [261]. Р. І. Головенко підкреслює, що розміщення спростування де-факто є видом юридичної відповідальності, але в її негативному аспекті [240].

Обов'язковою умовою настання цивільно-правової відповідальності є наявність шкоди, яка була завдана особі в результаті поширення недостовірної інформації та наявність причинно-наслідкового зв'язку між протиправною поведінкою та заподіяною шкодою. Під шкодою, у загальній практиці, розуміються усі ті негативні наслідки, які настають при порушенні або ущемленні належних потерпілому майнових або особистих немайнових прав та благ [241, с. 243]. Причинний зв'язок між оприлюдненою інформацією та шкодою буде лише тоді, коли шкода виступає необхідним, закономірним та неминучим наслідком протиправних дій особи [242].

Важливо підкреслити, що спростування поширеної недостовірної інформації здійснюється незалежно від вини особи, яка її поширила (частина 6 статті 277 Цивільного кодексу).

Право на спростування недостовірної інформації щодо померлої особи належить членам її сім'ї, близьким родичам та іншим зацікавленим особам (частина 2 статті 277) [229].

Важливо, що спростування недостовірної інформації здійснюється таким же чином, як вона була поширена. Якщо недостовірна інформація міститься у документі, то він повинен бути відкликаний, відповідно, якщо вона опублікована у газеті, то оприлюднення також повинне бути представлено у виданні. Якщо ж це неможливо з припиненням діяльності

засобу масової інформації, у якому первинно була опублікована недостовірна інформація, то спростування має бути оприлюднено в іншому засобі масової інформації, за рахунок особи, яка поширила недостовірну інформацію (частини 6-7 статті 277). Найчастіше від подібних дій страждають відомі/медійні особи.

В електронних засобах масової інформації процес спростування інформації має свої особливості і труднощі. Так, спростування недостовірної інформації у мережі Інтернет є складнопідрядним процесом: відповідачем є автор інформаційного матеріалу та власник веб-сайту. У цьому й полягає найголовніша проблема позивача – встановлення особи відповідача [261].

У випадку, коли позивач самотійно не може встановити особу, яка поширила недостовірну інформацію, він може звернутися до суду з заявою про встановлення факту недостовірності цієї інформації та її спростування. При цьому тягар доказування факту недостовірності інформації лягає на позивача, як і витрати, що пов'язані з процесом спростування цієї недостовірної інформації. Але встановлення такого факту можливе виключно у випадку, коли особа, яка поширила недостовірну інформацію, невідома.

У ситуації, коли в процесі розгляду справи особа-поширювач недостовірної інформації стала відома, суд залишає заяву без розгляду і роз'яснює заінтересованим особам, що вони мають право подати позов на загальних підставах (стаття 235 Цивільного кодексу) [261].

Одночасно, у статті 32 Конституції України зазначено, що ніхто не може зазнавати втручання у його особисте та сімейне життя. Як і будь-які інші права людини, це право, згідно з статті 55 Конституції України, захищається судом. Верховний Суд відмічає, що у контексті статті 32 Конституції України судам належить розрізняти справи про захист гідності, честі та ділової репутації шляхом спростування недостовірної інформації від справ про захист інших особистих немайнових прав, зокрема, викладених у статті 270 Цивільного кодексу України, порушених у зв'язку з поширенням про особу інформації, недоторканість якої спеціально захищається

Конституцією та законами України, поширення якої може завдати моральну шкоду навіть у випадку, якщо ця інформація відповідає дійсності і не порочить гідність, честь чи ділову репутацію [261].

У статті 3 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (преси) в Україні» [65] викладена заборона втручання друкованих засобів масової інформації для втручання в особисте життя громадян, крім випадків передбачених законом. Крім того, застереження «крім випадків передбачених законом» свідчить про «не абсолютність» заборони втручання в особисте життя. Зокрема, дозволяється розголошувати конфіденційну інформацію про особу, але лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини (частина 2 статті 32 Конституції України). Враховуючи поширеність електронних мас-медіа, ми вважаємо, що аналогічну норму слід внести до Закону України «Про телебачення та радіомовлення», задля врегулювання питання захисту особистого життя осіб в Інтернет просторі.

Крім цивільно- та конституційно-правової відповідальності в інформаційній сфері, існує ще адміністративна. Вона зумовлена тим, що останні є не лише учасниками суспільних і правових відносин, а й одним з об'єктів державного регулювання [243, с. 9].

У випадку електронних засобів масової інформації, суб'єктами адміністративної відповідальності можуть бути телерадіоорганізації, провайдери програмної послуги, їх керівники та працівники, інші суб'єкти господарської діяльності через суд або шляхом накладення наступних санкцій Національною радою. До них відносяться оголошення попередження; стягнення штрафу; подання до суду справи про анулювання ліцензії на мовлення. Ми погоджуємося з О. А. Вознесенською, яка пропонує закріпити в Законі України «Про телебачення і радіомовлення» нову системи санкцій у вигляді такої ієрархії: оголошення попередження, стягнення штрафу, призупинення дії ліцензії на мовлення, подання до суду справи про анулювання ліцензії на мовлення [13, с. 11].

Враховуючи відсутність глави, присвяченої проступкам у сфері діяльності електронних засобів масової інформації, та наявності більш ніж 20 статей, які регулюють питання порушення законодавства в інформаційній сфері: про електронні ЗМІ (телебачення і радіомовлення), реклами, суспільної моралі, ми пропонуємо внести окрему главу в Кодекс України про адміністративні правопорушення, яка б регулювала питання відповідальності мас-медіа.

Питання кримінальної відповідальності фігурує у випадку дій посадових осіб засобів масової інформації, зокрема, статтями 161, 168, 176, 182 Кримінального кодексу України. Так, наприклад, власник аудіовізуального ЗМІ може бути притягнений до відповідальності за злочини: проти виборчих, трудових й інших особистих прав і свобод людини та громадянина; проти громадської безпеки; проти громадського порядку та моральності; у сфері охорони державної таємниці; проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян [244].

Окрему увагу ми хочемо звернути на відповідальності Інтернет мас-медіа. Наразі не існує жодного нормативно-правового акту, який би врегульовував правила розповсюдження інформації у мережі Інтернет, а реєстрація Інтернет-ЗМІ не передбачена. Отже, очевидно стає неможливість притягнення до відповідальності осіб, які причетні до цих публікацій. Тому природньо, що відсутні належні підстави для вимог щодо спростування неправдивої інформації та компенсації завданої матеріальної і моральної шкоди. Подібна позиція викладена у рішенні Європейського суду з прав людини від 5 серпня 2011 року у справі «Редакція газети «Правоедело» і Штекель Л.І. проти України» [245]. Суд зазначив, що в умовах відсутності законодавства, яке б регулювало спірні правовідносини (поширення інформації у мережі Інтернет) спроба української держави притягнути журналіста або Інтернет-ЗМІ до відповідальності за передрук матеріалу,

раніше опублікованого в Інтернеті, порушує ключове право людини – свободу висловлювати свою думку [246].

Але навіть за відсутності законодавчого закріплення Інтернет-ЗМІ, як електронного засобу масової інформації, ми вважаємо, що вони зобов'язані де-факто нести юридичну відповідальність за порушення норм законодавства з огляду на викладене у минулих розділах.

Підсумовуючи можемо стверджувати, що в умовах незалежної Української держави вітчизняні мас-медіа отримали на законодавчому рівні свободу слова і цензури, політичну і професійну незалежність від державної влади [230].

Значення засобів масової інформації для суспільства і функціонування держави важко переоцінити. Основне завдання ЗМІ, у т.ч. й електронних, полягає в інформуванні людей щодо різних питань життєдіяльності держави й суспільства, що зумовлено потребою забезпечення сталості влади [147].

Саме крізь призму прав і обов'язків розглядаються і за допомогою них здійснюються основні суспільні відносини між електронними засобами масової інформації та громадянським суспільством і державою.

2.3 Гарантії діяльності електронних засобів масової інформації в Україні

Права не становлять реальної цінності без гарантій їх фактичної реалізації. Водночас, конституційні гарантії дійсні лише тоді, коли надійно підтверджені механізмом їх реалізації. Механізмом гарантій прав електронних ЗМІ можна вважати сукупність державних правоохоронних органів, судової системи, численних громадських організацій із захисту свободи слова та незалежних ЗМІ.

Саме наявність гарантій діяльності електронних ЗМІ є фактичною підставою для реалізації їх прав.

Поняття «гарантія» (франц. *garantie* – забезпечити) означає «запорука, умова, яка забезпечує що-небудь» [247, с. 81; 9; 125]. В юридичній літературі під гарантіями прав і свобод розуміють: 1) сукупність суб'єктивних та об'єктивних факторів; 2) систему соціально-економічних, політичних, моральних, юридичних та організаційних передумов, умов, засобів і способів [248, с. 315]. Водночас, є більш чітке визначення гарантій, як «умов, засобів і способів» [249, с. 36], що забезпечують реалізацію та всебічну охорону прав [250].

Ми розуміємо, що гарантії можуть реалізуватися як «засоби та способи» виключно за умови їх нормативного закріплення. Разом з тим, норми права не можуть викликати правові наслідки без наявності правової діяльності. Так, діяльність розуміється як «здійснення суб'єктивних прав на виконання юридичних обов'язків, покладених нормою права на відповідних суб'єктів трудових правовідносин» [251, с. 284].

В юридичній науці гарантії прийнято поділяти на загальні та юридичні.

Загальні гарантії охоплюють усю сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, спрямованих на практичне здійснення захисту суб'єкта правовідносин, на усунення можливих причин і перешкод на шляху здійснення ним своїх прав.

Загальні гарантії поділяються на: економічні; політичні; організаційні [252, с. 96].

Економічні гарантії – це економічний лад суспільства, який на основі визнання і захисту багатоманітних форм власності на засоби виробництва має забезпечувати матеріальні потреби усіх суб'єктів правовідносин.

Політичні гарантії – це ідеологічний плюралізм і свобода політичної діяльності, яка не заборонена чинним законодавством. Політичні гарантії залежать від ступеня демократичності політичного режиму [253, с. 45].

Організаційні гарантії – це систематична організаторська діяльність держави і її органів, посадових осіб, а також органів місцевого

самоврядування, спрямована на створення сприятливих умов для організації та діяльності електронних засобів масової інформації.

Юридичні гарантії представляють собою правові засоби й способи, за допомогою яких створюються, реорганізуються та можуть бути ліквідовані електронні засоби масової інформації.

Юридичні гарантії базуються на положеннях національного законодавства, і у першу чергу, на нормах Конституції України.

Важливу частину національного законодавства також складають міжнародні нормативно-правові акти, ратифіковані Верховною Радою України і які гарантують: різноманітність джерел отримання інформації; незалежність засобів масової інформації від державних органів; право людини незалежно від кордонів виражати, шукати, одержувати й поширювати інформацію та ідеї незалежно від їхнього джерела.

Серед них на особливу увагу заслуговують Європейська конвенція радіомовлення (1948 р.), Декларація про засоби масової інформації та права людини (1970 р.), Декларація щодо основних принципів, що стосуються внеску засобів масової інформації у зміцнення миру та міжнародного взаєморозуміння, у розвиток прав людини та у боротьбу проти расизму і апартеїду та підбурення до війни (1978 р.), Європейська конвенція про транскордонне телебачення (1989 р.) тощо.

Особливого значення для електронних ЗМІ мають юридичні гарантії як специфічний правовий засіб забезпечення реалізації охорони та захисту їх діяльності.

В. Ф. Погорілко під юридичними гарантіями розуміє спеціальні засоби практичного забезпечення прав і свобод... [254, с. 40]. Водночас В. О. Патюлін розглядає «юридичні гарантії» як правові норми, що визначають специфічні юридичні засоби, умови та порядок реалізації прав, юридичні засоби їх охорони та захисту у випадку порушення [255, с. 237].

Ми пропонуємо розрізняти загальні та спеціальні гарантії діяльності електронних ЗМІ. Загальні гарантії – це офіційно закріплений рівень

законності та справедливості у політико-правовій сфері. Утопічною політичною умовою є демократичний режим, що супроводжується відкритістю та гласністю інформації.

Організаційними умовами встановлення законності у сфері електронних ЗМІ є розподіл державної влади по вертикалі (центральної та місцеві органи виконавчої влади) та по горизонталі (законодавча, виконавча, судова влада – стаття 6 Конституції України) і формування між підсистемами державного управління відносин взаємного контролю та стримувань і противаг [45].

Враховуючи вищевикладене, підкреслюємо, що загальні гарантії діяльності електронних ЗМІ можливі виключно за умови: демократизації мас-медіа, як нового соціального інституту; інформаційної відкритості та відсутності цензури; розвитку гласності та громадянського суспільства.

До спеціальних юридичних гарантій діяльності електронних ЗМІ слід віднести: повноту й ефективність юридичних норм; діяльність органів влади по забезпеченню законності у сфері мас-медіа; постійне вдосконалення нормативно-правової бази; забезпечення органами державної влади ефективності заходів юридичної відповідальності.

Водночас, трансформація України у повноцінну демократичну державу проходить шляхом осмислення такого явища, як свобода слова, яке широко пропагується в електронних ЗМІ. Розуміння свободи думки і слова, вільне вираження власних переконань та поглядів – це конституційне право кожного, фундаментальний принцип сучасної демократичної правової держави, якою ми прагнемо стати.

Демократичне суспільство не можна уявити без вільних, незалежних та плюралістичних ЗМІ [256], а тим паче без нових мас-медіа – електронних засобів масової інформації.

У переважній більшості демократичних держав, мас-медіа мають певні переваги, які не мають звичайні громадяни. Такими привілеями є захист від звинувачень у клеветі або розголошення таємниць, доступ до інформації,

пріоритетний доступ на судові засідання, збори представницьких органів влади, урядові брифінги та інші додаткові цивільно-політичні гарантії.

Щодо вітчизняного досвіду, то подібні права в Україні закріплені у Законі України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» [119].

Гарантії діяльності електронних засобів масової інформації безпосередньо реалізуються через спеціального суб'єкта масово-інформаційної діяльності – журналіста. Відповідно до статті 25 Закону України «Про інформацію», гарантіями діяльності засобів масової інформації та журналістів є:

- під час виконання професійних обов'язків журналіст має право здійснювати письмові, аудіо- та відеозаписи із застосуванням необхідних технічних засобів, за винятком випадків, передбачених законом;
- журналіст має право безперешкодно відвідувати приміщення суб'єктів владних повноважень, відкриті заходи, які ними проводяться, та бути особисто прийнятим у розумні строки їх посадовими і службовими особами, крім випадків, визначених законодавством;
- журналіст має право не розкривати джерело інформації або інформацію, яка дозволяє встановити джерела інформації, крім випадків, коли його зобов'язано до цього рішенням суду на основі закону;
- після пред'явлення документа, що засвідчує його професійну належність, працівник засобу масової інформації має право збирати інформацію в районах стихійного лиха, катастроф, у місцях аварій, масових безпорядків, воєнних дій, крім випадків, передбачених законом;
- журналіст має право поширювати підготовлені ним матеріали (фонограми, відеозаписи, письмові тексти тощо) за власним підписом (авторством) або під умовним ім'ям (псевдонімом);
- журналіст засобу масової інформації має право відмовитися від авторства (підпису) на матеріал, якщо його зміст після редакційної правки (редагування) суперечить його переконанням.

- права та обов'язки журналіста, працівника засобу масової інформації, визначені цим Законом, поширюються на зарубіжних журналістів, працівників зарубіжних засобів масової інформації, які працюють в Україні [7].

З вищевикладеного можна зробити висновок, що інформаційний потенціал країни реалізується через вільні електронні засоби масової інформації, шляхом гарантування безперешкодної діяльності журналістів.

На наше переконання, конституційні гарантії права на свободу думки і слова є головною умовою існування демократичної правової держави та демократичного конституційного ладу в Україні. Народ так само потребує свободи електронних засобів масової інформації, як і держава. Влада зацікавлена у незалежних ЗМІ, оскільки вони є безпосереднім інструментом забезпечення плюралізму думок та ідей, зокрема, у політиці. Таким чином мас-медіа дають можливість політичній опозиції заявити про себе у державі.

У свою чергу електронні мас-медіа зобов'язані надавати виключно об'єктивну інформацію, керуватися журналістською етикою та нормами моралі.

У загальному розумінні, демократична держава – це держава, заснована на здійсненні народовладдя шляхом забезпечення прав громадян, їх рівної участі у формуванні державної влади і контролі за її діяльністю [257, с. 115]. Але демократія у державі можлива лише в одному випадку – коли є повноцінна участь громадян у політичних процесах в країні. Останнє є абсолютно неможливим, якщо громадяни не зможуть отримувати інформацію про об'єктивний перебіг речей у суспільстві, про діяльність державної влади.

У сучасних реаліях це стає можливим завдяки запровадженню «електронної країни», яка передбачає доступ усіх мешканців до швидкого Інтернету; пропагування цифрової освіченості населення незалежно від віку; гарантування загальносуспільного доступу до усієї інформації щодо проведення тендерів, закупівель, аукціонів; автоматизація усіх публічних

процесів; надання послуг у електронному вигляді. У такий спосіб, громадяни будуть мати можливість долучатися до прийняття важливих рішень влади через мережу Інтернет, зокрема і до голосування на виборах і референдумах [132].

Ми вважаємо, що «електронна країна» у майбутньому стане камеральною соціальною мережею, яка спровокує довіру громадян до органів державної влади [8].

Головним завданням електронного ЗМІ є об'єктивне висвітлення подій, інформування населення про діяльність органів державної влади, стимулюючи людей у такий спосіб самостійно формувати власне бачення ситуації. Крім того, електронні ЗМІ (через журналістів) забезпечують діалог між владною верхівкою і населенням, коли останні можуть критично оцінювати діяльність державних органів.

Враховуючи, що засоби масової інформації, зокрема й електронні, є обов'язковим елементом розбудови громадянського суспільства, слід підкреслити необхідність їх взаємодії з органами влади. Ця співпраця повинна бути спрямована на захист осіб від посягань на їх честь, гідність і репутацію, що прямо передбачено Конституцією України та Європейською конвенцією з прав людини.

Статтею 32 Конституції України регламентовано заборону втручання в особисте і сімейне життя; не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Кожний громадянин має право знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею. Кожному гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди,

завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації [45].

Водночас, статтею 34 Конституції України кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [45]. Але інформаційні відносини регулюються не тільки вищевказаними статтями Основного Закону, а й Законом України «Про інформацію» [7], Законом України «Про телебачення і радіомовлення» [26] та іншими нормативно-правовими актами. Тобто, кожен з нормативних актів містить у собі гарантії діяльності електронних засобів масової інформації.

Так, Закон України «Про інформацію» є підвалиною інформаційної діяльності в Україні, затверджує інформаційний суверенітет України і визначає можливі правові форми міжнародного співробітництва в інформаційній сфері; у Законі визначені юридичні основи одержання, використання та поширення інформації, її охорона; закріплено право особи на інформацію у всіх сферах державного та суспільного життя; визначено статус учасників інформаційних відносин; Закон регулює порядок доступу до інформації і забезпечення її охорони, а також умови і порядок захисту осіб і суспільства від неправдивої інформації.

Так, під захистом інформації мається на увазі сукупність правових, адміністративних, організаційних, технічних та інших заходів, що забезпечують збереження, цілісність інформації та належний порядок доступу до неї; а інформація – це будь-які відомості та/або дані, які можуть

бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді [7].

У статті 3 Закону України «Про інформацію» зазначено, що інформаційні відносини є суспільними відносинами, які виникають у всіх сферах життя і діяльності суспільства та держави у процесі отримання, використання, поширення та зберігання інформації. Інформаційні відносини керуються основними принципами: гарантованість права на інформацію; відкритість, доступність інформації, свобода обміну інформацією; достовірність і повнота інформації; свобода вираження поглядів і переконань; правомірність одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації; захищеність особи від втручання в її особисте та сімейне життя [7].

Право на доступ до інформації, як гарантія діяльності електронного засобу масової інформації, гарантується органами державної влади, а також органами місцевого і регіонального самоврядування шляхом звітування про свою діяльність; необхідністю створення в державних органах спеціальних підрозділів – інформаційних служб чи систем, які забезпечують в установленому порядку доступ до інформації; вільним доступом суб'єктів інформаційних відносин до статистичних даних, архівів, бібліотечних і музейних фондів (обмеження цього доступу обумовлюються тільки специфікою цінностей і особливими умовами їх збереження, які визначає законодавство); створенням механізму здійснення права на інформацію; здійсненням державного контролю за дотриманням законодавства про інформацію; встановленням відповідальності за порушення законодавства про інформацію [258, с. 49].

Враховуючи обсяг впливу електронних мас-медіа за допомогою інформації на суспільство, державна влада встановила певний режим доступу до неї. Так, інформація поділяється на відкриту та з обмеженим доступом (а вона, у свою чергу, поділяється на конфіденційну й таємну). Закон встановлює, що не підлягають обов'язковому наданню: для ознайомлення за

інформаційними запитами офіційні документи, що містять відомості, визнані у встановленому порядку державною таємницею; конфіденційна; про оперативну і слідчу роботу органів прокуратури, МВС, СБУ, роботу органів дізнання та суду в тих випадках, коли її розголошення може зашкодити оперативним заходам, порушити право людини на справедливий та об'єктивний розгляд її справи, створити загрозу життю або здоров'ю будь-якої особи; інформація, що стосується особистого життя громадян; документи, які становлять внутрішню службову кореспонденцію, якщо вони пов'язані з розробленням напрямів діяльності установи, з процесом прийняття рішень і передують їх прийняттю; інформація, яка не підлягає розголошенню згідно з іншими законодавчими актами [259, с. 22–23].

Законом передбачено оскарження протиправних дій, що вчинені державними органами влади, органами місцевого самоврядування та їх посадовими особами, а також політичними партіями, іншими об'єднаннями громадян, засобами масової інформації державними організаціями, які є юридичними особами, та окремими громадянами, або до органів вищого рівня, або до суду, тобто за вибором того, хто подає скаргу. При цьому оскарження, подане до органів вищого рівня, не є перепорою для подальшого звернення громадянина чи юридичної особи до суду.

Правило, встановлене цією нормою права, не можна розуміти як вимогу обов'язкового оскарження протиправних дій посадових осіб спочатку до органів вищого рівня, а потім – до суду. Безпосереднє звернення до суду є конституційним правом кожного [260, с. 677]. За відомості, які поширені через засоби масової інформації, несе відповідальність автор, орган засобу масової інформації, які ці відомості поширив, а також, у передбачених випадках, відповідна посадова особа цього органу [261].

Наступним нормативним актом, який містить гарантії діяльності електронних засобів масової інформації, є Загальна декларація прав людини і громадянина, де у статті 19 зазначено про створення Міжнародного центру проти цензури [46]. Головним завданням цієї організації є протидія проявам

цензури у всьому світі та контроль за іншими країнами щодо дотримання міжнародних стандартів на захист свободи вираження поглядів та переконань. Вона захищає: інтереси людей, які зазнали фізичного насильства, несправедливо осудженні, переміщення яких було обмежено або їх було несправедливо звільнено; друковані та телерадіомовні засоби масової інформації, які були піддані цензурі, заборонені чи залякані; політичні організації та партії, які були заборонені чи залякані.

Широке проведення політики відкритої інформації у державному секторі визначено у Декларації «Про свободу вираження поглядів та інформації», згідно з якою країни-члени зобов'язалися проводити вищезазначену політику, яка включає в себе доступ до інформації, з метою покращення її розуміння індивідами та підвищення їхньої здатності вільно обговорювати питання економічного, політичного, соціального та культурного життя [262].

Право на доступ до інформації також закріплено у Рекомендації Ради Європи № R (2002)2 «Про доступ до офіційних документів» від 21 лютого 2002 року. Рекомендації містять у своїй структурі принципи, які гарантують право на доступ до інформації:

- кожен у межах юрисдикції країн-членів має право одержувати за запитом інформацію, якою володіють державні органи, крім законодавчих установ та судових органів;
- для забезпечення доступу до інформації мають бути вжиті дієві та належні заходи;
- у доступі до інформації не може бути відмовлено на підставі того, що це не стосується специфічних інтересів особи, яка подає запит на інформацію;
- доступ до інформації має бути забезпечений на рівних засадах;
- питання про задоволення будь-якого запиту інформації має бути вирішене протягом розумного строку;

- державний орган, який відмовляє в доступі до інформації, має пояснити причини відмови згідно з законом або практикою;
- будь-яка відмова у доступі до інформації підлягає переглядові на вимогу [263].

Вищенаведені принципи можуть підлягати лише таким обмеженням, які є необхідними в демократичному суспільстві для захисту законних суспільних інтересів (таких як державна безпека, громадська безпека, громадський порядок, економічний добробут країни, запобігання злочинам або запобігання розголошенню інформації, отриманої конфіденційно) і для захисту таємниці та інших законних особистих інтересів, з урахуванням, однак, специфічних інтересів особи щодо інформації, якою володіють державні установи стосовно неї особисто [264, с. 21].

У контексті викладеного, ми хочемо підкреслити, що погоджуємося з Т. М. Заворотченко, яка зазначає, що електронні засоби масової інформації не мають монополію на право на інформацію; це право належить усім громадянам. Але професія журналіста ґрунтується на професіональному праві шукати, одержувати та поширювати інформацію, а засоби масової інформації вважаються інструментами для реалізації цього права [259, с. 52].

Вищевикладене прямо свідчить про те, що засоби масової інформації мають безумовне значення для розбудови демократичного суспільства, вони є інструментами гарантування прав і свобод людини та громадянина.

2.4 Шляхи вдосконалення правових засад діяльності електронних засобів масової інформації в умовах розбудови громадянського суспільства в Україні

Створення громадянського суспільства стає обов'язковою умовою задля розвитку України в економічній, політичній та соціальних сферах. Разом з тим, громадянське суспільство представляє собою відкрите суспільство у питаннях доступу аудиторії до будь-якої інформації. Можна

сміливо сказати, що існування громадянського суспільства неможливо без відносин в інформаційній сфері. Водночас, комунікативні відносини можуть виникати, як безпосередньо у процесі спілкування особи одна з одною, так і під час користування електронними засобами масової інформації.

На думку Н. І. Матузова, саме незалежні засоби масової інформації – є головним елементом громадянського суспільства. Вони забезпечують прямий зв'язок між владою та населенням, виконують роль посередника і контролюючої інстанції [265, с. 395]. Ми впевнені, що саме незалежні електронні засоби масової інформації є підвалиною розвитку демократичної держави, оскільки тільки вони спроможні озвучувати думки громади та відображати суспільні настрої.

Громадянське суспільство – це інформаційне суспільство. Тому держава повинна забезпечувати циркуляцію інформації, доступ до неї, захист засобів масової інформації від владних чи інших посягань, захищати фізичних та юридичних осіб від зловживань зі сторони мас-медіа, встановлювати високий рівень вимогливості до якості поширюваної інформації [266, с. 26].

Структура громадянського суспільства містить у своєму складі систему засобів масової інформації, як безпосередній інструмент інформаційного забезпечення суспільства. Саме незалежні електронні засоби масової інформації стають «голосом народу» у контексті розбудови демократичної держави – як засіб впливу та контролю над державною владою [267, с. 52].

Електронні засоби масової інформації є повноцінною сферою впливу на суспільну свідомість у векторі політики, економіки, культури та релігії; вони можуть провокувати зміни суспільних настроїв, виховувати патріотизм, мораль, збагачувати особистість, викликати у осіб відчуття суспільної справедливості, брати участь у процесі формування міцної громадянської позиції; у той же час вони володіють руйнівною силою «розпалювання масової ненависті», що робить саме Інтернет-ЗМІ (через відсутність державного контролю) небезпечною зброєю в інформаційній війні.

Ми вважаємо, що електронні засоби масової інформації, як складова громадянського суспільства, є сполучним елементом між суспільством і державною владою. Держава повинна ініціювати створення та поширення науково-пізнавального сегменту інформаційного продукту через мас-медіа. Наразі, останні поступово стають майданчиком для обміну інформацією, зокрема, позитивним/негативним досвідом, джерелом натхнення та ідей. Важливо, що для повноцінного інтелектуального розвитку громадянського суспільства важливо наявність вільного потоку інформації, який спровокує особистісну можливість приймати рішення, аналізувати відомості та робити самостійні висновки.

Електронні засоби масової інформації – це сучасний найвпливовіший інститут громадянського суспільства, тому державна влада зобов'язана підтримувати з ним інформаційно-відкриті відносини, демонструвати скоординованість дій та усіляко співпрацювати.

Разом із тим, демократія прямо залежить від плюралізму громадянського суспільства, як особливого стану громади. Це певний рівень суспільної зрілості, соціальної спільності та справедливості. У демократичному суспільстві інформація є каталізатором стабільного розвитку громади. Наприклад, у сфері економіки втрата інтенсивності інформаційних потоків може дестабілізувати економіку країни (оскільки інформація може бути повноцінним економічним продуктом); механізм державного регулювання та управління (влада втрачає публічність). Електронні засоби масової інформації стають засобами трансляції та лобіювання економічних та соціальних бізнес-інтересів, тому поширення об'єктивної інформації на електронній медіа площині стає поняттям ефемерним.

Задля розбудови громадянського суспільства, електронні засоби масової інформації повинні, насамперед, бути гарантом конституційного права на отримання інформації громадянами України, незалежно від їх соціального рівня, релігії, політичних поглядів – забезпечення доступу до

об'єктивної, повної інформації щодо діяльності державної влади у сферах культури, економіки, освіти та інше. Отже, без громадянського суспільства, яке є безпосередньою аудиторією електронних засобів масової інформації, не може існувати сприятливе середовище для незалежних та вільних електронних ЗМІ.

Демократичне суспільство характеризується можливістю кожного приймати участь у процесі обговорення суспільних та державних процесів. Але виключно проінформована особа може сформулювати власну думку, зробити вибір та «мати» активну громадянську позицію. Отже, вектор вдосконалення правових засад діяльності електронних засобів масової інформації опосередковано повинен бути спрямований на побудову громадянського суспільства у тісній взаємодії з мас-медіа.

Необхідність нормативно-правового регулювання діяльності електронних засобів масової інформації розуміється, як поєднання дієвих гарантій свободи мас-медіа й ефективний механізм стримування та обмежування свободи ЗМІ для забезпечення вільної та незалежної суспільної думки, й недопущення зловживання свободи електронних медіа. Так, демократична держава без розвинутого громадянського суспільства не може існувати. Задля розвитку останнього необхідні норми права, які сформулюють структурну основу для вільного функціонування електронних ЗМІ.

Українська нормативно-правова база стосовно діяльності ЗМІ характеризується хаотичним виокремленням деяких електронних засобів масової інформації – телебачення та радіо, як аудіовізуальних медіа, і повною відсутністю нормативного регулювання сучасного мас-медіа – Інтернету. Україна неналежним чином забезпечує конституційно-правове регулювання медіа-сфери, передусім, через повільну адаптацію та реформування усієї правової системи, яка не відповідає тенденціям світової глобалізації, а отже, й є неефективною.

Першим кроком на шляху вдосконалення правових засад діяльності електронних засобів масової інформації в умовах розбудови громадянського

суспільства в Україні, стало б прийняття єдиного кодифікованого акту, що регулював би усю інформаційну сферу, зокрема, й діяльність електронних засобів масової інформації.

Ідея кодифікації з'явилася ще після виходу книги «Інформаційне права» В. О. Копилова, який, розглядаючи питання основи інформаційних правовідносин, увів поняття інформаційної сфери [268, с. 27], яка, на нашу думку, потребує комплексного врегулювання. В Україні існують усі умови задля систематизації інформаційного законодавства на рівні Інформаційного кодексу.

Проект Інформаційного кодексу був затверджений численними постановами Верховної Ради України, розпорядженнями Кабінету Міністрів України та іншими органами влади. Регламентувалося це Законом України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» та «Стратегією розвитку інформаційного суспільства в Україні». Але за увесь час розробки строки неодноразово переносилися. Тобто ідея створення Інформаційного кодексу, так і залишилася не реалізованою. У цьому контексті Т. М. Слінько стверджує, що законодавство України, яке регулює інформаційну сферу не є достатньо розвинутим [269, с. 34].

І. В. Людвик виокремлює цілу низку проблем, пов'язаних із діяльністю електронних засобів масової інформації: велика кількість законів та підзаконних нормативних актів у сфері діяльності ЗМІ ускладнює їх пошук, аналіз та узгодження для практичного застосування; застарілість законодавчих актів про ЗМІ та їх неузгодженість з положеннями Конституції України і між собою; відсутність легальної чіткої ієрархічної єдності законів, що викликає суперечливе тлумачення при застосуванні правових норм у практиці; декларативний характер багатьох із законодавчих актів про ЗМІ за відсутності дієвих юридичних механізмів реалізації їх приписів; термінологічна неузгодженість законодавчих актів про ЗМІ; невідповідність ранніх законодавчих актів про ЗМІ міжнародним стандартам у галузі свободи

слова; відсутність єдиного кодифікованого законодавчого акта у сфері інформаційного права, розділ чи підрозділ якого узагальнював би нормативні положення законодавства про ЗМІ тощо [270, с. 142–143]. Тобто, наше законодавство, на превеликий жаль, є неповним та фрагментарним, що у подальшому викликає появу значної кількості проблем в інформаційній сфері щодо функціонування електронних ЗМІ.

Б. А. Пережнюк підкреслює необхідність системного підходу до наукового обґрунтування важливості кардинального розширення правового поля функціонування ЗМІ, з урахуванням об'єктивних закономірностей управління та адаптації міжнародного досвіду до національного законодавства України [271, с. 110].

Водночас, існують діаметрально протилежні думки з цього приводу – В. Н. Кушакова стверджує, що наразі потрібні базові закони, а не кодекс [272]; М. С. Демкова вважає, що на цій стадії розвитку правової інформаційної бази прийняття кодексу є недоцільним [273, с. 148].

Ми, наразі, вважаємо, що Інформаційний кодекс України – це шлях до дієвого функціонування інформаційної сфери, оскільки він зміг би ефективно врегулювати питання діяльності усіх видів засобів масової інформації; окреслити статус інформації, що поширюється ними; виокремити відповідальність мас-медіа та журналіста за поширення суб'єктивної інформації; регламентувати процес реєстрації ЗМІ; окреслити коло суб'єктів інформаційних відносин, враховуючи їх законні інтереси та права; сформулювати єдиний підхід щодо регламентації інформаційних відносин; сформувати єдиний понятійний апарат. Прийняття подібного нормативно-правового акту значно полегшило б життя усієї медіа-сфери. Тому ми пропонуємо власну концепцію та структуру майбутнього Інформаційного кодексу.

Розроблення проекту Інформаційного кодексу повинно бути здійснено Державним комітетом телебачення і радіомовлення України. Склад робочої групи з підготовки проекту повинен затверджуватися розпорядженням

Кабінету Міністрів України із залученням керівників міністерств та відомств, голів комітетів Верховної Ради України, народних депутатів, відомих українських та міжнародних експертів в інформаційній сфері.

Реалізація Концепції Інформаційного кодексу передбачає відповідне нормативно-правове та науково-методичне забезпечення. Нормативно-правове забезпечення реалізації Концепції Інформаційного кодексу відбуватиметься шляхом розроблення та прийняття на її основі Інформаційного кодексу, внесення змін до законів та підзаконних актів щодо регулювання питань інформаційної сфери. Науково-методичне забезпечення здійснюється шляхом проведення наукових досліджень, які посприяють ефективному нормативно-правовому врегулюванню інформаційного законодавства України.

Структурно Інформаційний кодекс України має складатися з преамбули, прикінцевих положень та семи розділів.

Перший розділ «Основні засади інформаційної діяльності» буде містити главу 1 «Загальні положення», яка традиційно розкриє зміст основних понять в інформаційній сфері (інформація, інформаційний простір, інформаційна безпека, кібернетична безпека, засоби масової інформації, електронні засоби масової інформації, Інтернет-ЗМІ, соціальна мережа тощо), визначать місце Інформаційного кодексу у системі нормативно-правових актів України; главу 2 «Основні напрями та форми участі держави і місцевого самоврядування в інформаційній сфері», яка визначить головний вектор інформаційної політики України, що спрямована на узгодження державою прогресивних змін у формуванні довготривалих перспектив співпраці суб'єктів інформаційних відносин та державної влади; главу 3 «Обмеження монополізму», яка визначить позицію держави щодо обмеження монополізму та забезпечення добросовісної конкуренції в інформаційній сфері.

Другий розділ «Об'єкти інформаційних відносин» буде розкривати головні властивості інформації, зокрема, глави, які будуть присвячені її видам, формам подання.

Третій розділ «Суб'єкти інформаційних відносин» буде містити глави: 1 «Діяльність друкованих засобів масової інформації»; 2 «Діяльність електронних засобів масової інформації», яка буде містити правові засади діяльності телебачення, радіомовлення, Інтернет-ЗМІ, їх права та обов'язки; 3 «Діяльність інформаційних агентств»; 4 «Регулювання рекламної діяльності»; 5 «Регулювання електронної торгівлі»; 6 «Регулювання дистанційного навчання».

Четвертий розділ, на нашу думку, має бути присвячений питанню «Регулювання інтелектуальної власності», оскільки Україна є державою зі значним науково-технічним потенціалом, який слід охороняти.

П'ятий розділ «Відповідальність за порушення інформаційного законодавства України» буде визначати санкції за правопорушення в інформаційній сфері.

Шостий розділ «Інформаційна безпека» буде характеризувати інформаційну безпеку як складову національної безпеки України.

І сьомий розділ – «Прикінцеві положення».

Окрім неналежного нормативно-правового забезпечення електронних засобів масової інформації, демократичному суспільству загрожує концентрація медіа-сфери «в одних руках». Подібне підриває конституційно-правові основи свободи слова та незалежності ЗМІ, провокує маніпуляцію суспільною думкою у корисливих цілях (наприклад, у випадках політичної агітації чи лобіювання будь-якої ідеї).

Монополія та концентрація ринку медіа сфери прямо суперечить конституційному принципу свободи слова та плюралізму думок. Це напряду стосується і України, оскільки відповідно до статті 15 Основного Закону, суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності.

Проаналізувавши зарубіжний досвід стосовно вирішення проблеми монополії та концентрації засобів масової інформації в демократичних країнах, Г. Г. Почепцов пропонує наступні шляхи розв'язання даної проблеми: введення на законодавчому рівні обмеження на право власності у медіа-сфері (США, Велика Британія), встановлення обмеження щодо кількості ліцензій/дозволів у однієї особи (Велика Британія, Франція), визначення обмеження прямої та непрямої участі в акціонерному капіталі іноземних осіб або компаній (Франція) [274, с. 9].

Водночас, монополія – це виключне право у будь-якій сфері діяльності держави, організації, фірми тощо. Окрім того, це господарські об'єднання, які здійснюють контроль над ринками завдяки концентрації матеріальних та фінансових ресурсів, науково-технічного потенціалу з метою отримання монопольного прибутку. Основними формами монополій є картелі, синдикати, трести, концерни [275]. Водночас, ми вважаємо, що не слід ототожнювати поняття монополії інформації та монополії ЗМІ. Останнє передбачає право на обмін, купівлю та продаж акцій медіа-компаній, а отже фактично не загрожує свободі інформаційних потоків.

Монополістична конкуренція виникає за умов, коли на ринку існує певна кількість продавців схожих товарів та послуг. Продукція диференціюється, а кожний товар поставляється виключно однією фірмою. Монополістична конкуренція, за якою конкуруючі виробники пропонують різні однотипні товари для різних категорій споживачів при обмеженому різноманітті самих товарів, характеризує ринок FM-радіо, деякі сектори журнальної індустрії (жіночі, чоловічі журнали, щотижневики телепрограм). Для монополії характерна ситуація, коли існує єдиний виробник продукції або продавець товарів чи послуг, який здійснює повний контроль за економічними силами, які діють на ринках [276, с. 82].

У свою чергу конкуренція невідворотно тягне за собою концентрацію ЗМІ. На наше переконання, процес побудови бізнес структури у медіа-сфері повинен повністю відчужуватися від ідеї «власність=управління». Основна

ціль засобів масової інформації, як бізнесу, отримання прибутку, освоєння нових ринків та комерційний успіх, а не маніпулювання верствами населення у процесі інформаційної війни.

Тому природно, що держава ворожо розглядає ідею монополізації, зокрема, Законом України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» [65] визначено, що монополізації можуть протистояти виключно прозорі відносини у медіа-сфері – повний доступ до інформації щодо власників цих структур. Наразі, у заяві про державну реєстрацію вказуються особи, які мають пряму та/або опосередковану істотну участь у юридичній особі чи можливість значного або вирішального впливу на управління та/або діяльність юридичної особи, у тому числі відносини контролю між усіма особами в ланцюгу володіння корпоративними правами щодо цієї юридичної особи, а також визначити кінцевого бенефіціарного власника [277]. Можна дійти до висновку, що ідея монополізації сфери електронних засобів масової інформації загалом є згубною для української інформаційної сфери, та підлягає обмеженню задля забезпечення добросовісної конкуренції у медіа сфері.

Наступним кроком удосконалення нормативно-правового регулювання діяльності електронних ЗМІ, стане введення поруч з державним контролем саморегулювання у медіа сфері. На думку деяких фахівців, ЗМІ вже готові до функціонування подібного інституту саморегулювання [13, с. 47].

Найголовнішою проблемою реалізації ідеї саморегулювання є відсутність нормативно-правової бази, яка б чітко визначала статус подібних саморегулюючих організацій, сформувала понятійний апарат щодо саморегулювання та його мети [278].

Саморегулювання є повноцінною альтернативою державному регулюванню. Адже є питання діяльності електронних засобів масової інформації, які чітко регламентовані правовими нормами. Водночас, у випадках недостатнього врегулювання, та чи інша ситуація може по-різному тлумачитися – слід віддати вирішення питання самому мас-медіа, а вони,

натомість, самостійно розробити ці правила та у подальшому їх дотримуватися [278].

У ситуації з нескінченним розвитком новітніх технологій, наша нормативна база є відносно сталою та не встигає за глобалізацією. Отже, саморегуляція стане повноцінною заміною адаптивному законодавству, коли норми права не встигають пристосуватися до нових інформаційних медіа-структур.

Подібний процес саморегуляції слід розпочати зі збагачення Кодексу етики українського журналіста [279] новими етичними правилами поведінки та виведення його на новий нормативно-правовий рівень, реєстрація його як повноцінного юридичного акту.

Нині оптимальним рішенням є запровадження саморегулювання, тому залишається питання професійної компетенції та моральної відповідальності журналістів саме перед суспільством [280].

У подальшому, після прийняття вищезазначеного кодексу, державна влада повинна делегувати повноваження самоконтролю органам саморегулювання, задля контролю за дотриманням норм журналістської етики у процесі діяльності електронних засобів масової інформації.

Ми вважаємо, що відсутність правових вимог щодо питань журналістської етики є передумовою порушення цих стандартів. Громадський осуд – не є дієвим механізмом впливу на електронні засоби масової інформації, тому законодавча база потребує нормативно-правового акту, який би регламентував саморегуляцію журналістів. Ми пропонуємо прийняти Закон України «Про журналістську етику та саморегулювання».

Існує справжня проблема регулювання діяльності Інтернет-ЗМІ. Як було зазначено, чинне законодавство виокремлює лише два аудіовізуальних ЗМІ: телебачення та радіомовлення. Враховуючи, що відсутня будь-яка база нормативно-правового регулювання діяльності Інтернет-медіа, виникає ціла низка проблем: 1) відсутність можливості забезпечення для Інтернет-журналістів прав і гарантій, пов'язаних із професійною журналістською

діяльністю (зокрема, при отриманні інформації, збереженні таємниці авторства та джерел інформації, зверненні до спеціалістів при перевірці одержаних інформаційних матеріалів тощо); 2) можливість появи в середовищі Інтернет-ЗМІ видань, які своєю діяльністю (наприклад – робота з інформацією, що порушує основні права і свободи людини) дестабілізують роботу всього середовища Інтернет-ЗМІ [281].

Підтримуємо думку І. В. Людвик щодо існування потреби у правовому регулюванні відповідних суспільних відносин, які виникають з приводу діяльності Інтернет-ЗМІ, адже, з одного боку, забезпечення конституційного права громадян на інформацію, а з іншого – недопущення зловживання таким правом спричиняють доцільність формування чітких правил поведінки учасників суспільних інформаційних відносин [117, с. 148].

Водночас, наразі, відсутній який-небудь світовий досвід у питаннях саморегулювання світової мережі.

Західні науковці сформували дві підходи регулювання інформаційної діяльності у мережі Інтернет: східний та західний підхід. Східний підхід передбачає більш жорсткий контроль з боку держави над інформаційними правовідносинами. Західний підхід – це абсолютний принцип свободи користування інформаційними ресурсами, лавірування між існуючою нормативно-правовою базою та інструментами саморегуляції, регулювання державою виключно найважливіших положень, які стосуються загальних принципів, технічних стандартів інформаційної діяльності, а також чіткого визначення що саме незаконне як в режимі оффлайну, так і в режимі онлайну[282]. Природно, що українська медіа-сфера тяжіє до західного підходу.

Ми вважаємо, що саморегуляція вирішить багато проблем регулювання електронних засобів масової інформації, зокрема, їх процес реєстрації. Так, українські засоби масової інформації мають свободу слова, свободу від цензури, політичну та професійну незалежність від державної влади, проте вони не мають стійкої матеріальної бази для вільної та самостійної

діяльності, тобто наразі ми не маємо чіткого правового механізму забезпечення та реалізації прав і свобод мас-медіа [283, с. 241].

Процес саморегулювання може стосуватися і проблеми реєстрації електронних засобів масової інформації у мережі Інтернет. Запровадивши добровільну реєстрацію останніх, законодавець зможе опосередковано контролювати цей медіа-ринок. Чимало газетних видань розпочинали свою діяльність паралельно: друковане видання та мережева версія. Але через фінансову нестабільність, ідеологічні переконання (економія паперу задля екології) чи через стереотипну економію, друковане видання закривали, залишаючи виключно сайт, як інформаційний майданчик обміну новинами. На наше переконання, задля контролю подібних локальних електронних ЗМІ, які перейшли з офіційного друкованого варіанту на Інтернет-версії, слід ввести можливість добровільної реєстрації.

Щоб заохотити видання, держава може запропонувати їм податкові пільги, бюджетну допомогу та державну підтримку. У подальшому все це, з одного боку дасть змогу розвиватися електронним мас-медіа, а з іншого – надасть державній владі інформацію про них та обсяг їх інформаційного потоку.

Отже, на даному етапі держава робить значні кроки у напрямку реформування інформаційної сфери, але у процесі реалізації прав та обов'язків, вирішення проблем, засоби масової інформації залишаються сам на сам.

Висновки до Розділу 2.

За підсумками дослідження конституційно-правових засад діяльності електронних засобів масової інформації в Україні було досягнуто таких результатів:

1. Чинним законодавством чітко визначений лише порядок створення, реорганізації та ліквідації друкованих засобів масової інформації. У той же час аналогічні приписи для електронних ЗМІ відсутні.

2. Структура суб'єктів-учасників у процесі доставки кінцевому споживачу інформації складається з «автора аудіовізуального контенту», «посередників», «споживачів аудіовізуального контенту». Крім того, термін «посередники» може включати «власників прав на аудіовізуальний контент», «контент-агрегатора» і «контент-провайдерів»;

3. Електронний засіб масової інформації, в особі Інтернет-ЗМІ, розпочинає свою діяльність не з моменту створення веб-сайту або веб-додатку, а з моменту використання вищезазначеної інформаційної платформи, як «контент-агрегатора» або/і «контент-провайдера» для поширення «автором аудіовізуального контенту» через/без «посередників» аудіовізуального контенту «кінцевим споживачам»;

4. Акаунт у соціальних мережах чи блог не потребують реєстрації, як юридична особа, а відтак ми не вбачаємо можливим у подальшому реорганізувати ЗМІ у межах традиційного розуміння «припинення юридичної особи». Водночас, де-факто у світі вже склалася певна практика щодо процесу передачі прав та обов'язків до правонаступників, зокрема, ще у 2015 році найвідоміша соціальна мережа Facebook запропонувала нову функцію – «довірений контакт», яка передбачає можливість користувачу обрати собі довірену особу, у розпорядження якої перейде його сторінка після смерті. Ми вважаємо, що подібний процес і є фактичною реорганізацією Інтернет-ЗМІ, як електронного засобу масової інформації;

5. Процес ліквідації Інтернет-ЗМІ залежить від двох факторів: автора інформації та мережевого майданчика, де ця інформація поширюється

(контент-агрегатора» або/і «контент-провайдера»). Ліквідація здійснюється через знищення того чи іншого елемента – смерті особи та, наприклад, відсутності «заповіту» акаунту іншій особі, як у мережі Facebook, чи припинення діяльності веб-сайту;

6. Телерадіоорганізацією є зареєстрована у встановленому законодавством порядку юридична особа, яка на підставі виданої Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення ліцензії на мовлення створює або комплектує та/чи пакетує телерадіопрограми і/або передачі та розповсюджує їх за допомогою технічних засобів мовлення; телерадіоорганізація є повноцінним суб'єктом господарювання, а форма її господарювання – це юридична особа, діяльність якої стосується виключно комплектування та/чи пакетування телерадіопрограми і/або передачі та розповсюдження їх за допомогою технічних засобів мовлення. Здійснювати свою діяльність вона може лише за наявності ліцензії, яку видає Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення. Але діяльність телерадіоорганізацій здійснюється на межі господарської та інформаційної діяльності, відповідно створення електронного засобу масової інформації здійснюється у двох площинах – господарській та інформаційній.

Телерадіокомпанія повинна дотримуватися законодавства України та вимог ліцензії; виконувати рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення та судових органів; поширювати об'єктивну інформацію; не створювати перешкод у передачі та прийманні програм інших телерадіоорганізацій, функціонуванні засобів телекомунікації; дотримуватися вимог державних стандартів і технічних параметрів телерадіомовлення; попереджати телеглядачів про те, що її програми є платними; виконувати правила рекламної діяльності і спонсорства, встановлені законодавством; з повагою ставитися до національної гідності, національної самобутності і культури всіх народів; зберігати у таємниці, на підставі документального підтвердження, відомості про особу, яка передала інформацію або інші матеріали за умови нерозголошення її імені; не

поширювати матеріали, які порушують презумпцію невинуватості підозрюваного, обвинуваченого або упереджують рішення суду; не розголошувати інформацію про приватне життя особи без її згоди, якщо ця інформація не є суспільно необхідною.

Процедурі державної реєстрації телерадіоорганізації відповідно до Правил ведення Державного реєстру телерадіоорганізацій України підлягають суб'єкти господарювання, які отримали ліцензію Національної ради з питань телебачення і радіомовлення (п.1.1 Правил). Так, суб'єкти господарювання, телерадіоорганізації не можуть здійснювати свою діяльність за відсутності ліцензій Національної ради, але можуть зареєструватися, як суб'єкти інформаційної діяльності за власним бажанням (п. 1.2 Правил);

7. Канали мовлення, мережі мовлення та телемережі, які передбачають використання радіочастотного ресурсу України, створюються та/або територіально змінюються за рішенням Національної ради відповідно до Плану використання радіочастотного ресурсу України та Плану розвитку. Визначення можливості та умов користування радіочастотним ресурсом України для потреб телерадіомовлення здійснюється лише за замовленням Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення;

8. Права та обов'язки електронних ЗМІ, як правило, реалізуються через своїх працівників/журналістів. При цьому в основі діяльності електронних ЗМІ лежить право вільно отримувати, використовувати, поширювати (публікувати) та зберігати інформацію.

Отже журналіст є безпосереднім суб'єктом створення новинного продукту; професійна приналежність журналіста, його правовий статус може підтверджуватися як посвідченням чи прес-картою, виданою редакцією ЗМІ, так і прес-картою, виданою профспілкою. Якщо блогер чи фрілансер не має змоги отримати прес-карту від редакції ЗМІ, він може отримати її від профспілки. Для того щоб отримати Міжнародну професійну картку журналіста слід мати їхній членський квиток НСЖУ, а також подати заяву

відповідного змісту, власні фото, ксерокопію перших сторінок закордонного паспорта та сплатити відповідний грошовий внесок;

9. У контексті світової глобалізації, суттєво збільшується кількість майданчиків для трансляції інформаційної продукції, і, відповідно, формуються нові форми взаємовідносини між різними засобами масової інформації, зокрема електронними. Нові мас-медіа якісно доповнюють як один одного, так і традиційні ЗМІ. Все це спричиняє трансформацію українського медіапростору, шляхом конвергенції усіх різновидів медіа;

З огляду телерадіокомпанії та Інтернет-медіа входять до однієї системи електронних засобів масової інформації й виконують однотипні інформаційні функції, то їх права та обов'язки є подібними, а в деякій частині навіть аналогічними, що можна вивести із норм чинного законодавства. Мас-медіа мають вільний доступ до даних статистики, архівів, бібліотек та музейних фондів, а їхні запити на доступ до офіційних документів публічного характеру мають задовольнятися безумовно. Обмеження цього права електронного ЗМІ можливе виключно у випадках прямо передбачених законом; ЗМІ має право не розкривати джерело інформації (це може відбутися виключно за рішенням суду).

10. Право на інформацію, як гарантія діяльності електронного засобу масової інформації, забезпечується органами державної влади, а також органами місцевого і регіонального самоврядування шляхом звітування про свою діяльність; необхідністю створення в державних органах спеціальних підрозділів – інформаційних служб чи систем, які забезпечують в установленому порядку доступ до інформації; вільним доступом суб'єктів інформаційних відносин до статистичних даних, архівів, бібліотечних і музейних фондів (обмеження цього доступу обумовлюються тільки специфікою цінностей і особливими умовами їх збереження, які визначає законодавство); створенням механізму здійснення права на інформацію; здійсненням державного контролю за дотриманням законодавства про

інформацію; встановленням відповідальності за порушення законодавства про інформацію;

11. Українська нормативно-правова база стосовно діяльності ЗМІ характеризується хаотичним виокремленням деяких електронних засобів масової інформації – телебачення та радіо, як аудіовізуальних медіа, і повною відсутністю нормативного регулювання сучасного мас-медіа – Інтернету. Україна неналежним чином забезпечує конституційно-правове регулювання медіа-сфери, передусім, через повільну адаптацію та реформування усієї правової системи, яка не відповідає тенденціям світової глобалізації;

12. Задля вдосконалення нормативно-правової бази інформаційної сфери слід прийняти «Інформаційний кодекс України», оскільки він зміг би ефективно врегулювати питання діяльності усіх видів засобів масової інформації; окреслити статус інформації, що поширюється ними; виокремити відповідальність мас-медіа та журналіста за поширення суб'єктивної інформації; регламентувати процес реєстрації ЗМІ; окреслити коло суб'єктів інформаційних відносин, враховуючи їх законні інтереси та права; сформулювати єдиний підхід щодо регламентації інформаційних відносин; сформувати єдиний понятійний апарат.

Результати дослідження, викладені у Розділі 2, відображено у наступних публікаціях автора: [234, с. 46–49], [264, с. 18–21], [266, с. 25–27]; [267, с. 51–53].

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і вирішення наукового завдання, що полягає у формуванні цілісної концепції конституційно-правових засад регулювання організації та діяльності електронних ЗМІ. Основні науково-теоретичні, методологічні та практичні результати дослідження викладені у наступних висновках:

1. Дослідження нормативно-правової бази, що регламентує діяльність ЗМІ в Україні показало, що чинне законодавство не оперує поняттям «електронний засіб масової інформації». Найбільш близьким за значенням терміном, що використовується у законодавстві є термін «аудіовізуальний засіб масової інформації», під яким, відповідно до Закону України «Про інформацію», розуміють організацію, яка надає для масового приймання споживачами аудіовізуальну інформацію, передану у вигляді електричних сигналів і прийняту за допомогою побутових електронних пристроїв. На часткову синонімічність зазначених термінів свого часу вказувало й Положення про порядок використання засобів масової інформації, для проведення передвиборної агітації під час виборів Президента України у 1999 р., яке до аудіовізуальних ЗМІ відносило радіомовлення, телебачення, кіно та мережу Інтернет.

З огляду на зазначене, пропонується визначати «електронний засіб масової інформації» як юридичну особу (організацію), діяльність якої спрямована на виробництво і швидкісну передачу інформаційної продукції публічного характеру для необмеженої кількості споживачів, яка функціонує шляхом безперервного використання електронної чи електромеханічної енергії для донесення інформації до споживачів (аудиторії).

2. У контексті світової глобалізації, суттєво збільшується кількість майданчиків для трансляції інформаційної продукції, і, відповідно, формуються нові форми взаємовідносини між різними засобами масової інформації, зокрема електронними. Нові мас-медіа якісно доповнюють один одного та вже традиційні види ЗМІ. Все це спричиняє трансформацію

українського медіапростору, шляхом конвергенції усіх різновидів медіа.

На даний час систему електронних засобів масової інформації складає видова тріада суб'єктів, що представляє собою сукупність теле-, радіо- та Інтернет-медіа.

До критеріїв класифікації електронних засобів масової інформації, зокрема, слід віднести спосіб поширення даних (ефірні, кабельні, мережеві (Інтернет-ЗМІ)); територію поширення інформації (державні, обласні, місцеві); спосіб збирання/поширення інформації (радіо-, теле-, кінозасоби, відеозапис, звукозапис, інтернет-засоби); різновид форми власності (державні, комунальні, приватні, суспільні, змішані).

У свою чергу Інтернет-ЗМІ поділяються на суто мережеві, паперово- та аудіовізуально-мережеві, мережево-аудіовізуальні та мережево-паперові.

3. Під поняттям «соціальна мережа» слід розуміти підвид Інтернет-ЗМІ, який належить до системи електронних ЗМІ; спеціальний сучасний канал медіакомунікації, що являє собою організацію (юридичну особу), з необмеженим аудиторним колом споживачів, функціонує виключно за допомогою мережі Інтернет та додаткових «засобів-приймачів» (телефон, планшет, ноутбук та ін.), та є «джерелом» реалізації конституційних прав.

4. Сформована система принципів діяльності електронних ЗМІ, яка складається з загальних та спеціальних принципів. Загальними принципами є: принцип свободи слова, заборони цензури, протидії концентрації електронних ЗМІ в одних руках, захисту осіб від небезпечного контенту, захисту авторських та суміжних прав, принцип заборони реклами спонсорства та стимулювання продажу тютюнових виробів. Одним із основоположних спеціальних принципів пропонується вважати принцип безпеки кіберпростору, який опосередковує певний стан віртуального інформаційно-комунікаційного середовища, яке держава, суспільство і людина повинні захищати, шляхом запобігання негативного впливу інформації на життєво важливі суспільні інтереси особи онлайн.

5. Запропоновано авторський варіант системи конституційних функцій

електронних ЗМІ, що складається з загальних (характерних для усіх ЗМІ), родових (притаманних лише електронним ЗМІ) та спеціальних функцій (притаманних окремим видам електронних ЗМІ).

Встановлено, що функції електронних засобів масової інформації характеризують сутність мас-медіа, як обов'язкового елементу побудови демократичного суспільства, і специфічного механізму впливу, як на громадськість, так і на державну владу.

6. найбільш поширеною світовою практикою є закріплення на рівні конституції свободи вираження поглядів та думок, як першооснови побудови демократичного суспільства та організації й діяльності ЗМІ (у тому числі й електронних). Крім конституції, діяльність ЗМІ як в Україні, так і за кордоном регулюється законами та значним масивом підзаконних правових актів, що свідчить про намагання влади забезпечити дієвість цих інституцій.

З огляду на наявність реальних загроз кіберсфері, в Україні існує спеціальне правове регулювання протидії кіберзагрозам, яке використовується, зокрема, як умова належної діяльності електронних засобів масової інформації в умовах гібридної війни. Разом з тим існує нагальна потреба розробки та прийняття в Україні кодифікованого акту – Інформаційного кодексу України, який дозволить сформувати єдиний підхід щодо регламентації інформаційних відносин.

7. Чинним законодавством чітко визначений лише порядок створення, реорганізації та ліквідації друкованих засобів масової інформації. У той же час аналогічні приписи для електронних ЗМІ відсутні. Разом з тим, ряд інституційних характеристик електронних засобів масової інформації дозволяє констатувати, що:

а) електронний засіб масової інформації, в особі Інтернет-ЗМІ, розпочинає свою діяльність не з моменту створення веб-сайту або веб-додатку, а з моменту використання вищезазначеної інформаційної платформи, як «контент-агрегатора» або/і «контент-провайдера» для поширення «автором аудіовізуального контенту» через/без «посередників»

аудіовізуального контенту «кінцевим споживачам»;

б) акаунт у соціальних мережах чи блог не потребують реєстрації, як юридична особа; також ми не вбачаємо можливим у подальшому реорганізувати ЗМІ у межах традиційного розуміння «припинення юридичної особи». Але де-факто у світі вже склалася певна практика щодо процесу передачі прав та обов'язків до правонаступників, зокрема, ще у 2015 році найвідоміша соціальна мережа Facebook запропонувала нову функцію – «довірений контакт», яка передбачає можливість користувачу обрати собі довірену особу, у розпорядження якої перейде його сторінка після смерті. Ми вважаємо, що подібний процес і є фактичною реорганізацією Інтернет-ЗМІ, як електронного засобу масової інформації.

в) процес ліквідації Інтернет-ЗМІ залежить від двох факторів: автора інформації та мережевого майданчика, де ця інформація поширюється (контент-агрегатора» або/і «контент-провайдера»). Отже, ліквідація здійснюється через знищення того чи іншого елемента – смерті особи (та, наприклад, відсутності «заповіту» акаунту іншій особі, як у мережі Facebook) чи припинення діяльності веб-сайту.

г) телерадіоорганізація – це зареєстрована у встановленому законодавством порядку юридична особа, яка на підставі виданої Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення ліцензії на мовлення створює або комплектує та/чи пакетує телерадіопрограми і/або передачі та розповсюджує їх за допомогою технічних засобів мовлення; телерадіоорганізація є повноцінним суб'єктом господарювання, а форма її господарювання – це юридична особа, діяльність якої стосується виключно комплектування та/чи пакетування телерадіопрограми і/або передачі та розповсюдження їх за допомогою технічних засобів мовлення. Здійснювати свою діяльність вона може лише за наявності ліцензії, яку видає Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення. Але діяльність телерадіоорганізацій здійснюється на межі господарської та інформаційної діяльності, відповідно створення електронного засобу масової інформації

здійснюється у двох площинах – господарській та інформаційній.

д) канали мовлення, мережі мовлення та телемережі, які передбачають використання радіочастотного ресурсу України, створюються та/або територіально змінюються за рішенням Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення відповідно до Плану використання радіочастотного ресурсу України та Плану розвитку каналів мовлення, мереж мовлення та телемереж. Визначення можливості та умов користування радіочастотним ресурсом України для потреб телерадіомовлення здійснюється лише за замовленням Національної ради.

8. З огляду телерадіокомпанії та Інтернет-медіа входять до однієї системи електронних ЗМІ й виконують однотипні інформаційні функції, то їх права та обов'язки є подібними, а в деякій частині навіть аналогічними, що можна вивести із норм чинного законодавства.

Права та обов'язки електронних ЗМІ, як правило, реалізуються через своїх працівників/журналістів. При цьому в основі діяльності електронних ЗМІ лежить право вільно отримувати, використовувати, поширювати (публікувати) та зберігати інформацію.

Мас-медіа мають вільний доступ до даних статистики, архівів, бібліотек та музейних фондів, а їхні запити на доступ до офіційних документів публічного характеру мають задовольнятися безумовно. Обмеження цього права електронного ЗМІ можливе виключно у випадках прямо передбачених законом; ЗМІ має право не розкривати джерело інформації (це може відбутися виключно за рішенням суду).

Водночас, передбачається, що телерадіокомпанія повинна дотримуватися законодавства України та вимог ліцензії; виконувати рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення та судових органів; поширювати об'єктивну інформацію; не створювати перешкод у передачі та прийманні програм інших телерадіоорганізацій, функціонуванні засобів телекомунікації; дотримуватися вимог державних стандартів і технічних параметрів телерадіомовлення; попереджати телеглядачів про те,

що її програми є платними; виконувати правила рекламної діяльності і спонсорства, встановлені законодавством; з повагою ставитися до національної гідності, національної самобутності і культури всіх народів; зберігати у таємниці, на підставі документального підтвердження, відомості про особу, яка передала інформацію або інші матеріали за умови нерозголошення її імені; не поширювати матеріали, які порушують презумпцію невинуватості підозрюваного, обвинуваченого або упереджують рішення суду; не розголошувати інформацію про приватне життя особи без її згоди, якщо ця інформація не є суспільно необхідною.

13. Право на інформацію, як основа діяльності електронного ЗМІ, гарантується органами державної влади, а також органами місцевого самоврядування шляхом звітування про свою діяльність; необхідністю створення в державних органах спеціальних підрозділів – інформаційних служб чи систем, які забезпечують в установленому порядку доступ до інформації; вільним доступом суб'єктів інформаційних відносин до статистичних даних, архівів, бібліотечних і музейних фондів (обмеження цього доступу обумовлюються тільки специфікою цінностей і особливими умовами їх збереження, які визначає законодавство); створенням механізму здійснення права на інформацію; здійсненням державного контролю за дотриманням законодавства про інформацію; встановленням відповідальності за порушення законодавства про інформацію.

14. Українська нормативно-правова база стосовно діяльності ЗМІ характеризується хаотичним виокремленням деяких електронних засобів масової інформації – телебачення та радіо, як аудіовізуальних медіа, і повною відсутністю нормативного регулювання Інтернету.

З метою унормування інформаційної діяльності з поширення інформації в електронних ЗМІ, слід прийняти «Інформаційний кодекс України», як інструмент забезпечення належного функціонування інформаційної сфери, який дозволить ефективно врегулювати питання діяльності усіх видів ЗМІ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації : навч. посіб. Київ : Київ. ун-т, 1999. 306 с.
2. Політична історія України. XX століття : у 6 т. Т. 6 : Від тоталітаризму до демократії (1945–2002). Київ : Генеза, 2003. 696 с.
3. Бойко Н. Українці в Інтернеті. Інтереси та пріоритети використання мережі // Н. Бойко. Соціальний моніторинг. Київ : Інститут соціології НАН України, 2010. 356–363 с.
4. Статут Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури, ЮНЕСКО : міжнародний документ від 16 листопада 1945 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_014 (дата звернення: 15.02.2019).
5. Українська радянська енциклопедія : в 12 т. / за ред. М. Бажана. Київ : Гол. редакція УРЕ, 1979. Т. 4. 560 с.
6. Проценко Д., Тупчієнко Д. Огляд підходів до регулювання нових конвергентних аудіовізуальних засобів масової інформації : міжнародний досвід. Київ, 2012. 110 с.
7. Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (дата звернення: 15.02.2019).
8. Чалабиева М. Р. Понятие электронных средств массовой информации // *Legea si Viata (Право и жизнь)*. 2019, № 6/2(330). С. 105–109.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
10. Федотов М. А. Право массовой информации в Российской Федерации. Москва : Междунар. отнош., 2002. 624 с.
11. Ільченко Н. М. Механізми реалізації державної політики у сфері ЗМІ (регіональний рівень) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата наук з держ. управління : спец. 25.00.02 «Механізми державного управління». Київ, 2008. 20 с.

12. Чалабієва М. Р. Поняття соціальних мереж як особливого виду електронних засобів масової інформації // Соціальне право. 2019, № 2. С. 289–294.
13. Вознесенська О. А. Правові засади державного регулювання в галузі аудіовізуальних засобів масової інформації: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2012. 215 с.
14. Юридична енциклопедія в 6 т. Т. 2 : Д–Й. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1999. 744 с.
15. Костецька Т. А. До поняття засобів інформації як об'єкта правового регулювання // Правова держава. 2006. Вип. 17. С. 119–125.
16. Письменицкий А. А. Взаимодействие государства и средств массовой информации : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.01. Харків, 1997. 200 с.
17. Шестак В. С. Засоби масової інформації та їх роль у суспільстві і державі: питання адміністративно-правового забезпечення Право і безпека 2010. № 5. С. 146–151. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pib/2010_5/PB-5/PB-5_33.pdf (дата звернення: 15.02.2019).
18. Авраменко В. И. Правовое регулирование деятельности средств массовой информации в современной России: общетеоретический анализ : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.01. Нижний Новгород, 2001. 170 с.
19. Кадемія М. Ю. Інформаційно-комунікаційні технології навчання: термінологічний словник. Львів : Вид-во «СПОЛОМ», 2009. 260 с.
20. Політологічний енциклопедичний словник. Київ : Генеза, 1997. 400 с.
21. Просвырнин Ю. Г. Теоретико-правовые аспекты информации в современном российском государстве : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.01. Москва, 2002. 357 с.

22. Про телебачення і радіомовлення : Закон України від 21 грудня 1993 року № 3759-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-12> (дата звернення: 15.02.2019).
23. Правове забезпечення інформаційної діяльності в Україні / За заг. ред. Ю. С. Шемшученка, І. С. Чижа. К., 2006. 384 с.
24. Про захист суспільної моралі: Закон України від 20 листопада 2003 року № 1296-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1296-15> (дата звернення: 15.02.2019).
25. Словник української мови : Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua> (дата звернення: 15.02.2019).
26. Каплій О. В. Класифікація засобів масової інформації: конституційно-правові питання // Актуальні проблеми політики. 2013. Вип. 50. С. 35–46.
27. Гусейнова-Чекурда Р. З. Конституційне право людини і громадянина на свободу слова (на прикладі ЗМІ) // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2011, № 2(75). С.159–166.
28. Дзялошинский И. Доклад «Информационное пространство России : структура, особенности функционирования, перспективы эволюции». Москва : Московский Центр Карнеги, 2001. 32 с. URL: <http://www.dzyalosh.ru/01-comm/books/info-prostranstvo/info-prostranstvo.pdf> (дата звернення: 15.02.2019).
29. Чалабиева М. Р. Функции электронных средств массовой информации // Wschodnioeu-ropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal). 2019, № 6(46). Ч. 8. С. 68–74.
30. Корельский В. М., Перевалова В. Д. Теория государства и права : учеб. для вузов. Москва : НОРМА-ИНФА, 2002. 549 с.
31. Колодій А. М., Олійник А. Ю. Права, свободи і обов'язки громадянина в Україні : підруч. Київ : Правова єдність, 2008. 129 с.
32. Зайчук О. В., Оніщенко Н. М. Теорія держави і права : Академічний курс : підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 366 с.

33. Матузов Н. И. Правовая система и личность. Саратов : Издательство Саратовского университета, 1987. 293 с.
34. Федоренко В. Л. Суб'єкти конституційно-правових відносин в Україні та їх система // Бюлетень Міністерства юстиції України. 2011, № 4. С. 27–34.
35. Окунев І. С. Загальнотеоретичні засади правового статусу суб'єкта права : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Київ, 2010. 20 с.
36. Скрипнюк О. В. Курс сучасного конституційного права України : академ. вид. Харків : Право, 2009. 468 с.
37. Людвик І. В. Засоби масової інформації в Україні як суб'єкти конституційно-правових відносин (до постановки проблеми) // Держава та регіони. 2007, № 4. С. 24–28.
38. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник. Київ : Правова єдність, 2010. 428 с.
39. Красноступ Г. М. Правове забезпечення державної інформаційної політики. URL: <http://www.bezpeka.com/ua/lib/spec/low/art642.html> (дата звернення: 15.02.2019).
40. Расторгуев С.П. Информационная война. Москва : Радио и связь, 1999. 416 с.
41. Людвик І. В. Конституційно-правовий статус ЗМІ : поняття, структура та юридичні ознаки // Бюлетень Міністерства юстиції України. 2011, № 1. С. 111–116.
42. Радько Т. Н. Теория государства и права : учеб. для вузов. Москва : Академический проект, 2005. 816 с.
43. Пряхина Т. М. Конституционная доктрина Российской Федерации : науч. изд. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2006. 323 с.
44. Конституционное право России : учеб. для студ. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2007. 767 с.

45. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 15.02.2019).

46. Загальна декларація прав людини ООН : міжнародний документ від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 15.02.2019).

47. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права ООН : міжнародний документ від 16 грудня 1966 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 15.02.2019).

48. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнародний документ від 4 листопада 1950 року. URL : https://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_004 (дата звернення: 15.02.2019).

49. Чалабієва М. Р. Проблеми правового регулювання сфери кібербезпеки у національному законодавстві України // Актуальні питання протидії кіберзлочинності та торгівлі людьми : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., 15 листоп. 2017 р., Харків, 2017. С. 64–67.

50. Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні: Указ Президента України від 31 липня 2000 року № 928/2000. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/928/2000> (дата звернення: 15.02.2019).

51. Про додаткові заходи щодо безперешкодної діяльності засобів масової інформації, дальшого утвердження свободи слова в Україні: Указ Президента України від 9 грудня 2000 року № 1323/2000. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1323/2000> (дата звернення: 15.02.2019).

52. Про невідкладні додаткові заходи щодо зміцнення моральності у суспільстві та утвердження здорового способу життя : Указ Президента України від 15 березня 2002 року № 258/2002. URL : <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/258/2002> (дата звернення: 15.02.2019).

53. Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади: Указ Президента України від 1 серпня 2002 року № 683/2002.URL: <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/683/2002> (дата звернення: 15.02.2019).

54. Про парламентські слухання «Суспільство, засоби масової інформації, влада : свобода слова та цензура в Україні» : постанова Верховної Ради України від 24 жовтня 2002 року № 190-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/190-15> (дата звернення: 15.02.2019).

55. Про рекомендації учасників парламентських слухань «Свобода слова в Україні : стан, проблеми, перспективи» : постанова Верховної Ради України від 25 квітня 1997 року № 236/97-ВР. URL :<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236/97-вр> (дата звернення: 15.02.2019).

56. Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади : постанова Кабінету Міністрів України від 4 січня 2002 року № 3. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3-2002-п> (дата звернення: 15.02.2019).

57. Про реалізацію статей 14 і 16 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» : постанова Кабінету Міністрів України від 15 березня 1999 року № 377. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/377-99-п> (дата звернення: 15.02.2019).

58. Про умови оплати праці журналістів державних і комунальних засобів масової інформації : постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2016 року № 1038. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1038-2016-п> (дата звернення: 15.02.2019).

59. Чалабієва М.Р. Кібербезпека як спеціальний принцип діяльності електронних ЗМІ // Евразийский Союз Ученых. 2019, № 8(65). Ч. 5. С. 66–70.

60. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 5 жовтня 2017 року № 2163-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19> (дата звернення: 15.02.2019).

61. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 року «Про Стратегію кібербезпеки України» : Указ Президента України від 15 березня 2016 року № 96/2016. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/31/2017> (дата звернення: 15.02.2019).

62. Про затвердження Порядку сканування на предмет вразливості державних інформаційних ресурсів, розміщених в Інтернеті : наказ Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України від 15 січня 2016 року № 20. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0196-16> (дата звернення: 15.02.2019).

63. Проблеми розвитку соціологічної теорії. Трансформація соціальних інститутів та інституціональної структури суспільства : наукові доповіді та повідомлення III Всеукраїнської соціологічної конференції. Київ, 2003.

64. Конституційне право України : підручник / за ред. В. П. Колісника та Ю. Г. Барабаша. URL : <http://uristinfo.net/2010-12-18-14-34-28/269-konstitutsijne-pravo-ukrayini-kolisnik-barabash.html> (дата звернення: 15.02.2019).

65. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні : Закон України від 16 листопада 1992 року № 2782-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12> (дата звернення: 15.02.2019).

66. Серьогін В. О. Конституційне право України : навч. посіб. Харків : ХНУВС, 2010. 368 с.

67. Ворошилов В. В. Журналистика : учеб. Санкт-Петербург : Изд-во Михайлова В.А., 2000. 360 с.

68. Про телекомунікації : Закон України від 18 листопада 2003 року № 1280-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1280-15> (дата звернення: 15.02.2019).

69. Інтернет-ЗМІ. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL : <http://uk.wikipedia.org/wiki/Інтернет-ЗМІ> (дата звернення: 15.02.2019).

70. Артамонова І. М. Інтернет-ЗМІ як нова парадигма теорії української журналістики // Соціальні комунікації сучасного світу : наук.-теор. збірник. 2009. С. 44–47.

71. Бурило Ю. П. Щодо визначення адміністративно-правового статусу Інтернет-видань та організаційно-правових засад державного управління в сфері їх діяльності // Науковий потенціал світу – 2006 : матеріали III міжнар. наук.-практ. конф., 18-29 верес. 2006 р., Донецьк : Наука і освіта, 2006. Т. 15. С. 20–28.

72. Шевченко Т. Правовий статус Інтернет-ЗМІ в Україні : проблеми, перспективи врегулювання. 2004. URL : <http://www.yur-gazeta.com/ru/oarticle/1120/>

73. Батманова С. К вопросу определения понятия сетевых СМИ. Научно-культурологический журнал. 2004. 8 жовт. (№ 10(100)). URL : <http://www.relga.ru> (дата звернення: 15.02.2019).

74. Актуальные проблемы теории коммуникации. Санкт-Петербург : Изд-во СПбГПУ, 2004. 362 с.

75. Засурский Я. Н. Информационное общество, интернет и новые средства массовой информации. URL : <http://emag.iis.ru/arc/infosoc/emag.nsf/BPA/7f14c5ca2cb3d0d2c3256c4c003c5335> (дата звернення: 15.02.2019).

76. Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні : Указ Президента України від 31 липня 2000 року № 928 // Офіційний вісник України. 2000, № 31. Ст. 1300.

77. Поляруш О. О. Інститути громадянського суспільства як засіб реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України // Інформація і право. 2011, № 1(1). С. 62–68.

78. Гриценко О. М., Шкляр В. І. Основи теорії міжнародної журналістики. Київ : «Київський університет», 2002. 304 с.

79. Кобяков А. Классификация средств массовой информации (СМИ). Media. URL:

<http://www.mediasprut.ru/jour/theorie/klassierung.shtml>(дата звернення: 15.02.2019).

80. Про інформаційні агентства : Закон України від 28 лютого 1995 року № 74/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1995, № 13. Ст. 83.

81. Правове забезпечення інформаційної діяльності в Україні : монографія. Київ, 2006. 384 с.

82. Маклюэн М. Телевиденье. Робкий гигант. Телевидение вчера, сегодня, завтра. Москва : Радио, 1987. 197 с.

83. Каплій О. В. Конституційно-правові засади організації та діяльності засобів масової інформації в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право». Одеса, 2014. 23 с.

84. Горова С. В. Інтернет-ЗМІ як об'єкт бібліотечної інформаційної діяльності : монографія. Київ, 2013. 208 с.

85. Основы теории коммуникации : учеб. / М. А. Василик и др. Москва : Гардарики, 2003. 615 с.

86. Шугайло Я. В. Засоби масової інформації: історичні аспекти розвитку // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2010. Вип. 6(59). С. 410–415.

87. Лизанчук В. В. Основи радіожурналістики : підруч. Київ : Знання, 2006. 628 с.

88. Огін З. Проблеми впровадження суспільного радіомовлення в Україні // Новітні технології телерадіомовлення : світовий досвід : матеріали наук. колоквіуму, 16 листоп. 2011 р., Київ, 2012. 181 с.

89. Романенко О. В. Вплив мережі Інтернет на традиційні ЗМК // Нова інформаційна ситуація та тенденції альтернативного розвитку ЗМК в Україні : зб. тез доповідей. Острог : Національний ун-т «Острозька академія», 2010. 246 с.

90. Браун Дж., Куол У. Эффективный менеджмент на радио и телевидении : в 2. т. Москва, 2001. Т. 1. 509 с. Т. 2. 557 с.

91. Пацан О. В. Радіомовлення у глобальній мережі Інтернет // Інформаційне суспільство. 2009. Вип. 9. С. 27–28.
92. Гриценко О. М. Мас-медіа у відкритому інформаційному суспільстві й гуманістичні цінності : монографія. Київ, 2002. 204 с.
93. Водолагин А. Л. Интернет-СМИ как арена политической борьбы // Общественные науки и современность. 2002, № 1. С. 49–67.
94. Артамонова І. М. Інтернет як специфічний тип мас-медійного тексту (на матеріалах українського сектору мережі) // Вісник СумДУ. Серія «Філологія». 2007. №2. С. 5–9.
95. Якубович К., Соломон Ів. Аналіз і коментарі до Закону України «Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про телебачення і радіомовлення». Kiev.ua. 2008 р. URL : <http://www.coe.kiev.ua/smi/remark.htm> (дата звернення: 15.02.2019).
96. Регіональна угода (яка стосується планування цифрової наземної радіомовної служби в Районі 1 (частинах Району 1, розташованих на захід від меридіана 170 град. сх. д. й на північ від паралелі 40 град. пд. ш., за винятком території Монголії) та в Ісламській Республіці Іран у смугах частот 174–230 МГц і 470–862 МГц) : міжнародний документ від 16 червня 2006 року // Офіційний вісник України. 2010, № 89. Ст. 135.
97. Про схвалення Державної концепції впровадження цифрового телерадіомовлення : розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2006 року № 592 // Офіційний вісник України. 2006, № 48. Ст. 3204.
98. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи : постанова Верховного Суду України від 27 лютого 2009 року № 1. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09 (дата звернення: 15.02.2019).
99. Бурило Ю. П. Правовий режим веб-сайту як засобу масової інформації в Україні // Юридична Україна. 2011, № 12. С. 26–30.

100. Козьяков Д. Масова інформація в мережі Інтернет: правові аспекти // Вісник Національної академії прокуратури України. 2010, № 1 С. 120–124.
101. Баранов Н. А. Современная демократия : эволюционный поход. Санкт-Петербург, 2007. 208 с.
102. Вартанова Е.Л. Новые медиа как фактор модернизации СМИ // Информационное общество. 2008, № 5–6. С. 37–39.
103. Быков И. А. Интернет-журналистика: специфика и перспективы развития // Средства массовой информации в современном мире : материалы межвуз. науч.-практ. конф. Санкт-Петербург, 2002. С. 207–208.
104. Терещук В. І. Інтернет як інформаційний чинник гуманітарної безпеки українського суспільства // Актуальні проблеми міжнар. відносин. 2002. Вип. 37. Ч. І. С. 75–78.
105. Некрасова И. Трансформация функций средств массовой коммуникации в России // Власть. 2007, № 9. С. 33–36.
106. Чалабієва М. Р. Нормативно-правове регулювання медіасистеми в умовах трансформації держави та права // Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення : тенденції та перспективи розвитку : тези міжн. наук.-практ. конф., 2–3 серп. 2019 р., Харків, 2019. С. 40–42.
107. Корконосенко С. Г. Основы журналистики : учеб. для вузов. Москва : Аспект Пресс, 2002. 276 с.
108. Давыдов И. Книга вымышленных существ // Независимая газета. 2001. 14 февр. (№ 26). С. 5.
109. Раскладкина М. К. Сетевая пресса как объект коммуникативных исследований // Вестник Российской коммуникативной ассоциации. 2002. Вип. 1. С. 128–133. URL : http://www.russcomm.ru/rca_biblio/r/raskladkina01.shtml(дата звернення: 15.02.2019).
110. Кормич Б. А. Інформаційне право : підруч. Харків : Бурун і К°, 2011. 334 с.

111. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини України : Закон України від 23 лютого 2006 року № 2782 XII // Відомості Верховної Ради України. 2006, № 30. Ст. 260.
112. Федорова А. Основні принципи свободи слова та преси у світлі Європейської конвенції з прав людини Віче 2012. № 11. С. 30–33. URL : <http://www.viche.info/journal/3152/> (дата звернення: 15.02.2019).
113. Костыгова Ю. В. Проблемы типологизации сетевых СМИ // Технологии информационного общества – Интернет и современное общество : материалы Всеросс. объединенной конф., 20–23 нояб. 2001 г., Санкт-Петербург, 2001. С. 221–224. URL: http://www.ict.edu.ru/vconf/index.php?a=vconf&c=getForm&r=thesisDesc&d=light&id_sec=88&id_thesis=3065 (дата звернення: 15.02.2019).
114. Монахов В. Н. СМИ и Интернет: проблемы правового регулирования. Москва : ЭКОПРИНТ, 2003. 320 с.
115. Коцарев О. О. Типология Интернет-СМИ // Ученые записки Таврического нац. ун-та им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». 2006. № 5. С. 321–324.
116. Е-боротьба в інформаційних війнах та інформаційне право : монографія. Київ, 2007. 234 с.
117. Людвик І.В. Теоретико-методологічні підходи до класифікації засобів масової інформації України // Бюлетень Міністерства юстиції України. 2008, № 11–12. С. 145–150.
118. Гвоздєв В. М. Конституціоналізм і свобода преси // Українське журналістикознавство. 2000. Вип. 1. С. 19–21.
119. Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів : Закон України від 23 вересня 1997 року № 540/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540/97-вр> (дата звернення: 15.02.2019).
120. Журналістський фах : газетно-журнальне виробництво : навч. посіб. Київ : Видав.-поліграф. центр «Київський університет», 2012. 352 с.

121. Словник іншомовних слів / укл. : С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. Київ : Наук. думка, 2000. 461 с.
122. Юридична енциклопедія. Т. 5. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2003. 736 с.
123. Філософський енциклопедичний словник. Київ : Абрикос, 2002. 743 с.
124. Економічна енциклопедія. У 3 т. Т. 3 / редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ : Вид. центр «Академія», 2002. 952 с.
125. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права ООН : міжнародний документ від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042 (дата звернення: 15.02.2019).
126. Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права ООН : міжнародний документ від 16 грудня 1966 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_086 (дата звернення: 15.02.2019).
127. Гаврада І. Цензура як прояв недемократичності державної політики України у сфері засобів масової інформації // Політичний менеджмент. 2006, № 5. С. 95–106.
128. Телевізійна служба новин. 2019. URL : <https://tsn.ua/ru/tags/синий%20кит> (дата звернення 15.02.2019).
129. Про затвердження Системи візуальних позначок з індексом кіно відео продукції залежно від аудиторії, на яку вона розрахована : рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 8 лютого 2012 року № 117. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0307-12> (дата звернення: 15.02.2019).
130. Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення : Закон України від 22 вересня 2005 року № 2899-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2899-15> (дата звернення: 15.02.2019).

131. Про рекламу : Закон України від 3 липня 1996 року № 270/96-ВР.
URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96> (дата звернення: 15.02.2019).
132. Вибори Президента України 2019. Центральна виборча комісія : веб-сайт. URL: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vp2019/wp005pt021f01=233pt001f01=719.html> (дата звернення: 12.12.2018).
133. Моль А. Социодинамика культуры : пер. с фр. Москва : Наука, 1973. 410 с
134. Основи демократії : навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів. Київ : Ай-Бі, 2002. 684 с
135. Функція (математика). Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії URL : [http://uk.wikipedia.org/wiki/Функція\(математика\)/](http://uk.wikipedia.org/wiki/Функція(математика)) (дата звернення: 15.02.2019).
136. Бодрийяр Ж. Система верей : пер. с франц. С. Н. Зенкина. Москва : Эдиториал УРСС, 2001. 232 с
137. Назаров М. М. Массовая коммуникация в современном мире: методология исследования и практика анализа. Москва : Едиториал УРСС, 2000. 240 с.
138. Blumer H. Collective Behavior. Chapt. XIX–XXII // New Outline of the Principles of Sociology. 1951. P. 167–221. URL : https://www.researchgate.net/publication/229725410_Blumer's_Theory_of_Collective_Behavior/
139. Король Л. М., Максимець С. М. Психологічні чинники впливу ЗМІ на формування особистості сучасної молоді // Наука і освіта. 2014, № 5. С. 157–162.
140. Lasswell H. Function of Mass Communication in Society. Mass Communications / Ed. By W. Schramm. Urbana, 1960.
141. Wright C. R. Functional Analysis and Mass Communication // The Public Opinion Quarterly. 1960. V. 24. № 4. P. 614–616.
142. McQuail D. Mass Communication Theory : An Introduction. Beverly Hills, 1987. 352 p.

143. Bernard C. Publicopinion. Hennessy. Wadsworth Pub. Co., 1965. 376 p.
144. Фомичова И. Д. СМИ как партиципарные организации : автореф. дис. на соискательство уч. степ. доктора филол. наук : спец. 10.01.10 «Журналистика». Москва, 2002. 19 с.
145. Леонтьев А. А. Психология общения. Москва : Смысл, 1997. 365 с.
146. Массовая информация в советском промышленном городе : опыт комплексного социологического исследования. Москва : Политиздат, 1980. 446 с.
147. Мороз Н. О. Роль засобів масової інформації у формуванні громадянського суспільства УкраїниГуманітарний журнал 2012. № 2(3). С. 205–210. URL : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Gumj/2012_2-3/Moroz.pdf (207) (дата звернення: 15.02.2019).
148. Прилуцький І. О. Свобода ЗМІ як основа громадянського суспільства і держави // Проблеми правознавства та правової держави. 2011, № 3(46). С. 26–31.
149. Головій В. М. Механізми взаємодії влади та ЗМІ в контексті становлення громадянського суспільства в Україні : дис. ... кандидата держ. упр. : 25.00.02. Запоріжжя, 2009. 201 с.
150. Бебик В. М., Сидоренко О. І. Засоби масової інформації посткомуністичної України. Київ : МАУП, 1996. 124 с.
151. Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації : Закон України від 23 вересня 1997 року № 539/97-ВР. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/539/97-80> (дата звернення: 15.02.2019).
152. Про державну таємницю : Закон України від 21 січня 1994 року № 3855-XII. URL : <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3855-12> (дата звернення: 15.02.2019).

153. Федорчук Л. П. Функції інтернет-ЗМІ Наукові записки Інституту журналістики 2010. Том 41. Жовтень-грудень. С. 95–98. URL : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/nzizh/2010_41/Fedorchu.pdf (дата звернення: 15.02.2019).

154. Чалабієва М. Р. Електронні засоби масової інформації як засіб досягнення суспільно-політичного консенсусу в Україні // Суверенність, незалежність, конституційність : становлення та розвиток української держави : зб. матеріалів II наук.-практ. конф., 12 черв. 2015 р., Харків, 2015. С. 141–143.

155. Сиберт Ф., Шрам У., Питерсон Т. Четыре теории прессы. Москва : Национальный институт прессы, 1998. 224 с.

156. Бакулев Г. П. Массовая коммуникация : Западные теории и концепции : учеб. пособ. для студентов вузов. Москва : Аспект Пресс, 2005. 176 с.

157. Thomas Jefferson on Politics & Government. Family Gyardian. URL : <https://famguardian.org/subjects/politics/thomasjefferson/jeff1600.htm> (дата звернення: 15.02.2019).

158. Гессен А. Є. Становлення системи корпоративної соціальної відповідальності // Вісн. Дніпропетровської держ. акад. Серія «Економічні науки». 2009. № 2(22). С. 25–30.

159. Усенко І. Б., Кірсенко М. В. Конституції Австрійської Імперії та Австро-Угорської Монархії // Енциклопедія історії України : Т. 5 : Кон–Кю. Київ : В-во «Наукова думка», 2008. 568 с.

160. Конституція Французької Республіки. Київ : Москаленко О.М., 2018. 56 с.

161. Конституції зарубіжних країн: навч. посіб. Харків : Видавництво «ФІНН», 2009. 664 с.

162. Press Freedom Act of 29 July 1881. URL : <https://www.legislationline.org/documents/id/15730> (дата звернення: 15.02.2019).

163. C. const., 11 oct. 1984, n° 84-181 DC, Loi visant à limiter la concentration et à assurer la transparence financière et le pluralisme des entreprises de presse, GDCC, 15e éd. 2009, n° 28. URL : <https://www.conseil-constitutionnel.fr/decision/1984/84181DC.htm> (дата звернення: 15.02.2019).

164. Loi n° 86-1067 du 30 septembre 1986 relative à la liberté de communication (Loi Léotard). URL : <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=LEGITEXT000006068930> (дата звернення: 15.02.2019).

165. Considérant n° 38. Voir aussi, 29 juillet 1986, décision n° 86-210 DC, Loi portant réforme du régime juridique de la presse, cons. n° 20. URL: <https://www.cairn.info/revue-nouveaux-cahiers-conseil-constitutionnel-2012-3-page-19.htm> (дата звернення: 15.02.2019).

166. Die Verfassung Deutschlands. URL: <https://www.bundestag.de/grundgesetz> (дата звернення: 15.02.2019).

167. Deazley R. On the Origin of the Right to Copy : Charting the Movement of Copyright Law in Eighteenth Century Britain (1695–1775). Oxford ; Portland : Hart Publishing, 2004. 231 p.

168. British The Press Complaints Commission. URL : <http://www.pcc.org.uk/> (дата звернення: 15.02.2019).

169. Independent Press Standards Organisation. URL : <https://www.ipso.co.uk/> (дата звернення: 15.02.2019).

170. Human Rights Act 1998. URL : <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/42/contents> (дата звернення: 15.02.2019).

171. Sec 6 re-numbered as sub-section (1) thereof by Act 31 of 1956, w.e.f. 1.10.1958, 1976. URL : <http://www.jvrjam.com/wp-content/uploads/2017/08/CENTRAL-SALES-TAX-ACT-1956.pdf> (дата звернення: 15.02.2019).

172. Gentzkov M. Television and Voter Turnout // Quarterly Journal of Economics. 2006, № 121.

173. Public Service Publisher. URL : <https://www.aspanet.org/ASPA/ASPA/Student-New-Professionals/PA-Gateway/Publishers.aspx> (дата звернення: 15.02.2019).

174. Graber D. A. Mass Media and American Politics. Fifth Edition. Washington, DC : CQ Press. 1997 p.

175. Federal Communications Commission. URL : <https://www.fcc.gov/> (дата звернення: 15.02.2019).

176. Telecommunications Act of 1996. URL : <https://www.fcc.gov/general/telecommunications-act-1996> (дата звернення: 15.02.2019).

177. Ради Європейського Союзу 89/552/EE про координацію певних положень, встановлених законодавчо, регулятивно або адміністративно країнами-учасниками (Європейської Конвенції про транскордонне телебачення) в області здійснення телевізійного мовлення (В редакції Директиви 97/36 / ЄС Європейського Парламенту та Ради від 19 червня 1997 року) : міжнародний документ від 3 жовтня 1989 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_446 (дата звернення: 15.02.2019).

178. Stromberg D. The Politics of Public Spending : Ph. D. Dissertation. Princeton University. 1999.

179. Європейська конвенція про транскордонне телебачення : міжнародний документ від 5 травня 1989 року № ETS(132). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_444 (дата звернення: 15.02.2019).

180. Кохановська О. В. Цивільно-правові проблеми інформаційних відносин в Україні : дис.... доктора юрид. наук : 12.00.04. Київ, 2006. 531 с.

181. Про державну економічну підтримку вітчизняних друкованих засобів масової інформації : Указ Президента України від 16 квітня 1997 року № 332/97. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332/97> (дата звернення: 15.02.2019).

182. Про діяльність Кабінету Міністрів України, інших органів державної влади щодо забезпечення свободи слова, задоволення інформаційних потреб суспільства та розвиток інформаційної сфери в Україні : постанова Верховної Ради України від 16 лютого 1999 року № 430–XIV // Відомості Верховної Ради України. 1999, № 16. Ст. 99.

183. Про підсумки парламентських слухань «Інформаційна політика України : стан і перспективи» : постанова Верховної Ради України від 2 червня 1999 року № 705-XIV // Голос України від 12.06.1999 р.

184. Про підсумки парламентських слухань «Суспільство, засоби масової інформації, влада: свобода слова і цензура в Україні» : постанова Верховної Ради України від 16 січня 2003 року № 441-VI // Відомості Верховної Ради України. 2003, № 16. Ст. 130.

185. Про парламентські слухання «Перспективи створення громадського телерадіомовлення в Україні : постанова Верховної Ради України від 13 січня 2005 року № 2337-IV // Відомості Верховної Ради України. 2005, № 6. Ст. 155.

186. Про затвердження Положення про Національний реєстр електронних інформаційних ресурсів : постанова Кабінету Міністрів України від 17 березня 2004 року № 326 // Офіційний вісник України. 2004, № 11. Ст. 665.

187. Про затвердження плану заходів з виконання завдань, передбачених Законом України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» : розпорядження Президента України від 15 серпня 2007 року № 653-р.URL : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=653-2007-%F0&p=1304062659712480> (дата звернення: 15.02.2019).

188. Про Положення про Державний комітет телебачення та радіомовлення України : Указ Президента України від 7 травня 2011 року № 559/2011 // Офіційний вісник України. 2011, № 16. Ст. 734.

189. Монахов В. Н. СМИ – что день грядущий нам готовит? // Теоретические проблемы информационного права. 2006. С. 66–85.
190. Про внесення змін до Закону України «Про інформацію» : Закон України від 13 січня 2011 року № 2938-VI // Відомості Верховної Ради України. 2011, № 32. Ст. 313.
191. Про радіочастотний ресурс України : Закон України від 1 червня 2000 року № 1770-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1770-14> (дата звернення: 15.02.2019).
192. Про Суспільне телебачення і радіомовлення України : Закон України від 17 квітня 2014 року № 1227-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1227-18> (дата звернення: 15.02.2019).
193. Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення : Закон України від 23 вересня 1997 року № 538/97-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/538/97-вр> (дата звернення: 15.02.2019).
194. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах : Закон України від 5 липня 1994 року № 80/94-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-80> (дата звернення: 15.02.2019).
195. Про науково-технічну інформацію : Закон України від 25 червня 1993 року № 3322-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3322-12> (дата звернення: 15.02.2019).
196. Про Концепцію Національної програми інформатизації : Закон України від 4 лютого 1998 року № 75/98-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/75/98-80> (дата звернення: 15.02.2019).
197. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 4 лютого 1998 року № 74/98-ВР. URL : <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/74/98-80> (дата звернення: 15.02.2019).
198. Про затвердження Положення про Державний реєстр виробників, розповсюджувачів і демонстраторів фільмів : постанова Кабінету Міністрів України від 14 січня 2004 року № 27. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/27-2004-п> (дата звернення: 15.02.2019).

199. Про Положення про ліцензування телерадіомовлення : рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 11 травня 2006 року № 377. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr377295-06> (дата звернення: 15.02.2019).

200. Про затвердження Методики розрахунку розмірів ліцензійного збору за видачу, продовження, переоформлення та видачу дубліката ліцензії на мовлення : рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 19 квітня 2006 року № 358. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr358295-06> (дата звернення: 15.02.2019).

201. Про затвердження Положення про порядок ліцензування каналів мовлення : рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 28 вересня 2000 року № 12. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0963-00> (дата звернення: 15.02.2019).

202. Media in the CIS. A Study of the Political, Legislative and Socio-economic Framework. Dusseldorf : The European Institute for the Media, the European Commission, 1999. 336 p.

203. Про державну підтримку кінематографії в Україні : Закон України від 23 березня 2017 року № 1977-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1977-19> (дата звернення: 15.02.2019).

204. Центр верховенства права. URL : <https://cedem.org.ua/analytics/yak-regulyuvaty-metsya-internet-v-ukrayini-v-2017-2019-rokah-otsinka-ryzykiv-ta-rekomendatsiy/> (дата звернення: 15.02.2019).

205. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» : Указ Президента України від 17 травня 2017 року № 133/2017. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/133/2017> (дата звернення: 15.02.2019).

206. Марков В. І. Створення та реєстрація суб'єктів підприємництва недержавного сектору економіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня

кандидата юрид. наук : спец. 12.00.04 «Господарське право; господарське-процесуальне право». Донецьк, 2004. 22 с.

207. Про затвердження Правил ведення Державного реєстру телерадіоорганізацій України : рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 28 листопада 2007 року № 1709 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1709295-07> (дата звернення: 15.02.2019).

208. Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення. Офіційний сайт. URL: <https://www.nrada.gov.ua/derzhavnyj-reyestr-sub-yektiv-informatsijnoyi-diyalnosti-u-sferi-telebachennya-radiomovlennya/> (дата звернення: 15.02.2019).

209. Електронний суд. Офіційна електронна адреса. URL : <https://id.court.gov.ua/> (дата звернення: 15.02.2019).

210. Єдиний державний реєстр декларацій, осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. URL : <https://public.nazk.gov.ua/> (дата звернення: 15.02.2019).

211. Сайт Національної ради з питань телебачення та радіомовлення. URL : <https://www.nrada.gov.ua/poryadok-litsenzuvannya/> (дата звернення: 15.02.2019).

212. Центр демократії та верховенства права. Офіційна електронна адреса. URL : <https://cedem.org.ua/consultations/yakym-chynom-zhurnalist-mozhe-pidtverdyty-svij-status/> (дата звернення: 15.02.2019).

213. Андреев Д.В. Актуальні проблеми правового забезпечення діяльності електронних ЗМІ // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка. 2013, № 2. С. 12–23.

214. Аналітична доповідь «Правове регулювання інтернет-ЗМІ в контексті інформаційної безпеки: міжнародний досвід та український». URL : <http://foreignpolicy.org.ua/ua/papers/index.shtml?id=5>.

215. Бурило Ю. П. Щодо визначення адміністративно-правового статусу Інтернет-видань та організаційно-правових засад державного управління в сфері їх діяльності. 2006. URL :

http://www.rusnauka.com/NPM_2006/Pravo/2_burilo.doc.htm (дата звернення: 15.02.2019).

216. Городенко Л. М. Правові взаємини електронних видань та держави. Медіакритика. 2009. 15 лип. № 16. URL : <http://www.mediakrytyka.info/drukovani/pravovi-vzayemyny-elektronnykh-vydan-ta-derzhavy.html> (дата звернення: 15.02.2019).

217. Красноступ Г. Правове регулювання суспільних відносин, пов'язаних поширенням інформації за допомогою мережі Інтернет. Міністерство юстиції України. URL : https://minjust.gov.ua/m/str_28845. (дата звернення: 15.02.2019).

218. WIPO. Система та спосіб доставки аудіовізуального контенту споживачам : міжнародна заявка на патент PCT/UA2009/000022. URL : <https://www.wipo.int/pct/ru/> (дата звернення: 15.02.2019).

219. Facebook. URL : <https://www.facebook.com/> (дата звернення: 15.02.2019).

220. Про затвердження Положення про державну реєстрацію друкованих засобів масової інформації в Україні та Положення про державну реєстрацію інформаційних агентств : наказ Міністерства юстиції України від 21 лютого 2006 року № 12/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0173-06>

221. Роз'яснення у сфері державної реєстрація друкованих ЗМІ та інформаційних агентств. Департамент державної реєстрації та нотаріату. URL : http://ddr.minjust.gov.ua/uk/64f11ed1fcb469ea8543764902bebb71/rozyasnennya_u_sferi_derzhavnoyi_reestraciya_drukovanyh_zmi_ta_informaciy_nyh_agentstv (дата звернення: 15.02.2019).

222. Лівий берег. Офіційний веб-сайт. URL : <https://lb.ua/> (дата звернення: 15.02.2019).

223. IPress.ua. Офіційний веб-сайт. URL : <https://ipress.ua/> (дата звернення: 15.02.2019).

224. Express. Офіційний веб-сайт. URL : <https://expres.online/> (дата звернення: 15.02.2019).
225. Дзеркало тижня. Офіційний веб-сайт. URL : <https://dt.ua/> (дата звернення: 15.02.2019).
226. The New York Times. Офіційний веб-сайт. URL : <https://www.nytimes.com/> (дата звернення: 15.02.2019).
227. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23 грудня 1993 року № 3792-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>
228. Вознесенська О.А. Нормативне забезпечення діяльності аудіовізуальних засобів масової інформації Часопис академії адвокатури 2010. № 3(8). Т. 3. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/8075/%C2#chapter> (дата звернення: 15.02.2019).
229. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 15.02.2019).
230. Карлова В. В. Вплив засобів масової інформації на формування української національної свідомості. 2007. URL: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej6/txts/07kvvunc.htm> (дата звернення: 15.02.2019).
231. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підруч. Харків : Консум, 2001. 656 с.
232. Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн. Академічний курс : підруч. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 480 с.
233. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України : підруч. Київ : Вид-во Ліра-К, 2012. 576 с.
234. Чалабієва М. Р. Соціальні мережі як засіб реалізації прав людини в Україні // Jurnalul juridic national: teorie și practică (Национальный юридический журнал: теория и практика). 2019, № 3 (37). С.46–49.

235. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80299949> (дата звернення: 15.02.2019).

236. Легеза Ю. О. Щодо удосконалення регламентації правового статусу засобів масової інформації // Вісник Львів. ун-ту. Серія юридична. 2004. Вип. 39. С. 229–236.

237. Про затвердження Положення про Державний реєстр фінансових установ: розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 28 серпня 2003 року № 41. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0797-03> (дата звернення: 15.02.2019).

238. Про затвердження Положення про порядок проведення перевірок щодо дотримання об'єктами нагляду (оверсайта) вимог законодавства України з питань діяльності платіжних систем в Україні : постанова Національного банку України 9 грудня 2013 року № 503. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2213-13> (дата звернення: 15.02.2019).

239. Шимон С. І. Поширення недостовірної інформації : відповідальність за шкоду, завдану особистим немайновим правам фізичної особи Юридичний журнал 2003. № 6. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=320> (дата звернення: 15.02.2019).

240. Головенко Р. Верховний Суд оновлює практику розгляду інформаційних спорів. Частина 2 / Офіційний сайт Інституту масової інформації. URL : <http://www.imi.org.ua/consult/26347-verhovniy-sud-onovlyue-praktiku-rozglyadu-informatsiynih-sporiv-chastina-2.htm>

241. Канзафарова І. С. Теоретичні основи цивільно-правової відповідальності в Україні : дис... д-ра юрид. наук. : 12.00.03. Київ, 2007. 453 с.

242. Цивільне право України. Частина перша : підручник для студ. юрид. спеціальностей вищих закладів освіти. Харків : Право, 2000. 367 с.

243. Зима О. Т. Адміністративна відповідальність юридичних осіб : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата юрид. наук : спец.

12.00.07«Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право».Харків, 2001. 19 с.

244. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL :<https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>(дата звернення: 15.02.2019).

245. Справа «Редакція газети «Правое дело» та Штекель проти України» (Заява № 33014/05) : Європейський суд з прав людини. Заява від 5 травня 2011 року.

246. Свобода вираження поглядів : практика Європейського суду щодо України / за ред. Т. Шевченка, А. Балацької. Київ : Фенікс, 2012. 192 с.

247. Булыко А. Н. Большой словарь иностранных слов : 35 тысяч слов. Москва, 2010. 704 с.

248. Пиголкин А. С., Головистикова А. Н., Дмитриев Ю. А., Саидов А. Х. Теория государства и права : учебник. Москва : Юрайт, 2006. 613 с.

249. Каштанина Т. В. Правовые понятия как средства постижения содержания права // Советское государство и право. 1981, № 1. С. 36–44.

250. Бандурка О.М. Професійна етика працівників органів внутрішніх справ. Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2001. 220 с.

251. Теорія держави та права : підручник / Є. О. Гіда та ін. Київ : Видавець О. С. Ліпкан, 2011. 575 с.

252. Конституційне (державне) право зарубіжних країн: навч. посіб. Київ : Знання, 2007. 467 с.

253. Кириченко В. М. Порівняльне конституційне право : модульний курс : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2012. 256 с.

254. Погорілко В. Ф., Головченко В. В., Сірий М. І. Права та свободи людини громадянина в Україні : посібник. Київ : Ін Юре, 1997. 702 с.

255. Патюлин Б. А. Государство и личность в СССР (правовые аспекты взаимоотношений). Москва : Наука, 1974. 246 с.

256. Видання Ради Європи : European Ministerial Conference on Mass Media Policy : texts adopted H-MM / (85) 4) (1995) Activities in the Media Field (H-mm) / (94) (1994); European Convention on Transfrontier Television (ETS № 132, 1989) та ін.

257. Сенчук В. В. Поняття та ознаки демократичної держави : теоретико-правовий аспект // Держава і право. 2009. Вип. 44. С. 110–117.

258. Заворотченко Т. М. Засоби масової інформації в системі гарантій конституційних прав і свобод людини і громадянина в Україні // Право і суспільство. 2011, № 3. С. 47–53.

259. Букач В. Зміст конституційних політичних прав і свобод громадян // Право України. 2001, № 9. С. 21–23.

260. Конституційне законодавство України (законодавчі акти, коментар, офіційне тлумачення) : зб. нормативних актів / Автори-упор. : Лінецький С. В., Мельник М. І., Ришелюк А. М. К., 2000.

261. Про судову практику по справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди : постанова Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 року № 4. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України в цивільних справах та з загальних питань. Харків, 2001.

262. Про свободу вираження поглядів та інформації : декларація Комітету міністрів Ради Європи від 29 квітня 1982 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_885 (дата звернення: 15.02.2019).

263. Про доступ до офіційних документів : рекомендації Ради Європи № R(2002)2 від 21 лютого 2002 року. URL : https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_a33 (дата звернення: 15.02.2019).

264. Чалабієва М. Р. Міжнародний досвід забезпечення кібернетичної безпеки як сучасної ідеології суспільних реалій // Правове регулювання суспільних відносин : актуальні проблеми та вимоги сьогодення : матеріали міжнародної наук.-практ. конф., 26–27 лип. 2019 р., Запоріжжя, 2019. С. 18–21.

265. Матузов Н. М. Актуальные проблемы теории права. Саратов, 2003. 510 с.
266. Чалабієва М. Р. Електронні ЗМІ як невід'ємний елемент конституційної держави // Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні : матеріали міжнародної наук.-практ. конф., 19–20 лип. 2019 р., Харків, 2019. С. 25–27.
267. Чалабієва М. Р. Поняття кіберпростору як елементу інформаційного суспільства // Забезпечення кібербезпеки : правові та технічні аспекти : зб. тез наук. допов. наук.-практ. семінару, 8 листоп. 2018 р., Харків, 2018. С. 51–53.
268. Копылов В. А. Информационное право : учеб. пособ. Москва : Юристъ, 1999. 400 с.
269. Слінько Т. М. Конституційно-правові аспекти забезпечення права на інформацію в Україні // Проблеми законності. 1999. Вип. 40. С. 32–38.
270. Людвик І. В. Проблеми законодавчого забезпечення конституційно-правового статусу засобів масової інформації в Україні // Наук. вісн. Ужгородського нац. ун-ту. Серія «Право». 2008. Вип. 10. С. 142–143.
271. Пережняк Б. А. Організаційно-правові питання регулювання діяльності ЗМІ в Україні // Наукові праці Одеської нац. юрид. акад. 2004. Т. 3. С. 110–117.
272. Кушакова Н. В. Конституційне право на інформацію в Україні (порівняльний аналіз) : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2004. 243 с.
273. Демкова М. С. Сучасні проблеми розвитку інформаційного законодавства України // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали XII регіон. наук.-практ. конф., 9–10 лют. 2006 р., Львів, 2006. С. 143–145.
274. Почепцов Г. Г. Символы в политической рекламе. Киев : Принт Сервис, 1997. 332 с.

275. Малінін С. Монополізація та концентрація ЗМІ. URL : <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1390> (28.11.2018).
276. Урина Н. В. Средства массовой информации Италии в 1999 // Вестн. Моск. ун-та. Серия 10. Журналистика. 2000. № 4. С. 79–91.
277. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення прозорості власності засобів масової інформації та реалізації принципів державної політики у сфері телебачення і радіомовлення : Закон України від 3 вересня 2015 року № 674-VIII. URL : <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/674-viii> (дата звернення: 15.02.2019).
278. Концепція розвитку телебачення як галузі на базі всіх законодавчих пріоритетів (ч. 1). Індустріальний телевізійний комітет. URL : <http://itk.ua/ua/press/item/id/710> (дата звернення: 15.02.2019).
279. Кодекс етики українського журналіста. URL : <http://www.nsju.org/page/196> (дата звернення: 15.02.2019).
280. Резолюція учасників науково-практичної конференції «Професійні стандарти та етика в журналістському середовищі України : проблеми і перспективи» від 29 травня 2012 року. URL : http://nsju.dp.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=172:2012-07-09-08-07-03&catid=63:2012-07-09-08-05-31&Itemid=78 (дата звернення: 15.02.2019).
281. Інтернет-ЗМІ в Україні : проблеми визначення нормативно-правового статусу та врегулювання діяльності. Аналітична записка / Сайт Національного інституту стратегічних досліджень. URL : <http://www.niss.gov.ua/articles/1085> (дата звернення: 15.02.2019).
282. Цехан Д. М. Правове регулювання мережі Інтернет як передумова її декриміналізації Актуальні проблеми держави і права 2012. Вип. 65. С. 668–676. URL: http://194.44.242.244/Portal//Soc_Gum/Apdip/2012_65/Tsekhan.pdf (дата звернення: 15.02.2019).
283. Арістова І. В. Державна інформаційна політика : організаційно-правові аспекти : монографія. Харків : Вид-во ун-ту внутр. справ, 2000. 368 с.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Наукові праці, в яких відображені основні результати дослідження:

2. Чалабієва М. Р. Поняття соціальних мереж як особливого виду електронних засобів масової інформації // Соціальне право. 2019, № 2. С. 289–294.

2. Чалабиева М. Р. Понятие электронных средств массовой информации // Legea si Viata (Право и жизнь). 2019, № 6/2(330). С. 105–109.

3. Чалабієва М.Р. Кібербезпека як спеціальний принцип діяльності електронних ЗМІ // Евразийский Союз Ученых. 2019, № 8(65). Ч. 5. С. 66–70.

4. Чалабиева М. Р. Функции электронных средств массовой информации // Wschodnioeu-ropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal). 2019, № 6(46). Ч. 8. С. 68–74.

5. Чалабієва М. Р. Соціальні мережі як засіб реалізації прав людини в Україні // Jurnalul juridic national: teorie și practică (Национальный юридический жур-нал: теория и практика). 2019, № 3 (37). С.46–49.

Наукові праці, в яких засвідчено апробацію матеріалів дослідження:

6. Чалабієва М. Р. Електронні засоби масової інформації як засіб досягнення суспільно-політичного консенсусу в Україні // Суверенність, незалежність, конституційність : становлення та розвиток української держави : зб. матеріалів II наук.-практ. конф., 12 черв. 2015 р., Харків, 2015. С. 141–143.

7. Чалабієва М. Р. Проблеми правового регулювання сфери кібербезпеки у національному законодавстві України // Актуальні питання протидії кіберзлочинності та торгівлі людьми : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., 15 листоп. 2017 р., Харків, 2017. С. 64–67.

8. Чалабієва М. Р. Поняття кіберпростору як елементу інформаційного суспільства // Забезпечення кібербезпеки : правові та технічні аспекти : зб.

тез наук. допов. наук.-практ. семінару, 8 листоп. 2018 р., Харків, 2018. С. 51–53.

9. Чалабієва М. Р. Електронні ЗМІ як невід’ємний елемент конституційної держави // Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні : матеріали міжнародної наук.-практ. конф., 19–20 лип. 2019 р., Харків, 2019. С. 25–27.

10. Чалабієва М. Р. Міжнародний досвід забезпечення кібернетичної безпеки як сучасної ідеології суспільних реалій // Правове регулювання суспільних відносин : актуальні проблеми та вимоги сьогодення : матеріали міжнародної наук.-практ. конф., 26–27 лип. 2019 р., Запоріжжя, 2019. С. 18–21.

11. Чалабієва М. Р. Нормативно-правове регулювання медіасистеми в умовах трансформації держави та права // Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення : тенденції та перспективи розвитку : тези міжн. наук.-практ. конф., 2–3 серп. 2019 р., Харків, 2019. С. 40–42.